

Seijst 2004 : bulletin ter bevordering van de kennis van de geschiedenis van Zeist, uitgegeven door de Van de Poll-Stichting

<https://hdl.handle.net/1874/27706>

Seijst

*Historische raamwerken als dragers
van de bouwgeschiedenis van Zeist*

*Het landschap rondom
Slot Zeist*

*Wilhelmina met helm
in Londen*

UITGAVE VAN HET ZEISTER HISTORISCH GENOOTSCHAP

2004-1

Dr. Guido Verbeek, een in Japan geëerd Zeistenaar | "Het sprookje van 'de goede oude tijd' "

Seijst

Bulletin ter bevordering van de kennis
van de geschiedenis van Zeist

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4x per jaar. Jaargang 34, nummer 1.
Maart 2004. Drukkerij: Gregorius, Zeist.

REDACTIECOMMISSIE

J.L. Verbeek, voorzitter. H.J. Kater, R.P.M. Rhoen,
mw. Fl. de Vrijer, redacteuren. F.Th.H. Ruys,
vormgever.

REDACTIEADRES VOOR KOPIJ

Postadres: Postbus 342, 3700 AH Zeist
E-mail: info@zeist-historie.nl
De richtlijnen voor de auteurs zijn via de boven-
vermelde adressen verkrijgbaar.

POSTADRES

Aanmeldingen van nieuwe donateurs en adres-
wijzigingen kunnen schriftelijk worden gemeld
via Postbus 342, 3700 AH Zeist en via het e-
mailadres info@zeist-historie.nl. Giro 364 03 63

WEBSITE

www.zeist-historie.nl

DEADLINE

Bijdragen en mededelingen voor nummer 2 van
2004: 15 maart 2004.

Inhoudsopgave

Het landschap rondom Slot Zeist, R.P.M. Rhoen.	3
"Het sprookje van 'de goede oude tijd' ", C.B. Labouchère	13
Historische raamwerken als dragers	
van de bouwgeschiedenis van Zeist, H. Dekker.	20
Dr. Guido Verbeek, een in Japan geëerd Zeistenaar , R.P.M. Rhoen	25
Jaarverslag 2003	28
Mededelingen bestuur	33
Index 2003	achterpagina

• In het kort wordt de ontstaansgeschiedenis van het landschap in de omgeving van Zeist geschetst en hoe daar ooit middenin een kasteel werd gebouwd omringd door parken en tuinen in de Franse barokstijl. De Slotlaan reikte bijna tot de Amersfoortseweg. In de loop van twee eeuwen werd het gebied allengs kleiner.

• Met zijn jeugdherinneringen geeft de auteur ons een inblik op het leven op een buitenplaats in het begin van de 20^e eeuw. De oude spelling is in dit artikel bewust gehandhaafd om de lezer de sfeer van weleer te laten proeven.

Het landschap rondom Slot Zeist

DOOR R.P.M. RHOEN

Het natuurlijke landschap en de oudste bewoning

Het Slotcomplex ligt geologisch gezien op de grens van de hogere gelegen Pleistocene zandgronden en het laag gelegen rivierengebied, dat in het Holoceen is ontstaan. In de ijstijd van circa 150.000 jaar geleden, het Saalien, bedekte het

Scandinavische landijs Nederland ongeveer voor de helft. Een ijslob, die in de Gelderse Vallei lag, fungeerde als bulldozer en duwde de bevroren ondergrond op tot stuwwallen. Zo ontstond de Utrechtse Heuvelrug. In de daarop volgende ijstijd, het Weichselien, circa 70.000 tot 10.000 jaar geleden, bereikte het landijs Nederland niet meer. Wel heerste er hier zeer koude omstandigheden. De ondergrond

bleef het gehele jaar door bevroren. Vrijwel over geheel Nederland werden door de wind fijnkorrelige zanden neergelegd, de zogenaamde dekzanden. In vrijwel

Het landschap rondom en achter het Slot. Tekening van J. Bürglin. Collectie Bodel Nijenhuis, Universiteitsbibliotheek Leiden, inv.nr. P336 N162.
FOTO GEMEENTEARCHIEF ZEIST

De loop van de Zeister Rijn tussen Odijk en Rhijnauwen. In Zeist liep deze Rijnarm tussen de Dorpsstraat en de Lageweg.

GEOMORFOLOGISCHE KAART VAN ZUID-UTRECHT VAN HET GEOGRAFISCH INSTITUUT UTRECHT, H.J.A. BERENDSEN 1982

het gehele Kromme Rijngebied komen dekzanden in de ondergrond voor. In het gebied tussen Zeist en Utrecht liggen ze zelfs op zeer geringe diepte: 1 à 2 meter onder het maaiveld.

De grote rivieren stroomden in het Weichselien ruwweg in het gebied tussen de huidige Nederrijn - Lek en de Waal. Op de overgang van de laatste ijstijd naar de huidige warmere periode, het Holoceen, de laatste 10.000 jaar, veranderde het rivierpatroon. Doordat de rivieren zich in het natuurlijke landschap vaak konden verleggen en een geheel nieuwe loop vormden, is een netwerk van stroomruggen ontstaan van verschillende ouderdom. Het Utrechtse stroomstelsel was gedurende ongeveer 4.500 jaar een der belangrijkste Rijnarmen in Nederland. Het Utrechtse stroomstelsel bestaat onder andere uit de Zeister stroomrug. Deze ligt tussen Odijk en fort Rhijnauwen, ten noorden van de huidige meandergordel van de Kromme Rijn. De Zeister Rijn liep met een grote boog vanaf Odijk door

Stoetwegen en langs Zeist en boog dan af richting Rhijnauwen. Op het einde van de Romeinse tijd of het begin van de vroege middeleeuwen begon de verlanding van de Zeister Rijn, die nog tot in de 14^e eeuw in een gedeeltelijk verlande en moerassige staat bleef voortbestaan. Rond 1000 na Chr. werden de eerste kaden en rivierdijken aangelegd. De Kromme Rijn is in 1122 bij Wijk bij Duurstede afgedamd.

Het Kromme Rijngebied is zeker vanaf het Neolithicum, 6.400 tot 3.650 jaar geleden, bewoond.

Na een intensieve bewoningsperiode in de Romeinse tijd, nam de bewoning omstreeks de 5^e eeuw sterk in omvang af. In de vroege middeleeuwen, vooral in de periode na 750, zijn grote delen van het gebied weer in gebruik genomen.

De nederzetting Zeist wordt het eerst genoemd in een oorkonde uit 838 van de Utrechtse bisschop Albricus in verband met de tijdelijke vervreemding van een aantal goederen door de bisschop

ten behoeve van een graaf. Deze, graaf Rodger, had goederen in Gelderland aan de Utrechtse kerk geschonken en ontving daarvoor andere tegen een jaarlijkse tijsn in vruchtgebruik, waaronder zes onvrije gezinnen met hun woning en land te Zeist.

In 1859 werden bij de bouw van een gasfabriek nabij de Brouwerij onder andere een Merovingische pot uit circa 700 en een Karolingische pot van circa 800 opgegraven.

De middeleeuwse ontginningen

Aan de voet van de Utrechtse Heuvelrug, van Amerongen tot voorbij Zeist, heeft zich een bijna ononderbroken reeks engen uitgestrekt, die tot in de vroege middeleeuwen moet teruggaan. Het oude cultuurland van Zeist lag aan weerszijden van de Utrechtseweg met de bisschoppelijke hof, de eng, de overgebleven brink en de kerk als centrum en met een oostelijke uitbreiding langs de Dorpsstraat, ongeveer tot Blikkenburg.

Tot in de 12^e eeuw bleven uitgestrekte gebieden tussen de Kromme Rijnstroomrug en de Utrechtse Heuvelrug wildernis. De 'droge' stroomruggebieden waren al voor het jaar 1000 in gebruik als weiland of bouwland. De 'natte' komgebieden, namen als Middelbroek, Kattenbroek en Zeisterbroek herinneren hier nog aan, werden grotendeels in de 11^e en 12^e eeuw ontgonnen.

De ontginning van het Zeister kleiland werd gestart met het blijkbaar minst drassige gebied tussen de oude en huidige bedding van de Kromme Rijn, meestal Zeisteroever, maar ook wel Zeisterschoor genoemd. Deze ontginning moet nog in de 10^e eeuw hebben plaatsgevonden.

De grootschalige ontginning in het zuidoosten van Zeist, te weten Kattenbroek en Stoetwegen, zijn te zien als een gevolg van een bisschoppelijk initiatief onder impuls van de damlegging in de Kromme Rijn bij Wijk in 1122.

Vanwege de wijzigingen, die de bouw van het Zeister Slot in de tweede helft

van de 17^e eeuw in het terrein heeft veroorzaakt, is binnen het terrein van de middeleeuwse ontginningen niets terug te vinden. Het vroegere pastorieland van Zeist maakt deel uit van het Slotcomplex. Uit een beschrijving in de Inventaris van de goederen van de kerk van Zeist uit 1580/82, krijgt men een beeld van de geaardheid van dit gebied: *'In den eersten tot die voorn. pastorie zijn XXI mergen landts, d'een helfte veenigh oft moerassigh weylandt, d'ander helfte hooch saver eerdich zaetlandt, tsamen aen malcander aen een stuck leggende [...]'*. De noordoostelijke helft, beginnende direct achter de huizen aan de Dorpsstraat, was veenachtig en moerassig weiland; de andere helft, het zuidwestelijk deel, was zavel-aardig (zandgrond en klei vermengd) bouwland.

Het middeleeuwse huis Zeist

Over het algemeen is er weinig bekend over de oudste geschiedenis van de kastelen in het Kromme Rijngebied. Omstreeks 1400 stond er waarschijnlijk

een veertigtal. In vele gevallen betrof het woontorens, die op een omgracht erf stonden, vaak met in de directe nabijheid een boerenwoning. De geografische spreiding van de steenhuizen was opmerkelijk. Op de oudste cultuurgronden trof men ze weinig aan en dan nog bijna uitsluitend aan de rand, waar de ontginningsgebieden begonnen, zoals Kersbergen. In de Zeister ontginning vlakbij het oude cultuurland stonden de huizen Zeist en Blikkenburg.

Het voormalige Huis Zeist stond, volgens een kaart van Bernard de Roy uit 1677, iets ten westen van het tegenwoordige Slot Zeist, aan de Waterigeweg. Het Huis Zeist komt pas laat in de bronnen voor. Het is niet onmogelijk dat het korb voor 1245 is gebouwd ter vervanging van een nog ouder huis.

In 1536 erkenden de Staten van Utrecht het 'Huys te Zeyst' als ridderhofstad. Wat inhield dat de eigenaar zitting had in de ridderschap van Utrecht, dat het versterkte huis voorzien was van een gracht en een ophaalbrug en dat tot de

hofstad een boerderij behoorde. Van het middeleeuwse kasteel is geen afbeelding bekend.

In de loop van de 17^e eeuw is het kasteel in verval geraakt. De Staten van Utrecht spreken in een akte van 28 februari 1677 over 'den vervallen en geruimeerde huise van Zeist'.

Aanleg van Slot Zeist

De economische bloei van Nederland tussen circa 1580 en circa 1690, heeft ook zijn weerslag gehad op het landschap. In de omgeving van Zeist brak omstreeks 1635 een periode met betrekkelijk veel landschappelijke veranderingen aan, die ruim vijftig jaar heeft geduurd. Het nog vrijwel geheel uit de middeleeuwen daterende verkeersnet werd verbeterd. Tussen 1638 en 1642 werd de Biltse en Zeister Grift gegraven en in 1653 kwam de Amersfoortseweg tot stand.

Een andere ontwikkeling die tegen het midden van de 17^e eeuw begon, was het ontstaan van een groot aantal buitens.

Dat was een gevolg van de verkoop van geconfisqueerde geestelijke goederen. Zo is Slot Zeist gebouwd op het voormalige pastorieland van Zeist.

Het (voormalige) pastorieland van Zeist lag hoefvormig om de oude ridderhofstad Zeist heen. Dit rechthoekige stuk land grensde aan de noordoostkant aan het goed ("grondheerlijkheid") Zeisterstraat. De grens tussen beide goederen werd gevormd door de pal achter de percelen aan de zuidwestzijde van de Dorpsstraat lopende sloot, die in 1894 werd gedempt. Ten noordwesten grensde het pastorieland aan de Waterigeweg. Ten zuidwesten lag de oude kerkweg van Bunnik, die de scheiding vormde met de Kokkertshoeve. Ten zuidoosten grensde het pastorieland voor een deel aan land van Blikkenburg en voor een ander deel aan land van een ander. De grootte van het pastorieland bedroeg bijna 18 ha; de lengte was 800 meter en de breedte 225 meter. Dit land was, na akkoordverklaring van de Staten van Utrecht op 16 mei 1677, op 22 maart 1681 door Wouter van Tholl, als ontvan-

ger van de gebeneficieerde goederen in het gewest Utrecht, aan Willem Adriaan van Nassau-Odijk getransporteerd.

De oude ridderhofstad Zeist moet Willem Adriaan van Nassau-Odijk in die tijd ook hebben gekocht.

De aan de zuidwestkant gelegen Kokkertshoeve, groot 14.50 ha, is in of kort na 1677 eveneens door Van Nassau-Odijk aangekocht.

Nadat Willem Adriaan van Nassau-Odijk eigenaar was geworden van de bovengenoemde gronden, liet hij ter plaatse zijn Slot bouwen en beginnen met de aanleg van de tuinen en parken. De breedte van het Slotcomplex werd bepaald door de breedte van de Kokkertshoeve: 330 meter. De lengte werd vooral bepaald door de lengte van het pastorieland. De Waterigeweg werd nog 100 meter verlengd en bij het nieuwe eindpunt werd een haaks daarop staande nieuwe weg aangelegd, die aansloot op de Blikkenburgerlaan. De lengte van de nieuwe buitenplaats bedroeg hierdoor 900 meter.

Door middel van een assenstelsel bereikte men een totale monumentale aanleg van gebouwencomplex en tuinen. Op het midden van de lengteas kwam het hoofdgebouw te liggen. Aan de noordoostzijde, waar de as 4,5 km lang is, lagen vanaf het dorp de oprijlaan met aan weerszijden bomen en tuinen, de brug met het toegangshek en het voorplein met het bordes naar de hoofdingang. Aan de achterzijde van het Slot kwamen aan de beide zijden van de as, die daar 1,5 km lang is, geometrisch aangelegde tuinen, waterpartijen, vijvers, fonteinen, beelden, geschoren heggen, berceaus en sterrenbossen.

De zichtas van Slot Zeist heeft in de vorm van Koelaan en Slotlaan zijn stempel op de plattegrond van Zeist gedrukt. Compleet was een barokbuitenplaats eigenlijk pas met een laan die op een kerktoren stond gericht. De zichtas van Slot Zeist zou op de kerktoren van Houten zijn gericht. Dat zou tegelijk betekenen, dat ook de oriëntering van het huis hierdoor is bepaald en, gezien de strenge symmetrie

Zicht op de slotgracht aan de voorzijde van Slot Zeist. Tekening van Johannes de Bosch, 1755.

FOTO COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST

ervan, zelfs die van de hele buitenplaats. Het laatste valt echter slecht te rijmen met het feit dat het park wat zijn ligging

betreft, absoluut niet uit de toon viel binnen de zone met strokenverkaveling direct bewesten Zeist. In werkelijkheid

vormde dan ook niet de zichtas, maar de kavelindeling de bepalende factor.

Slot Zeist vormde destijds de enige buitenplaats in het Kromme Rijngebied, die met huis en al naar één concept tot stand is gekomen.

Het ontstaan van landhuizen en buitenplaatsen kan niet los worden gezien van het laatmiddeleeuwse kasteel; zo ook Slot Zeist. Voor de omgrachting werd de Grift vergraven en het voorplein herinrent aan een voorburcht.

In 1686 was de bouw van het Slot voltooid.

Wellicht is de gravure van Hendrik Hulsberg naar een tekening van Dirck Tol de oudste van Slot Zeist. Op deze gravure komt echter geen enkele aanduiding van tuin- of pleinaanleg voor. Op de Nieuwe Kaart van den Lande van Utrecht van de landmeter Bernard de Roy uit 1696, deze kaart heeft tot halverwege de 19^e eeuw als de standaardkaart van de provincie Utrecht gegolden, wordt ook geen plattegrond gegeven van de tuinen en bossen

van Slot Zeist. Op de vogelvluchtkaart van Stoopendaal uit circa 1718 wordt deze situatie wel aangegeven. Bij een vogelvlucht valt het accent echter bij uitstek op de illusoire weergave: het ging er meer om de grootsheid en rijkdom van de eigenaar dan de werkelijkheid weer te geven. De Utrechtseweg, de Dorpsstraat en de Dribergseweg zijn als een rechte weg getekend, terwijl deze oude weg juist in het dorp een golvende beweging maakt. Van groter belang zijn de twaalf tekeningen van Johannes de Bosch, gemaakt tussen 1750 en 1755. Zij geven goed weer hoe het park zich sinds de aanleg had ontwikkeld.

Involed van de Evangelische Broedergemeente

Bijna zeventig jaar lang was het Slot in bezit van het geslacht Van Nassau. In 1745 werd Cornelis Schellinger er de nieuwe eigenaar van. Deze was lid van de Evangelische Broedergemeente. Hij gaf de grond voor het Slot, gelegen binnen het carré Zinzendorflaan, Karpervijver,

Lageweg en Waterigeweg, in gebruik aan de Broedergemeente voor de bouw van woningen voor haar leden en voor de bouw van een kerk. Ook kwam de begraafplaats van de Broedergemeente binnen dat carré te liggen.

Met de aanleg van de twee pleinen waaraan de kerk en de huizen verrezen, werd in 1748 begonnen. De aanleg van de pleinen werd nooit geheel voltooid. In 1973 werd nog een vleugel aangebouwd op het Broederplein voor huisvesting van de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Door de komst van de Broedergemeente deden zich wijzigingen voor in de sociaal-economische structuur en in de bevolkingsomvang van Zeist. Tot die tijd was Zeist een agrarisch dorp. In de Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden uit 1772 leest men: *'Doch voornaamelijk is deeze plaats, in onzen leeftijd, vermaard geworden, sedert dat de Broedergemeente der zoogenaamde Hernhutters zig hier, in het jaar 1746, heeft gevestigd.'*

De leden van de Broedergemeente verloochenden hun herkomst uit doopsgezinde en collegiantenkringen niet. Zij toonden de neiging zich af te zonderen van het wereldse, belichaamd in het landsbestuur en de rechtspraak. Zij bekommerden zich om het geestelijke welzijn; de zorg voor het aardse bestaan overlatend aan anderen. Dat verhinderde de Broedergemeenteleden niet zich in te laten met handel en nijverheid.

De ongehuwde mannelijke leden van de Broedergemeente woonden in het Broederhuis op het Broederplein. De meeste van deze broeders waren ambachtslieden. Veel ondernemingen zijn door de ongehuwde broeders opgezet. In de tweede helft van de 18^e eeuw was in het Broederhuis een groot aantal bedrijven gevestigd in de vorm van huisindustrie. Er werden ook een kaarsenfabriek, een zeepziederij en een zijdefabriek opgericht. Deze waren gelegen achter de huizen van het Broederplein langs c.q. aan de Karpervijver. Verder was er een zadelmakerij en een fabriekje van speelgoed. De winkels van

het Broederhuis trokken veel bezoekers. In het Zusterhuis was een wasserij en een atelier voor handschoenen gevestigd.

In 1834 richtte L. Schütz een metaalgietterij op naast de tabaks- en sigarenfabriek van C.P. Hellström op het Zusterplein. Het jaar daarop werd daarnaast een aardewerkfabriek opgericht door E.L. Nörgaard. Later waren deze inrichtingen genummerd aan de Lageweg. Aan de in 1774 door G. van Wees opgerichte apotheek, werd door C.F. Kraeplien en W.C. Holm in 1864 een farmaceutische fabriek gelegen aan de Karpervijver toegevoegd.

De aan de Waterigeweg gelegen Schippersloot behoort vanouds tot het Slotcomplex. Tot 1930 bevonden zich daar de gemeentelijke loswallen. De losplaats was meer dan 300 meter lang. De schipperij achtte men van economisch belang voor Zeist.

De parallel aan de Waterigeweg lopende Thielselaan is in tegenstelling tot zijn pendant de Karpervijver, een wandelpad gebleven.

Volgens een enquête van het Staatsbestuur in 1816 had Zeist in het gebied van de Utrechtse Heuvelrug de meeste industrie. Het was voornamelijk de Broedergemeente, die in belangrijke mate heeft bijgedragen tot de totstandkoming van deze nijverheid.

Verkaveling van het Slotcomplex

Tussen 1767 en 1830 wisselde het Slot meerdere malen van eigenaar. Jonkheer Jan Elias Huydecoper kocht in 1830 het Slot, dat hij in tegenstelling tot vorige eigenaren, ook ging bewonen. Hij liet in 1831 door de tuinarchitect J.D. Zocher jr. het formele park achter het Slot veranderen in de landschapstijl. Het zuidwestelijk deel van het park bleef bos, het Reigersbos.

De gronden waarop het Broeder- en Zusterplein, de Karpervijver en de begraafplaats van de Broedergemeente lagen, behoorden toen niet meer tot het Slot. Zij waren in 1818 aan de Broedergemeente verkocht.

Van 1867 tot 1908 was de familie Labouchère-Voombergh eigenaresse van het Slot. Zij verkocht het Slot c.a. in 1924 aan de n.v. Heemstede Bouw en Exploitatie Maatschappij. Zes weken later verkocht de bouwmaatschappij Heemstede het Slot aan de gemeente Zeist.

Voordat de gemeente Zeist tot aankoop van het Slot besloot, was deze aangelegenheden al in meerdere vergaderingen van de gemeenteraad aan de orde geweest. Op 11 september besloot men tot aankoop. Zoals de burgemeester toen zei: *'Niet op grond van exploitatie-overwegingen. Hoofdzak is monumentenzorg'*. Want de bouwmaatschappij Heemstede had het plan om het gebouw te slopen en ter plaatse villa's te bouwen. Een ander plan was om in het hoofdgebouw een poort te maken en een weg aan te leggen in het verlengde van de Nassau-Odijklaan naar de Koelaan.

Sinds 1924 probeerde de gemeente Zeist het gebouw in bruikleen af te staan, maar de onderhandelingen met diverse instellingen liepen op niets uit. Daarom

nog gaf in 1931 een raadslid in overweging om het Slot voor afbraak te verkopen.

Door de gemeente Zeist werd het terrein begrensd door de Zinzendorflaan, Karpervijver, Hernhuttersingel en Waterigeweg met een grootte van bijna 8 ha aangekocht.

Het daarachter gelegen terrein bleef in handen van de n.v. Heemstede. De houtopstand van het Reigersbos verkocht zij in december 1924. Over het kappen van dit beukenbos werden door het Tweede Kamerlid Van Ravesteyn in 1925 vragen gesteld aan de minister van Binnenlandse Zaken en Landbouw. De voormalige ruïnmanswoning c.a. aan de Waterigeweg en een drietal andere percelen grond aan dezelfde weg gelegen, werden door haar nog voor 1929 verkocht. Het resterende terrein wilde zij in exploitatie brengen. Hierover kon geen overeenstemming worden bereikt met de gemeente. Het gemeentebestuur wilde namelijk de Koelaan een 300 meter verlengen en tussen de Waterigeweg en de Karpervijver een weg

De nog in landelijke toestand verkerende Koelaan, circa 1925.

COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST

aanleggen evenwijdig aan de Slotvijver, de Hernhuttersingel. In het verlengde van de Karpervijver moest een nieuwe weg

komen. Deze geprojecteerde, maar nooit aangelegde, weg werd in 1933 Godfried van Seystlaan genoemd. Het betreffende terrein van ruim 8 ha werd daarop door de gemeente in 1929 aangekocht. Bij de exploitatie van het bouwterrein door de gemeente was er voor de gemeente meer garantie dat de bebouwing op passende wijze zou aansluiten op de historische omgeving. In 1931 nam de gemeente nog een stuk grond van 3.300 m² aan de Waterigeweg om niet over van mevrouw E.M. van der Torren-Baumann. De daarop staande gebouwen zijn in verband met de aanleg van de Hernhuttersingel in 1932, gesloopt. De Koelaan werd in hetzelfde jaar doorgetrokken.

Door de toenemende belangstelling voor openluchtssport in de dertiger jaren van de 20^e eeuw in Zeist ontstond een gebrek aan sportvelden. Burgemeester en wethouders stelden aan de gemeenteraad voor een sportterrein in te richten achter het Slot tussen de Koelaan en het Filoso-fenlaantje: *'aangezien de bestemming welke*

het thans verkrijgt, slechts van tijdelijken aard is. Het terrein dient zijn oorspronkelijke bestemming te behouden, omdat het voor de gemeente van belang is, indien zij nu en in de toekomst de beschikking heeft over voor bebouwing geschikte terreinen' De gemeenteraad ging met het voorstel in 1941 akkoord. In latere jaren werd het sportcomplex uitgebreid.

Het oude cultuurlandschap ten zuiden van de lijn Utrechtseweg-Driebergseweg is met name in het zuidoosten, ten oosten van de Koelaan, op de sportvelden en het volkstuintencomplex na, nog geheel intact. Hier vormen de aanleg van Slot Zeist en de buitens Blikkenburg en Wulperhorst met hun wegen, lanen en waterlopen een hechte samenhang, waarbinnen zowel opgaand parkbos als open weiden en akkerland sinds de middeleeuwen in verschillende fasen van ontwikkeling tot een gebied met hoge landschappelijke en cultuurhistorische waarden uitgroeide.

Bronnen en literatuur

- Archief van het Huis Zeist, 1677-1953; Gemeente-archief Zeist
- Archief der gemeente Zeist, 1906-1945, inv.nr. 269, 1822 en 2335; Gemeentearchief Zeist
- H.J.A. Berendsen, *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht, een fysisch-geografische studie* (Utrecht 1982)
- C. Dekker, *Het Kromme Rijngebied in de middeleeuwen. Een institutioneel-geografische studie* (Zutphen 1983)
- R.J.F. van Drie, Inhoud en gebruik van de begrippen nidderschap en ridderhofstad in het Nedersticht gedurende de 16e eeuw. *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 1988, p. 67-99
- H.J. van Eekeren, *De Oude Kerk te Zeist*, deel 3, p. 285-289 (Zeist 1976)
- J.D.H. Harten, *Landhuis en buitenplaatsen. De tuin van Utrecht. Geschiedenis en waarden van het landschap in het landinrichtingsgebied Groenraven-Oost* (Utrecht 1992)
- Ds. P. Kuijper, Vier topografische puzzels. *Seijst*. Nr. 1 (1990) p. 9-26; nr. 3 (1980) p. 43-71
- Meta A. Prins-Schimmel, Het Slot Zeist. *De Woonstede door de eeuwen heen*. Nr. 40 (1978) p. 50-72
- R.P.M. Rhoen, Slot Zeist door de eeuwen heen. *Zeist '86*, p. 4, 5
- R.P.M. Rhoen, Griftsteijn: ridderhofstad of boerehofstede? [...]. *Seijst*. 1999. Speciale uitgave.
- M.A. Schimmel en C.L. Terminck Groil, Het Zusterplein en het Broederplein te Zeist. *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond*. Nr. 1 (1970)
- Jhr.dr. H.W.M. van der Wyck, *De Nederlandse buitenplaats. Aspecten van ontwikkeling, bescherming en herstel* (Alphen aan den Rijn 1983)
- De Zeister Courant, november 1924-oktober 1925

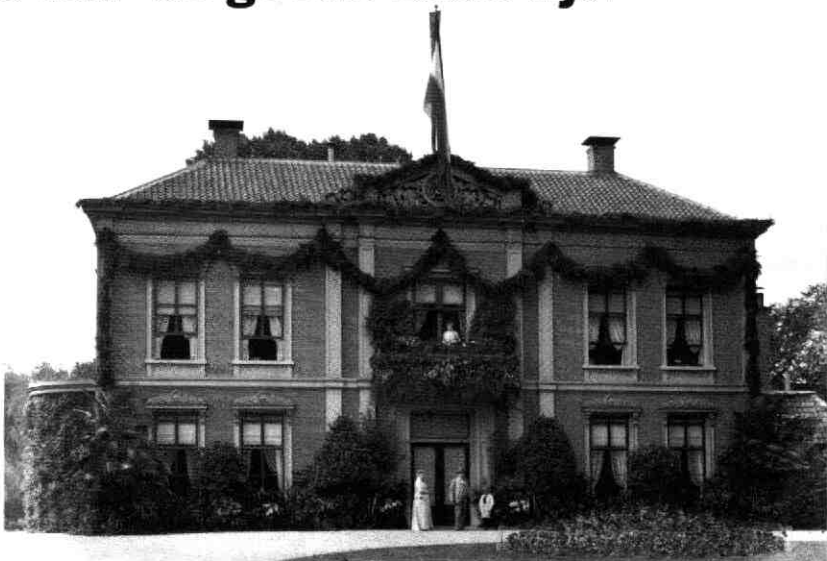
“Het sprookje van ‘de goede oude tijd’”

MR C.B. LABOUCHÈRE

Mr Charles Bernard Labouchère (1902-1988) heeft op verzoek van zijn nicht A.J.A. Labouchère in 1982 enkele jeugdherinneringen opgeschreven. De twee hoofdstukken hebben betrekking op Zeist, waar zijn beide grootouders hebben gewoond.

Het echtpaar, Labouchère-Voombergh, bewoonden Het Slot, waar zijn grootmoeder in 1908 is overleden. Ten tijde van de “jeugdherinneringen” woonden er hun zoon René en hun dochter Agnes Henriette, getrouwd met jhr Leendert Schuurbeque Boeye.

Zijn andere grootouders (van moeders kant), het echtpaar Blanckenhagen-de Bruyn, huurden van 1893 tot 1907 de

De buitenplaats Kersbergen circa 1900. In het raam Amélie J.E.M. Labouchère-Blanckenhagen. Voor de voordeur haar ouders Mr. O.M. Blanckenhagen en J.M. Blanckenhagen-de Bruyn met haar zontje George Labouchère.

COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST

buitenplaats Kersbergen en verhuisden daarna naar Lommerlust. Zij doopten het huis om in Livland. Labouchère sloot zijn "jeugdherinneringen" af met een verstandig woord, dat typerend is en om die reden de titel draagt van het artikel.

Het genoeg om oude herinneringen op te halen, kan men zien als een nostalgisch verlangen naar "de goede oude tijd". Strict genomen beseffen we evenwel dat die tijd heus niet beter was en minder problemen opleverde dan de tijd waarin we nu leven, alleen waren het grotendeels problemen waarvoor inniddels een oplossing is gevonden. Ik geloof daarom dat die nostalgische gevoelens mede hun oorsprong vinden in een wens die oude tijd opnieuw te beleven, maar dan met de kennis en de ervaring die we sedertdien hebben opgedaan en, uiteraard, zonder de huidige problemen.

Op die manier kan de oude tijd wel heel gunstig voor den dag komen, maar het betekent wel het verlangen naar een sprookjeswereld.

Het Slot Zeist

Dat we tijdens het leven van Grootmama Labouchère ook wel eens op het Slot hebben gelogeerd, weet ik alleen uit een aantal los van elkaar staande herinneringen.

Ik heb herinneringen aan Grootmama's slaapkamer waar ze ons een gouden horloge demonstreerde dat, na het indrukken van een knop, het uur en de kwartieren sloeg waardoor je ook in het donker kon weten hoe laat het was.

Indruk op mij maakte ook de muurschilderingen in het trappenhuis die door de overheersende rode kleur mij aan rookvlees deden denken. Ook weet ik nog goed hoe door het open raam een vleermuis even in de kamer kwam toen de kinderjuffrouw, Liza Crouwel, me naar bed bracht en hoe Liza toen een schort over haar hoofd gooide, omdat ze meende te weten dat vleermuizen in je haar verward kunnen raken. En dan de wandelingen, al of niet in de kinderwagen, om de grote wei achter het Slot met als einddoel de overdekte zandbak waarin we

dan mochten spelen.

Het zijn slechts flitsen van herinneringen, die ik niet in een geordend verband kan brengen en waarvan ik niet eens weet of ze zich in hetzelfde jaar afspeelden. Ik kan toen hoogstens 4 jaar oud zijn geweest, waarschijnlijk zelfs jonger, want toen Grootmama stierf was ik pas 5 jaar.

Ook 's Winters hebben we wel op het Slot gelogeerd en wel met Kerstmis. Wij waren dan ondergebracht in de vleugel die bewoond werd door oom Leen en tante Foef Schuurbeque Boeye. Kerstmis werd namelijk met alle kleinkinderen op het Slot gevierd. In de ruime biljartkamer stond dan een grote kerstboom en in presentie van de ouderen kregen de kinderen diverse cadeaux. Om te beginnen kregen ze allen een linnen zakje of een mandje waarop hun naam was geborduurd of geschilderd om hun geschenken in op te bergen.

In aansluiting daarop kregen de kinderen en hun gouvernantes hun Christmas dinner in een aangrenzende kamer, de ouderen kregen dat elders. Toen ik, na zo'n kerstviering, naar bed werd gebracht,

keek ik eerst nog even uit het raam en zag toen voor het eerst in mijn leven een heldere nachtelijke hemel en vroeg aan onze nurse, miss Bean, wat dat voor witte puntjes in de lucht waren. Toen ze mij onthulde dat dat sterren waren, was ik diep teleurgesteld. Mede vanwege de versieringen in de kerstboom, had ik mij die heel anders voorgesteld.

Voordat ze gingen slapen, kregen mijn zusters papillotten (curl rags) in hun haar en om de een of andere reden maakte mij dat jaloers. Om aan mijn gezeter een eind te maken besloot miss Bean mij er ook een paar te geven. Of ze die expres wat te strak had aangetrokken weet ik niet, maar toen ik in bed lag deden ze me pijn. Toen miss Bean mij vroeg waarom ik huilde, durfde ik niet te bekennen dat het de curl-rags waren en zei ik: "my tears trickle so". Ik werd toen wel uitgelachen maar ook bevrijd van mijn papillotten.

Toen de jongste kinderen groot genoeg waren om wat langer op te blijven reden we na de Kerstviering per rijtuig naar Utrecht terug.

Mijn eerste pogingen om op schaatsen vooruit te komen hadden plaats op de Slotvijver. Mijn voornaamste herinneringen daaraan zijn koude voeten en een pijnlijke val. Moeder kwam juist met anderen voorbijrijden en ik riep haar toe: "I've broken my arm". Toen Moeder vroeg: "which one?", stak ik mijn rechter arm omhoog en riep: "this one". Ik oogste geen medelijden maar veroorzaakte wel hilariteit.

Vacanties

Vele jaren betekende de grote vakantie voor ons een verblijf op Livland bij onze grootouders Blanckenhagen in Zeist. Voordien ontvingen onze grootouders ons op Kersbergen, dat tegenover Livland lag, maar daaraan heb ik geen herinneringen. We vertrokken uit Utrecht zodra de vacantes waren aangebroken, in de eerste week van Juli. Ik zie nog de grote gesloten paardewagen waarmee onze omvangrijke bagage werd opgehaald. Een respectabel aantal koffers, want we bleven steeds in Zeist tot begin Oktober. Weliswaar

begonnen de scholen weer begin Septem-ber, maar voor die maand kregen we een schoolabonnement op de tram, die sinds 1909 elektrisch was en dus voor een snelle verbinding zorgde. De schooltram vertrok om 8 uur uit Zeist.

Achter Livlands grote tuin en dito moestuin, lag een stukje bos met loof- en naaldhout en tussen een paar lage heuvels was een vijver, die echter zo zuurstofarm was, dat alleen een paar ongelukkige goudvis-sen kans zagen daar een kort leven te leiden. Achter in de tuin, tegen het bos aan, lag een glad cementen tennisbaan die in onze recreatie een belangrijke rol speelde, aanvankelijk voor rolschaatsen en vliegende hollander maar weldra ook voor tennis. In het spreekkamertje op Livland lagen nog wat oeroude tennisrackets van vreemd model maar successievelijk kreeg iedereen zijn eigen tennisracket.

Wij waren ook geregeld te vinden in de moestuin. Voorin, het dichtst bij de straatweg, stond de tuimanswoning waar de tumbaas van Eck (voor ons "baas")

en zijn vrouw (voor ons "tuinvrouw") woonden met hun drie kleine kinderen, Jan Arnold, Arnold Jan en Bertha.

Halverwege de moestuin, links, stond een oranjerie met daarvoor een broeikas waarin druiven en ook wel tomaten werden gekweekt. Aan de andere lange zijde van de moestuin, door begroeiing min of meer afgesloten, stond een schuur-tje annex varkensstal met twee varkens. Op dit terrein was ook een vuilnishoop voor huisvuil en een mesthoop. We mochten ons vrijelijk bewegen tussen de bessen- en kruisbessenstruiken om ons dan aan de vruchten te goed te doen maar werden niet verondersteld hetzelfde te doen in de aardbeibedden.

Van wat vroeger tuin, moestuin en bos was is niets meer terug te vinden. Het terrein is geheel volgebouwd en de nieuwe buurt die daar is ontstaan heet Lommerlust, de vroegere naam van het huis voordat Grootpapa het omdoopte tot Livland. Vroeger stond langs de straatweg op ongeveer 10 meter afstand van het grote huis het z.g.n. kleine huis en daarin waren

wij, kinderen met onze kinderjuffrouwen ondergebracht. Met een eerste verdieping en een zolderverdieping was het nogal logeabel maar wel piepklein. We kregen er ook onze maaltijden die werden overgebracht uit de keuken van het grote huis.

De groten onder ons mochten beurtelings Zondags de lunch op het grote huis meemaken, waar dan altijd kip, rijst en sla op het menu stond. Alle groenten kwamen uit de moestuin evenals de vruchten: bessen, aardbeien, frambozen, kruisbessen, perziken, meloenen en zelfs vijgen. Als de fruithandelaar Warmoltz met z'n wagen langskwam werden er alleen maar pruimen gekocht, Reine Victoria en Reine Claude.

Veelal logeerden 's zomers oom Frank en tante Sis van Lennep met (hun kinderen) Sylvia en Eric bij tante Agnes van Loon op Hoog Beek en Royen. In de regel kwamen oom Frank en Eric 's ochtends naar Livland, vooral Eric, want die was evenals wij een verwoed tennisspeler. We gingen dan meteen naar de tennisbaan,

tenzij we eerst onze bijdrage moesten leveren voor het huishouden. Het kwam nogal eens voor dat baas van Eck een paar grote manden met erwten, tuimbonen of sperciebonen in de veranda had gezet voor directe consumptie en de inmaak, en die moesten eerst worden gedopt of afgehaald worden voordat er getennist kon worden. Deze werkzaamheden, waaraan ook oom Frank en Eric deelnamen, werden opgehuisterd door het zingen van liedjes die oom Frank ons leerde zoals:

**Trijn troet varkensnoet
Trijn wat is je man
Mijn man is opperman,
trekke z'n jas maar an.**

De kleinere kinderen moesten 's middags tot 3 uur rusten. Ik herinner mij goed hoe ik daaraan de smoor had, maar ook hoe blij ik was als ik daarna mijn witte matrozenpak moest aantrekken. Dat betekende nl. dat ik met Grootmama en Moeder meemocht om visites te rijden. Er was dan bij de stalhouderij van Arkel een rijtuig

besteld - bij warm weer was dat een open Victoria - en er was bij gezegd dat Hoendervanger als koetsier moest meekomen. Ik vond dat altijd een plezierig tochtje, langs verschillende buitens in Driebergen en Doorn. Ik mocht naast Hoendervanger op de bok zitten en bij de huizen aanbellen om te vragen: "ontvangt mevrouw?". Voor het geval dat niet zo was hield ik al ostentatief de kaartjes in mijn hand. Soms gebeurde het wel één of twee keer op zo'n middag dat een mevrouw wel ontving en dat betekende dan dat ik telkens 7 à 10 minuten moest wachten. Langer dan dat duurde een bezoek nooit.

Ook gebeurde het wel dat oom René, die op het Slot woonde, ons de hittewagen met koetsier ter beschikking stelde om 's middags een ritje te maken. We vonden het dan heel gewichtig als we een tijdje ook zelf mochten meenen. Meestal ging zo'n rit in de richting Bunnik en Odijk. De buitenwegen waren toen alle grindwegen met alleen in het midden een smalle strook van klinkers voor de hoefslag.

Soms ging Vader golf spelen op de Doornsche Golfclub in Driebergen en meestal ging ik dan met hem mee. Mijn voornaamste taak was dan mee te helpen met zoeken als de bal in de hoge hei was terechtgekomen. Voordat ik zelf fietste stond ik dan achter op Vaders fiets op de step hetgeen altijd pijn in mijn linker kuit veroorzaakte.

De golflinks lagen op het terrein van Heidestein dat aan de familie (de Wetsten) Pfister behoorde. Zij hadden ook een privé zwembad waar we ook gebruik van mochten maken en waar dan de gehele familie te water ging. Eerst even langs het huis om de sleutel op te halen, en dan hadden we het rijk alleen.

Onze grootouders vonden we oude mensen en toch waren ze toen ze stierven, resp. in 1911 en 1913, pas 63 jaar oud. Grootpapa herinner ik mij alleen als een grijsaard en Grootmama was op het eind van haar leven zelfs spierwit. Grootmama heb ik het beste gekend. Zij kon heel goed met kinderen omgaan en we waren erg

aan haar gehecht.

Ik herinner me dat ik, alleen met Lous, een paar dagen bij haar op Livland heb gelogeed en dat we ons toen uitstekend hebben geamuseerd. Zij leerde ons allerlei spelletjes en het leggen van patience en had een, ook voor kinderen, van onze leeftijd (9 à 10 jaar) zeer begrijpelijke sense of humour. Er was een zeer nauwe band tussen haar en onze familie, niet alleen doordat wij 's zomers 3 maanden bij haar logeerden. Als Vader en Moeder een paar weken naar Zwitserland gingen voor de wintersport, nam Grootmama haar intrek bij ons en bestuarde daar het huishouden. Na onze avondmaaltijd in de kindereetkamer rende ik dan naar boven om met Grootmama een partij Halma te spelen. Aan het einde van de bovengang stond Grootmama dan al vaak in de geopende deur van Moeders zitkamer op mij te wachten. Het Halmaspel lag dan al klaar op tafel.

Eigenlijk kwamen er het gehele jaar door wel dingen op tafel die wezen op onze band met Grootmama en Livland. Van de door

Historische raamwerken als dragers van de bouwgeschiedenis van Zeist

IR. H. DEKKER

Motto

"Het gaat er niet om werken te presenteren in samenhang met hun tijd, maar wel om ze in de tijd, waarin ze zijn ontstaan, aan de tijd die ze kent - de onze - te tonen."
(Walter Benjamin. *Literaturogeschiedichte u. Literaturwissenschaft*, 1931)

Kwart eeuw inventarisatie en interventies

De historische raamwerken van Zeist vormen de rode draad, door de bijna vijftientwintig jaar dat de schrijver werkzaam is geweest, als hoofd Stedebouw, respectievelijk Ruimtelijke Ordening in Zeist. In die periode heeft hij de processen van nabij meegemaakt, die soms tot herstel,

maar vaker tot verval van de raamwerken hebben geleid. De draad werd opgepakt door de vooruitziende blik, die de Raad van Zeist zo'n 25 jaar terug had om niet alleen de, historisch gezien, waardevolle 'objecten' te laten inventariseren, maar evenzeer de waardevolle 'structuren'. Deze inventarisatie had o.a. tot doel te komen tot een gemeentelijke monumentenlijst.¹

Dertig kilometer cultuurhistorie

Deze inventarisatie leidde in 1984 tot de verschijning van de zesdelige serie 'Zeist Groei en Bouw'. Alleen al het aan het licht brengen van meer dan duizend monumentwaardige objecten was spectaculair, bijzonder was toch vooral de conclusie dat het Zeister grondgebied meer

dan zestig bestaande en voormalige buitenplaatsen herbergt. Deze buitenplaatsen zijn zonder uitzondering gelegen langs een van de vijf raamwerken, die samen een lengte van wel dertig kilometer beslaan. Om de 500 meter kun je zo in Zeist een plek vinden, waar een buitenplaats staat, of heeft gestaan.^{2,3}

De vijf raamwerken van Zeist

In volgorde van hun ontstaan zijn de volgende raamwerken te onderscheiden:

- de Soestdijkerstraatweg (langs de Praamgracht of Pijnenburgergrift): vanaf circa 1200.
- de Amersfoortseweg: vanaf circa 1650
- de Slot-as (Slotlaan/Koelaan): vanaf circa 1700

- de Stichtse Lustwarande (Utrechtse-/Driebergseweg: vanaf circa 1800
- de trits: Dolderseweg/Krakelingweg/Woudenbergseweg: vanaf circa 1900

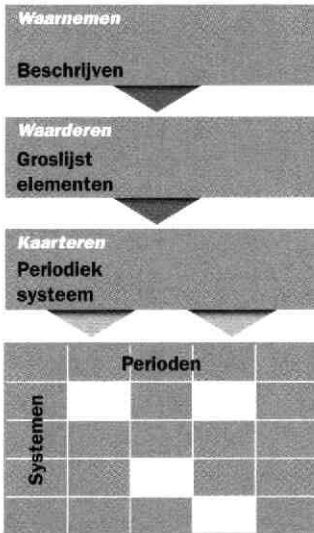
Elk raamwerk heeft zijn eigen ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis. Ze hebben allemaal gemeen, dat er zich in de afgelopen drie eeuwen buitenplaatsen aan hebben gevestigd. In zekere zin schrijven deze raamwerken de bouwgeschiedenis van Zeist. Aantasting van deze raamwerken betekent het feitelijk onleesbaar maken van de historie van Zeist.^{4,5,6}

Acht aanslagen op de buitenplaats als voorbeeld

Van geen van de meer dan zestig buitenplaatsen is nog een gaaf exemplaar voorhanden, ook al vond het verval vaak geleidelijk maar daarom niet minder onomkeerbaar plaats. Vaak gebeurde dat volgens een vast patroon:

- afsplitsing van de overplaats
- verkaveling van de overplaats
- afsplitsing van de achtertuin

INVENTARISATIE

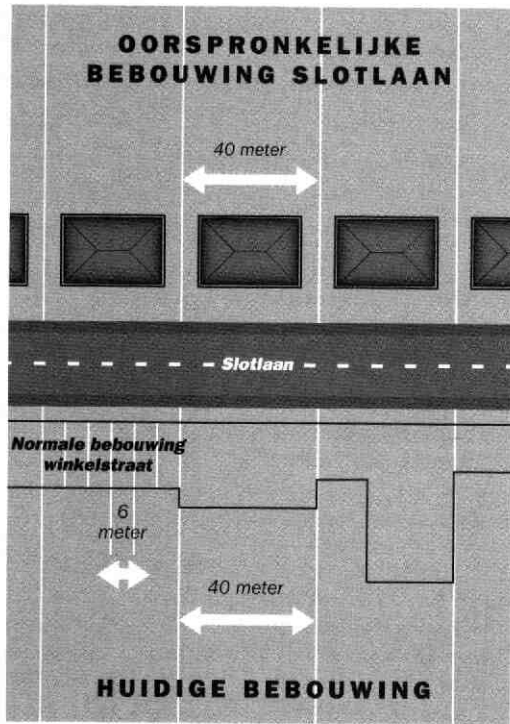
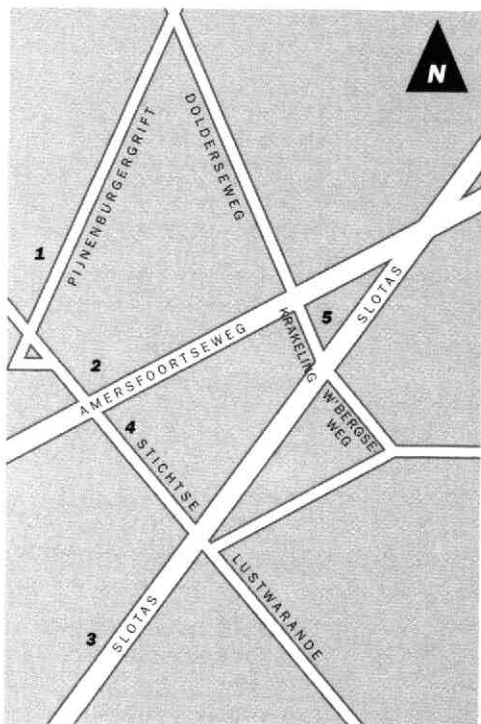
- verkaveling van de achtertuin
- aantasting van het profiel van de weg
- afbraak van het hoofdhuys c.a.
- verkaveling van de voortuin⁷

INTERVENTIES

Bedreigende processen en dodelijke plannen

Het hiervoor beschreven sluipende autonome proces blijkt uiteindelijk slo-

pend te zijn. De gevolgen zijn meestal draconischer wanneer er planmatige opzet aan ten grondslag ligt. De lokale overheid zelf heeft zich, wat dat aangaat, niet onbetuigd gelaten, getuige de ontwikkelingen ter weerszijden van de Slotlaan en die langs de Utrechtseweg en deels langs de Dribergseweg.^{8,9,10}

Drie ontwikkelingen: transformatie gok-instellingen, huizen en herten

In de nabije en verdere toekomst zullen er een drietal ontwikkelingen zijn te signaleren, die de draagkracht van de vijf beeldbepalende raamwerken danig op de proef zullen stellen. Die drie ontwikkelingen zijn:

- de transformatie van de Gestichten, Oorden en Kampementen (de zgn. ook-instellingen), met name aan de oostkant van de gemeente, nu de vliegbasis lijkt te worden ontmanteld, de gestichten in razend tempo socialiseren en de (herstellings- en conferentie)oorden commercialiseren,

- de noodzaak om buiten de huidige bebouwde kommen op termijn plek te vinden voor zo'n 2000 woningen.
- het onzalige idee om de Utrechtse Heuvelrug van Huizen tot Rhenen tot biotoop te maken van het edelhert.^{10, 11,12,13}

Zet waardevolle structuren op de kaart

Wil je op die nieuwe ontwikkelingen voorsorteren, dan blijkt nu meer dan ooit de noodzaak van een systematische beschrijving van de Cultuur Historische Hoofdstructuur van het grondgebied van Zeist en dat van de aangrenzende gemeenten. De processen uit het verleden, als ook de zich aankondigende nieuwe ontwikkelingen maken het nodig de historie letterlijk op de kaart te zetten. Het operationeel maken van een betrekkelijk nieuwe discipline als de historische geografie zal helpen een brug te slaan tussen inventarisatie (de kernactiviteit van de van de Poll Stichting) en de te verwachten interventies (plannen en pro-

cessen). De CHS provincie Utrecht draagt bouwstenen aan.¹⁴

'Periodiek systeem' als redengevende beschrijving van structuren

Door de voor elk van voor de geschiedenis van Zeist kenmerkende 'periodes' stelselmatig de belangrijkste nederzettingsvormende 'systemen' te 'kaarteren' is op eenvoudige wijze een redengevende beschrijving te verkrijgen van de in de aanhef genoemde waardevolle structuren. Dit 'kaarteren' is het scharnierpunt tussen waarnemen en waarderen enerzijds en waarschuwen, waarmerken, bewaren en waarmaken anderzijds; het kaarteren slaat de brug tussen inventarisatie en interventies.¹⁵

Ir. H. Dekker b.i., (1942), Wijk bij Duurstede, was van 1980 tot 2003 werkzaam bij de gemeente Zeist onder andere als hoofd Stedebouw D.O.W., respectievelijk hoofd Ruimtelijke Ordening. Hier volgt

*een samenvatting van zijn Van de
Pollering van 22 oktober 2003.*

Noten

- ¹ Raadsbesluit, 1 september 1980, nr. 153
- ² R.K.M. Blijdenstein, Zeist, groei en bouw. Een inventarisatie van waardevolle gebouwen en gebieden, 6 delen, Zeist, (1983,1984)
- ³ Roland Blijdenstein, Lia Geelen en Klaas de Poel, Buitenplaatsen en Langgoederen. Een geschakeerd en stijlvol gebied in de gemeente Zeist. Monumenten nr. 6 (1989); Beumer, Broekstra, Dekker, Van Groningen, Rhoen en De Wit, Zeist levende parel van de Stichtse Lustwarande. Monumenten nr. 10 (2003); speciale katern.
- ⁴ Illustratie: de vijf raamwerken van Zeist.
- ⁵ Pijnenburgergrift/Raamgracht; Topografisch-historische documentatie. Gemeentearchief Zeist.
- ⁶ H. Dekker en R.P.M. Rhoen, toelichting bij exit-expo Slot Zeist: Nooit Gebouwd. Ooit Gesloopt in Zeist, 27 t/m 30 maart 2003 (30 panelen met verborgen plannen en verdwenen panden lans de vijf historische raamwerken van Zeist)
- ⁷ Illustraties: acht aanslagen op buitenplaatsen; transformatie Slotlaan.
- ⁸ Bestemmingsplan Zeist-West, 1973.
- ⁹ Bestemmingsplan Molenbosch, 1973.
- ¹⁰ Bestemmingsplan Kern-Zeist, 1967.
- ¹¹ Een Beeldkwaliteitsplan voor Zeist, L.J.M. Tummers en J.M.Tummers-Zuurmond.
- ¹² Houd de rug recht, Stichting Utrechts Landschap, de Brit, 2000.
- ¹³ Structuurplan Zeist, 2001.
- ¹⁴ Niet van Gisteren, Cultuur-Historische Hoofdstructuur voor de provincie Utrecht (2003-)
- ¹⁵ Illustratie: inventarisatie en interventies.

Bezoekadres: Het Slot Zeist, Zinzendorflaan 1 (030) 692 17 04

(Vanaf voorjaar 2004: Middellaan 6)

Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting

Ook u kunt donateur worden van het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting (ZHG).

Donateurs ontvangen 4 maal per jaar ons blad *Seijst*.

De minimum bijdrage is €16,50 per jaar.

Meld u aan per post of e-mail en vermeld daarbij uw naam en voorletters, adres, postcode en woonplaats.

**Zeister Historisch Genootschap
Van de Poll Stichting
Postbus 342 , 3700 AH Zeist
e-mail: info@zeist-historie.nl**

Wacht met betalen tot u een bevestiging en een acceptgiro heeft ontvangen.

Dr. Guido Verbeek (1830-1898) Een in Japan geëerd Zeistenaar

R. P. M. RHOEN

Dit jaar verscheen in Japan van de hand van mw. Hisayo Murase het boek 'Verbeek of Japan'. Het boek is een vertaling in het Japans van de biografie van Guido Hermann Fridolin Verbeek geschreven door W.E. Griffiths uit 1901 en voorzien van annotaties. Verbeek is een verengelsing van de familienaam Verbeek. Als lezer zult u zich misschien afvragen waarom de aandacht wordt gevestigd op een in Japan verschenen boek. De reden is dat het over een Nederlander gaat die een grote bijdrage geleverd heeft aan de ontwikkeling van Japan in de negentiende eeuw. Nog interessanter is dat hij afkomstig was uit Zeist. Hij mag naast Willem Pijper en Hendrik Marsman

als een van de grootste zonen van Zeist worden beschouwd. Het is onterecht dat zijn naam in Zeist onbekend is en in zijn geboortedorp niets aan hem herinnert.

Guido Hermann Fridolin Verbeek werd in Zeist geboren op 23 januari 1830 op de buitenplaats De grote Koppel. Zijn geboortehuis werd in 1866 afgebroken en nu herinnert alleen de naam van het wooncentrum Grote Koppel in De Clomp nog aan dit huis.

Zijn vader, C.H.W. Verbeek (1797-1864), was onder andere burgemeester van Rijsenburg. Zijn moeder, M.J.A. Verbeek-Kellerman (1791-1852), was de dochter van de drost van Zeist en woonde voor haar trouwen in een zijvleugel van

Slot Zeist. Het echtpaar Verbeek-Kellerman had acht kinderen.

In 1849 werd het volgende signalement van Guido Verbeek gegeven: lengte 1.74 m, ovaal gezicht, breed voorhoofd, gewone neus, gewone mond, spitse kin, blond haar, blonde wenkbrauwen. Als jonge jongen bezocht hij de school van de Broedergemeente. Na zijn schooltijd leerde hij het vak van ijzersmid. In 1852 emigreerde hij naar Wisconsin in de Verenigde Staten van Amerika. In Amerika studeerde hij van 1856 tot 1859 theologie aan het 'Auburn Theological Seminary'. Voor 1856 werd hij opgeleid als werktuigkundig ingenieur. In 1859 trouwde hij in Philadelphia (V.S.A.) met Maria Manion (1840-1911). Uit dit huwelijk werden elf

kinderen geboren, waarvan zeker drie op zeer jonge leeftijd zijn overleden.

Enkele weken na zijn huwelijk vertrok hij als zending van de Dutch Reformed Church of America naar Japan. In Japan werd de naam van Verbeek uitgesproken als Furubekki. Zijn vrouw volgde hem aan het eind van dat jaar. In Nederland stond hij geregistreerd als Luthers. Hij was een van de eerste zendelingen die in Japan werden toegelaten.

Dat Verbeek naar Japan werd uitgezonden had te maken met het feit dat hij Nederlander was. Nederland onderhield als enig Europees land vanaf 1640 tot 1854 contacten met Japan. De Nederlandse factorij was gevestigd op het eiland Decima in de Baai van Nagasaki. In 1854 werd Japan gedwongen zijn grenzen voor buitenlandse staten te openen. In Japan veroorzaakte het toelaten van vreemdelingen veel onrust. In een poging uitstel te krijgen, maakte in 1862 een Japans gezantschap een Europese reis. Op die reis werd een bezoek gebracht aan Nederland en deed het daarbij ook Utrecht aan. Die

stad werd van 15 tot 17 juli bezocht.

Tot 1869 woonde hij voornamelijk in Nagasaki. Als zending was hij erg gelukkig toen hij hier in 1866 twee broers mocht dopen. In 1869 vestigde hij zich in Tokio, sinds 1868 de hoofdstad van Japan. In Nagasaki werkte hij in een tolkenschool. Hij sprak Nederlands, Duits, Frans, Engels en Japans. Hij leverde een grote bijdrage aan de vertaling van de bijbel in het Japans. Hij vertaalde ook de Code Napoleon, het burgerlijk wetboek. In Tokio was hij een van de oprichters en voorzitter van de universiteit van Tokio, de latere Keizerlijke Universiteit. Verschillende van zijn studenten bekleedden later posten in de regering. Hij was ook adviseur van de Japanse keizerlijke regering. Toen de regering een keuze moest maken tussen de Engelse of de Duitse geneeskunde, werd op zijn advies twee Duitse artsen uitgenodigd om in Japan geneeskunde te onderrichten. Sindsdien hebben veel Japanse artsen een wereldnaam verworven.

Voor zijn verdienstelijk werk werd

hij onderscheiden. De universiteit van Rutgers in New Brunswick (New Jersey, V.S.A.) verleende hem in 1875 het doctoraat in de godgeleerdheid en in 1877 werd hij onderscheiden met de Japanse orde van de Rijzende Zon. Aan deze orde waren verschillende privileges verbonden. Verbeek bezocht zeker nog twee keer zijn geboortedorp. De eerste keer was in juli 1873. In 1890 bezocht hij Zeist weer. Die keer in gezelschap van zijn twee dochters. In de kerk van de Broedergemeente hield hij een lezing over het zendingswerk in Japan.

Hij overleed op 9 maart 1898 in Tokio, waar hij met keizerlijke eer begraven werd. Zijn graf bevindt zich daar op de begraafplaats Aoyama. Het bericht van zijn overlijden bereikte Zeist pas vijf maanden later.

R.P.M. Rhoen is werkzaam als archivaris van de gemeente Zeist en redactielid van Seijst. Hij publiceert regelmatig over de geschiedenis van Zeist.

Foto geheel links en hierboven: Het graf van Dr. Guido Verbeek in Tokyo.

FOTO MW. MURASE (JAPAN) / COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST

Jaarverslag 2003

ALGEMEEN

Het jaar 2003 stond in het teken van nieuwe huisvesting. De *de Monté verLoren Stichting*, een stichting die als doelstelling heeft, voor passende huisvesting voor het *Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting* (ZHG) te zorgen, heeft - in nauw overleg met het ZHG - van de gemeente Zeist een pand aan de Middellaan 6 Zeist kunnen kopen en het word door het ZHG gehuurd. Hiermee komt een lange discussie over mogelijke huisvesting ten einde en zijn we blij met dit ruime en mooie pand, waarin onze collectie op verantwoorde wijze kan worden ondergebracht.

In het onderstaande legt het bestuur verantwoording af van de werkzaamheden van het *Zeister Historisch Genootschap (ZHG) Van de Poll Stichting* in 2003.

BESTUUR

Per 1 september is mw. R. Efdée afgetreden als bestuurslid. Het bestuur heeft in november 2003 afscheid van haar genomen. In december 2003 deelde voorzitter, J.B.M.P. van Grunsven mee dat hij zich voor een volgende termijn niet herkiesbaar stelde. In onderling overleg heeft hij begin januari 2004 het voorzitterschap neergelegd. Het bestuur spreekt zijn dank uit

Samenstelling van het bestuur

per 31 december 2003

Voorzitter	J.B.M.P. van Grunsven*
Secretaris	mw. Fl. de Vrijer
Penningmeeste	J.H. Heimel

De commissievoorzitters:

Audiovisuele collecties	A. de Groot
Archief en collectie	J.P. Molenaar
Lezingen en excursies	A. Steensma
Public relations en sponsoring	R.E. van Gemeren
Redactie bulletin Seijst	J.L. Verbeek
Tentoonstellingen	mw. K. Veenland-Heineman

* per 13 januari 2004 vacant

voor de betrokkenheid en inzet die beiden hebben getoond.

Het bestuur is blij met de benoemingen van twee nieuwe bestuursleden R.E. van Geme-

ren, hoofd Commissie public relations en sponsoring, en J.P. Molenaar, hoofd commissie archief en collecties. De heren A. Steensma en A. de Groot zijn voor een volgende periode

herbenoemd.

Een aantal nieuwe medewerkers voor de verschillende commissies kon worden benoemd: de dames: S. Odijk en M. Veltman-Klinkhamer en de heren R.H.M. van Ingen, H.J. Kater en F. Verweij.

DONATEURS

Het ZHG had per 31 december 2003 totaal 780 donateurs. De oplage van Seijst is wat hoger omdat ook een aantal instellingen, archieven en zusterverenigingen abonnee zijn.

FINANCIËN

Door een zuinig beleid in de afgelopen jaren zijn de financiën weer helemaal op orde en kunnen diverse nieuwe initiatieven worden gehonoreerd. De gemiddelde donatie

was €19,35. Mede dankzij de gemeentelijke subsidie beslaat de totale begroting €23.890.

PUBLIC RELATIONS EN SPONSORING

Met de komst van Ronald van Gemeren is er meer gestructureerde aandacht voor PR. Dat heeft in 2003 geleid tot hernieuwde aandacht voor ons genootschap in de pers en waren er ook interviews via de lokale omroep. Een speciale commissie bestaande uit Ronald van Gemeren, Jaap van Zoonen en Rob van Ingen heeft een eigen website voor het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting ontwikkeld: www.zeist-historie.nl. De informatie die hierop te vinden is, is nog summier, maar zal in de komende jaren verder

worden uitgebreid.

ARCHIEF EN COLLECTIE

Ria Efdée trad per 1 september 2003 af als hoofd van de Commissie Archief en Collectie. Op 9 december 2003 werd de heer Hans Molenaar als nieuw hoofd benoemt, ook werd de commissie versterkt met de komst van Mw. Sinyt Odijk. Het werk aan het beheer van het archief en collectie liep enige vertraging op, door een tekort aan medewerkers. De bezoekers (en vooral de nieuwe) die in 2003 de Van de Poll-kamer hebben bezocht waren na afloop altijd weer verrast over ons bezit.

De laatste maanden van het jaar stonden in het teken van de komende verhuizing, de van de Poll-kamer moest daar zelfs

voor het publiek vanaf december voor gesloten worden.

EXPOSITIES

Van 20 september tot en met 5 oktober 2003 hebben de Toets en de Essentie samen met het ZHG in de tentoonstellingszalen van Slot Zeist een tentoonstelling onder de titel *Een Overzicht* georganiseerd. Het ZHG heeft de titel letterlijk opgevat en uit de fotocollectie van het genootschap een selectie luchtfoto's en een uniek panorama tentoongesteld. Met hulp van Frédéric Ruys zijn de foto's exposabel gemaakt door ze te scannen, te bewerken (panorama) en op groot formaat te laten printen. De tentoonstellingscommissie heeft na uitvoerig onderzoek de begeleidende teksten samengesteld. Het panorama

bestond uit 22 foto's, gemaakt vanaf de St. Josephkerk in 1967. De gratis toegankelijke tentoonstelling is door ca. 700 bezoekers bezocht. Vrijwilligers van de drie deelnemende organisaties hebben gedurende de openstelling toezicht gehouden en informatie gegeven. De tentoonstelling werd mede mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van de gemeente Zeist (Cultureel Platform), de provincie Utrecht en de Van Tellingen-Pul Stichting. Er wordt onderzocht of de samenwerking met De Toets en De Essentie gecontinueerd en uitgebouwd kan worden. Sinds 7 november zijn de luchtfoto's en het panorama te bezichtigen in de Publiekshal van de gemeente Zeist. Zij

zullen daar de eerste maanden van 2004 blijven hangen.

LEZINGEN

Het ZHG heeft ook in 2003 weer twee lezingen georganiseerd, die gemeten naar de opkomst zeer geslaagd genoemd kunnen worden. Op 5 februari 2003 in het Openbaar Zeister Lyceum: herinneringen aan de Watersnoodramp van 50 jaar geleden door Ria Efdée. Op 22 oktober 2003 eveneens in het Openbaar Zeister Lyceum: de betekenis van de historische raamwerken voor de bouwgeschiedenis van Zeist. Daarnaast was er de expositie 'Nooit gebouwd, Ooit gesloopt'. Het geheel werd

opgeleusterd door jonge musici van de Zeister Muziekschool.

EXCURSIES

Ook in 2003 zijn er weer twee excursies georganiseerd. Op 14 mei 2003 werd een (wandeling-)excursie door historisch Austerlitz onder leiding van Rutger Loenen gehouden en op 27 september 2003 een forteneexcursie naar Weesp. Mede dankzij de Weesper Historische Kring was dit een voortreffelijk evenement. De belangstelling voor de excursies was als altijd zeer groot.

AUDIOVISUELE COMMISSIE

De jaarlijkse voor- en

najaarsfilm/dia voorstellingen onder het motto: een feest van herkenning, werden ook in 2003 weer in het Figi theater gehouden, de belangstelling daarvoor blijft onverminderd groot. In oktober konden meer dan 400 bezoekers welkom geheten worden. Op 30 april werden er weer in samenwerking met het Zeister Oranjecomité filmvoorstellingen in Figi, een doorlopende videopresentatie en een quiz in een kraam op de Oranjemarkt gehouden. Op verzoek van enkele verzorgingshuizen en buurtverenigingen werd door Jan Willem van Scherpenzeel en Piet Goedhart een zestal film- en diapresentaties gegeven. Op de opendag ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van

Groepsfoto van de deelnemers aan de jaarlijkse vrijwilligersbijeenkomst op 20 november 2003.

FOTO ZHG

de Zeister Brandweer werden eveneens diverse voorstellingen gegeven.

De commissie is bezig met het foto/dia-archief te digitaliseren. In de toekomst zal dit deel van de ZHG collectie dan ook beter toegankelijk zijn.

SEIJST

Het bulletin is in 2003 viermaal verschenen, waarvan het laatste nummer net in januari 2004 bij de donateurs werd bezorgd.

Twee speciale uitgaven trokken veel aandacht, Seijst 2003-III, het speciale nummer in samenwerking met de Commissie Open Monumentendag en helemaal gewijd aan de Monumentendag. Besloten is dit tot een jaarlijks terugkerend verschijnsel te maken.

De andere uitgave was een

speciale editie van Seijst en geheel gewijd aan het honderdjarig bestaan van het Christelijk Sanatorium. Deze uitgave werd mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Raad van Bestuur van Altrecht.

Aan het einde van 2003 had de redactie een behoorlijke buffer aan artikelen, maar bijdragen zijn en blijven altijd welkom.

BIJEENKOMST BESTUUR EN MEDEWERKERS

De jaarlijkse vrijwilligersbijeenkomst werd in november 2003 in het restaurant van het Sanatorium gehouden. Na een (historische) rondleiding over het terrein en interessante diaprojectie over het 'spoor' in Zeist en het pand aan de

Middellaan werd samen met de ontvangers van de *de Monté verLoren Penning* en de bestuursleden van de *de Monté VerLoren Stichting* van een heerlijk buffet genoten.

TEN SLOTTE

Het bestuur is veel dank verschuldigd aan alle medewerkers die in het jaar 2003 hun medewerking aan alle werkzaamheden en activiteiten weer belangeloos hebben verricht. Het kan niet genoeg benadrukt worden dat een vrijwilligersorganisatie, zoals het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting dat is, geheel afhankelijk is van de inzet en betrokkenheid van allen en daarom nogmaals dank.

Onze dank gaat ook uit naar de donateurs, de gemeente

Zeist, voor de subsidie die het ZHG jaarlijks ontvangt, de directies van Figi en het Openbaar Zeister Lyceum, en de plaatselijke media, die ons weer ondersteunden om onze doelstelling: *"het bevorderen en verbreiden van de kennis omtrent de geschiedenis van Zeist en wat daarmee verband houdt, alsmede het aankweken van belangstelling daarvoor in ruime kring"*, te bereiken.

Namens het bestuur,
Flora de Vrijer, secretaris

Zeist 30 januari 2004

Mededelingen van het bestuur

Bestuur

De voorzitter, J.B.M.P van Grunsven, heeft zich niet herkiesbaar gesteld voor een nieuwe bestuursperiode. In onderling overleg heeft hij begin januari 2004 het voorzitterschap van het *Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting* neergelegd. Boudewijn van Grunsven is meerdere jaren bestuurslid geweest en heeft ruim drie en een half jaar aan ons Genootschap leiding gegeven. Gedurende deze periode heeft hij blijk gegeven van grote betrokkenheid en inzet. Hiervoor spreken wij onze dank aan hem uit. Mw. Fl. de Vrijer is door het bestuur als voorzitter a.i. benoemd.

Verhuizing

Alle voorbereidingen voor de verhuizing naar de Middellaan 6 verlopen naar wens.

De de Monté verLoren Stichting heeft zich bereid verklaard alle verbouwings- en inrichtingskosten voor haar rekening te nemen. Het pand wordt verbouwd en geschikt gemaakt voor het opslaan van onze waardevolle collectie (o.a.een goede klimatisering en beveiliging), een goede werkplek voor de medewerkers, vergadermogelijkheden voor het bestuur maar vooral een goede studiemogelijkheid voor onze bezoekers.

Op dit moment wordt de gehele collectie geïnventariseerd en waar nodig schoongemaakt.

Zoals het er nu naar uitziet is de verhuizing in februari/maart 2004. Wanneer de officiële opening is wordt nog nader bekend gemaakt.

Website

In het vorige nummer is u de introductie van de website: **www.zeist-**

historie.nl gemeld. Het blijkt dat nu veel meer mensen dan voorheen ons weten te vinden met hun vragen en al diverse nieuwe donateurs hebben we op deze manier mogen verwelkomen. Aan u allen de vraag, wilt u zoveel mogelijk mensen in uw omgeving op onze website wijzen. Wij zijn inmiddels bezig om nog meer informatie via de website ter beschikking te stellen.

Wilhelmina met helm in Londen

Het ZHG heeft van J.L. Westerhof een zilveren "Wilhelmina" gulden met het jaartal 1940 ontvangen.

Het bijzondere van deze munt is dat koningin Wilhelmina voorzien is van een helm en dat de tekst is veranderd in "Wilhelmina in Londen". De graveur van deze munt was J. Lammerets van Bueren, schoonvader van de schenker.

Het is een tijdens de Tweede Oorlog door het verzet uitgegeven guldens (en rijksdaalders). De guldens werden door onderduikers bewerkt. De opbrengst van rond de vijftwintig gulden per stuk kwam ten goede aan het verzet. Er zijn veel imitaties en een naslag in omloop, waaronder ook guldens met het jaar 1939. Het is niet bekend hoeveel exemplaren ervan in omloop zijn gebracht. In de muntencatalogus komt de bijzondere munt niet voor, omdat het geen gangbare munt was voor het betalingsverkeer.

Het bestuur is de gever zeer erkentelijk voor deze schenking en hoopt nog vele schenkingen in de toekomst te kunnen melden.

Nieuw Zeist 1988-2003

Met genoeg heeft het Zeister Historisch Genootschap het eerste exemplaar van een klein, maar mooi boekje aan de auteur ervan, de heer L. Visser, aangeboden. De heer Visser is de autoriteit op het gebied van de kennis van de straatnamen in Zeist. Het boekje is een aanvulling op het bekende boek van de heer Visser: *Straatnamen van Zeist*, waarvan de laatste uitgave van 1988 was.

Het nieuwe boekje is te koop voor donateurs voor 6,00 en voor de overigen 7,50. Het boekje is vanaf eind maart in het pand aan de Middellaan 6 te koop.

Over de Liefde

Onder de titel "Over de Liefde" is recent door de gemeente Zeist een publicatie uitgebracht: over kunst in de openbare ruimte in Zeist.

Belangstellenden worden van harte uitgenodigd voor een lezing op basis van de genoemde publicatie. Het

wordt een virtuele wandeling langs beelden, parken en monumenten in Zeist o.l.v. wethouder W.J.M. den Heijer, portefeuillehouder Ruimtelijke ordening, Kunst en cultuur.

Deze avond wordt gehouden op donderdag 18 maart in de gemeentenzaal van de Thomaskerk aan de Oranje Nassaulaan in Zeist. Aanvang 20.00 uur. De toegang is gratis.

Nieuwe donateurs

Mw. M.T. C. van Hal-	
van der Kleij	Zeist
Mw. M.T.C. Kroep-Helsdingen	Zeist
RE. van der Werf	Zeist
H.A.G. Kelder	Zeist
G.L. Witteveen	Zeist
A.H.G. de Sain	Houten
W. Mekkes	Zeist
G.H. Blijham	Zeist
M. van Witsen	Zeist
Ds. J.W.Th. Rapparlie	Zeist
W.P. Vernooij	Zeist
J.P. Molenaar	Zeist
H. de Bree	Zeist
J. Prins	Zeist
M.J.G.M.G. Moulart	Zeist

Donateurstand

Februari 2004

780

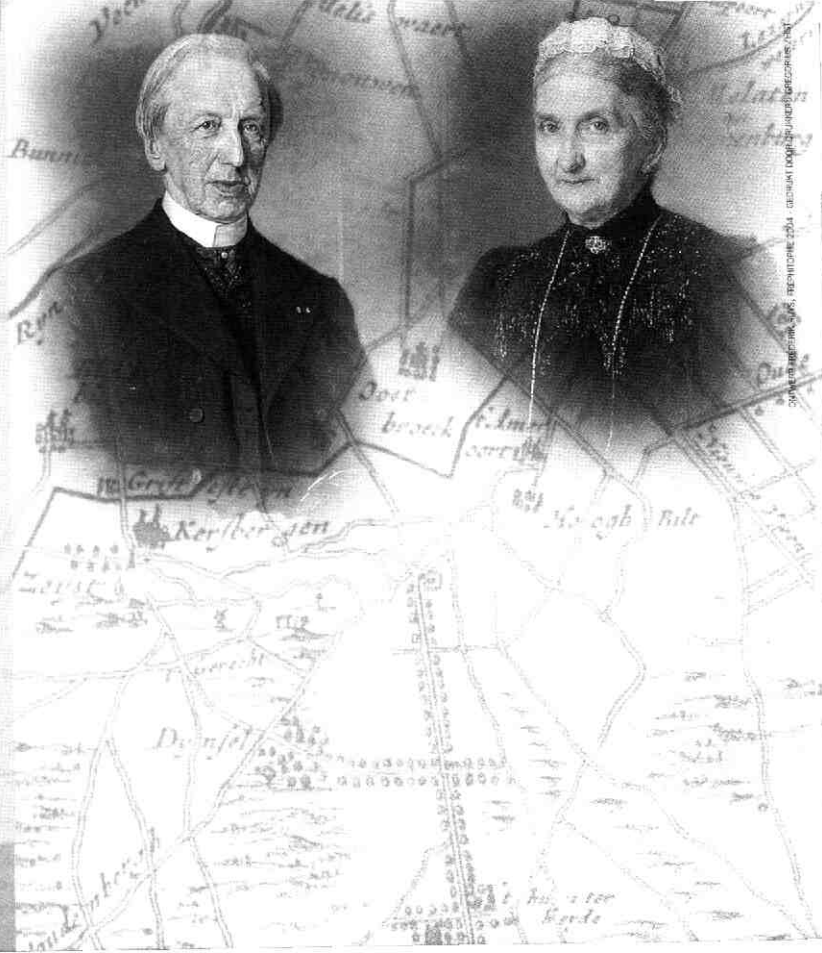
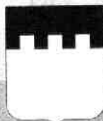
Inhoudsopgave 2003

Artikel	Auteur	nr.	blz.
1. Artikelen			
Het Gerodorp alleen nog te zien op foto of film	Schuller tot Peursum, C.J.E.	1	22
Een logeerpartij te Zeist in 1878	Boucher, N.	1	25
Poging tot vermaak van Canadese militairen in 1945	Rhoen, R.P.M.	2	37
Prentbriefkaarten van de oostelijke entree van Zeist	Heimel, J.H.	2	57
De particuliere begraafplaats van de familie Nepveu op Dijnsselburg	Rhoen, R.P.M.	2	60
Boerenbouw, thema open monumentendag 2003	Efdee, drs R.	3	72
De bouwgeschiedenis van het Christelijk Sanatorium	Mens, N.	E	4
Meer h6tel dan hospitaal	Rhoen, R.P.M.	E	13
Van Christelijk Sanatorium tot: Altrecht	Vrijer, Fl. de	E	33
Beelden uit Zeist	Visser, L.	4	105
Tot te eniger tijd ook bij het volk de wetenschap der hygi6ne meer zal zijn doorgedrongen	Rhoen, R.P.M.	4	112
Over de heide die ooit tussen Zeist, Driebergen en Woudenberg lag	Loenen, R.	4	119
De verwarring rond het Kamp van Zeist	Rhoen, R.P.M.	4	126
De restauratie van de Pyramide van Austerlitz	-	4	133
2 Verenigingsnieuws			
Verslag van het bestuur over 2002		1	16
Mededelingen van het bestuur		1	33
Mededelingen van het bestuur		3	99
Mededelingen van het bestuur		4	133
Nieuwe donateurs		1	34
Nieuwe donateurs		2	68
Nieuwe donateurs		4	134
3 Diversen			
Inhoudsopgave 2001		1	15
Inhoudsopgave 2002		1	15

Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting

Het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting, voorheen de Van de Poll Stichting, is opgericht in 1951. De stichting heeft ten doel het bevorderen en verbreiden van de kennis omtrent de geschiedenis van Zeist en wat daarmee verband houdt, alsmede het aankweken van belangstelling daarvoor in ruime kring. De stichting tracht dit doel te bereiken door:

- ◆ het verzamelen van platen, kaarten, foto's, films, boeken, documenten, informatiedragers en andere voorwerpen betrekking hebbende op de geschiedenis van Zeist en wat daarmee verband houdt.
- ◆ het bewaren, onderhouden en exposeren van de gevormde collectie;
- ◆ het uitgeven van geschriften en films;
- ◆ het organiseren van tentoonstellingen, lezingen, excursies en filmvoorstellingen.

Seijst

UITGAVE VAN HET ZEISTER

HISTORISCH GENOOTSCHAP

*Keizerlijke, koninklijke en
vorstelijke bezoeken*

2004-II

R.P.M. Rhoen - G.M. Servaas - L. Visser

Oranje in Zeist

Seijst

Bulletin ter bevordering van de kennis
van de geschiedenis van Zeist

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4x per jaar. Jaargang 34, nummer 2.
Juni 2004. Drukwerk: Gregorius, Zeist.

REDACTIECOMMISSIE

J.L. Verbeek, voorzitter. H.J. Kater, R.P.M. Rhoen,
mw. F. de Vrijer, redacteuren. F.Th.H. Ruys,
vormgever.

REDACTIEADRES VOOR KOPIJ

Postadres: Postbus 342, 3700 AH Zeist
E-mail: info@zeist-historie.nl
De richtlijnen voor de auteurs zijn via de boven-
vermelde adressen verkrijgbaar.

POSTADRES

Aanmeldingen van nieuwe donateurs en adres-
wijzigingen kunnen schriftelijk worden gemeld
via Postbus 342, 3700 AH Zeist en via het e-
mailadres: info@zeist-historie.nl. Giro 384 03 83

WEBSITE

www.zeist-historie.nl

DEADLINE

Bijdragen en mededelingen voor nummer 4 van
2004: 15 september 2004.

Inhoudsopgave

Kalender van keizerlijke, koninklijke en vorstelijke bezoeken aan Zeist, R.P.M. Rhoen, mw. G.M. Servaas en L. Visser	39
Mededelingen van het bestuur	70

Fotomateriaal

E.J.J. Muijsert, Zeist: Bezoeken op 1
juni 1987, 27 oktober 1987, 25 juni 1988,
5 juli 1992, 2 juli 1993.

L. Visser, Zeist: Bezoeken op 18 juli
1860, 17 oktober 1909, 8 mei 1931, 12
juli 1931.

Hotel Figi, Zeist: 1937, 1970, juli 1979.

Frédèrik Ruys, Zeist: 29 april 1999.

H.Wiltschut, Rijksjeugdinrichting Den
Engh, Den Dolder: 16 december 2003.

Overige illustraties zijn afkomstig van
het Gemeentearchief Zeist.

De auteurs

R.P.M. Rhoen (1951) is gemeente-
archivaris in Zeist en lid van de redac-
tiecommissie van Seijst. Hij publiceert
regelmatig over de geschiedenis van Zeist
in diverse tijdschriften.

Mw. G. Servaas (1959) is werkzaam
bij de afdeling archief van de gemeente
Zeist.

L. Visser (1925), oud-bestuurslid van
het Zeister Historisch Genootschap Van
de Poll Stichting, heeft zeer veel publica-
ties over de geschiedenis van Zeist op
zijn naam staan en houdt lezingen met
diapresentatie.

Gemeente met koninklijke aandacht

R.P.M. RHOEN • G.M. SERVAAS • L. VISSER

Koningin Emma (1858-1934) begon na het overlijden van koning Willem III in 1890 een charmeffensief onder het motto 'We zijn er nog'. Zij ging met de jonge koningin Wilhelmina (1880-1962) overal in het land steden en dorpen bezoeken.

De *Kalender van keizerlijke, koninklijke en vorstelijke bezoeken aan Zeist* geeft een inkijk in de belangstelling van de koninklijke familie voor Zeist. De *Kalender* begint echter met een koninklijk verblijf in Zeist in 1672.

In dit overzicht zijn zowel officiële als privé-bezoeken opgenomen. In de lijst staan niet alle bezoeken. Prins Bernhard heeft bijvoorbeeld zeer vaak het Militair Luchtvaart Museum bezocht, maar niet

al die bezoeken konden in beeld worden gebracht. Er zullen beslist bezoeken aan privé-personen zijn gebracht die aan de aandacht van de pers en het publiek zijn ontsnapt. Of dat men juist hun privacy respecteerde en hen de kans bood om te winkelen of te sporten; bijvoorbeeld te golfen op De Pan. Het is bekend dat koningin Juliana niet altijd gesteld was op belangstelling van de pers. Zeker niet als die haar kinderen gold. Hierop werd nogmaals gewezen bij het bezoek van prinses Margriet aan haar vriendinnetje op de Berkenlaan in 1950.

Meer dan 125 aanwijsbare bezoeken aan de gemeente Zeist is een respectabel aantal. Het belangrijkste bezoek is wel het werkbezoek geweest van koningin Juliana op 2 juni 1961. Het thema van dat bezoek luidde 'Het opvangen van de groei na de oorlog van circa 38.000 tot circa 53.000 inwoners'. Het Koninklijk bezoek begon om 9.30 uur en duurde tot 16.30 uur.

In een dubbelnummer van *Seijst* in 2002 (p. 67 e.v.) werden de Zeister bedrijven genoemd die het predikaat 'Koninklijk' of Hofleverancier mochten ontvangen. De auteurs van dat artikel waren de heren Van der Burg en Rhoen. Het was voor velen een verrassing te lezen dat het zoveel waren. Ook nu zullen veel lezers weer verrast zijn van de vele bezoeken en van de vele foto's die van deze bezoeken getuigen. Aanleiding voor het opstellen van de *Kalender van keizerlijke, koninklijke en vorstelijke bezoeken aan Zeist* was het artikel 'Voorgeschiedenis van de Oranjevereniging te Zeist', eveneens van de heren Van der Burg en Rhoen, in *Seijst* (2000, p. 39 e.v.). De feestelijkheden rondom de Koninklijke familie na 1910 worden door de heer Visser beschreven in het in 1990 uitgegeven boekje 'Een historisch overzicht. Tachtig jaar Oranje-feesten.'. De conclusie mag luiden: Zeist is een vorstelijke plaats.

Openingen van de nieuwe behuizing van het Zeister Historisch Genootschap

24 APRIL 2004 De verhuizing vanuit het Slot heeft veel tijd en energie gevraagd van zowel het bestuur als de medewerkers. Met name de verhuiscommissie, bestaande uit JanHein Heimel, voorzitter, Karen Veenland, Hans Molenaar en Andy Smith, heeft de verhuizing geheel voorbereid, er zijn uitgebreide lijsten van alle te verrichten taken opgesteld en een voor een afgewerkt met behulp van de anderen.

In een gezellig samenzijn heeft de voorzitter in het bijzonder de verhuiscommissie bedankt en alle medewer-

kers opgeroepen ervoor te zorgen dat we met een dergelijk mooi onderkomen ook meer donateurs kunnen verwelkomen.

JanHein Heimel heeft vervolgens in een korte presentatie de voorgeschiedenis van de verhuizing geschetst. Daarna volgde de bezichtiging en werd met een hapje en drankje het pand in gebruik genomen.

8 MEI 2004

De heer W.J.M. den Heijer, wethouder Ruimtelijke ordening, Kunst en Cultuur van de gemeente Zeist, heeft op 8 mei 2004 ons nieuwe pand aan de Middellaan 6, te midden van vele genodigden, geopend. In zijn toespraak benadrukte de heer den Heijer het belang van het Zeister Historisch Genootschap voor de inwoners van Zeist en allen die zich met Zeist verbonden weten. Hoewel

het Slot vanwege zijn rijke historie een prachtige vestigingsplaats was, moet deze nieuwe behuizing met zijn nieuwe mogelijkheden toch als

een grote aanwinst beschouwd worden. De heer Den Heijer deelde mee een droom te hebben: een eigen museum in Zeist, waarin ook voor het Zeister Historisch Genootschap een belangrijke plaats zou moeten worden ingeruimd. De voorzitter,

Flora de Vrijer, zei later in haar toespraak dat zij deze droom met de wethouder deelde en sprak de wens uit dat ondanks alles het Zeister Historisch Genootschap niet zo lang in de Middellaan zou verblijven als in het Slot (35 jaar).

Voor de officiële opening heeft de voorzitter van De Monté ver Loren Stichting, JanHein Heimel de aanwezigen welkom geheten en iets

J.H. Heimel
Voorzitter van de
de Monté ver Loren
Stichting

over De Monté ver Loren Stichting, de persoon De Monté ver Loren en de huisvesting van de collecties in de afgelopen 53 jaar laten zien en verteld.

De Monté ver Loren Stichting heeft het pand aan de Middellaan gekocht en verhuurt dit aan het Zeister Historisch Genootschap.

De Middellaan was in de 18e eeuw gelegen in de noordelijke tuin van het Slot en nu midden in het huidige centrum van Zeist. Kortom een ideale plek.

Tenslotte nodigde de voorzitter alle aanwezigen uit om met haar het glas te heffen en zij sprak daarbij de wens uit dat de nieuwe huisvesting mag bijdragen aan een verdere uitbouw van het Zeister Historisch Genootschap van de Poll Stichting.

Een uitgebreide foto reportage op de website www.zeist-historie.nl.

Mededelingen van het bestuur

Bestuur

Op de bestuursvergadering van 29 maart 2004 is mevrouw Fl. de Vrijer benoemd als voorzitter van het bestuur.

Flora de Vrijer is sinds 1998 bestuurslid en sinds 1999 secretaris. Totdat een nieuwe secretaris is aangetreden neemt zij tevens het secretariaat waar.

Secretaris

Het bestuur zou graag in contact komen met een potentiële secretaris, misschien iemand uit het midden van de donateurs of een bekende van een van de donateurs. Het tijdsbeslag is ca 2 uur per week en het is zoals alle functies binnen het Zeister Historisch Genootschap een vrijwilligers taak, waarvoor geen vergoeding

tegenover staat, maar die wel interessant en uitdagend is. Weet u iemand neem dan svp contact op met ondergetekende.

Nieuwe uitgave

De Monte verLoren Stichting heeft ter gelegenheid van de opening een boekje uitgegeven: **Prof. Mr Dr Johan Philip De Monté Ver Loren (1901-1974)**. De auteur is de heer J.H. Heimel.

Het boekje is te koop aan de Middellaan, prijs voor donateurs €6.

Lezingen

WOENSDAG 29 SEPTEMBER 2004 THOMASKERK

Onder de titel "Over de Liefde" is vorig jaar door de gemeente Zeist een prachtige publicatie uitgebracht: kunst in de openbare ruimte in Zeist. Belangstellenden

worden van harte uitgenodigd voor een lezing op basis van de genoemde publicatie. Het wordt een virtuele wandeling langs beelden, parken en monumenten o.l.v. wethouder W.J.M. den Heijer, portefeuillehouder Ruimtelijke ordening, Kunst en Cultuur. Deze avond wordt gehouden op woensdag 29 september in de gemeentesaal van de Thomaskerk aan de Oranje Nassaulaan 35. Aanvang 20.00 uur. De toegang is gratis.

WOENSDAG 3 NOVEMBER 2004 KANTINE LANDGOED SCHOONOORD

Wij wijzen u nu reeds op de jaarlijkse 'Van de Poll-lezing' die dit jaar gehouden wordt op woensdag 3 november in de kantine van het Openbaar Zeister Lyceum op het

landgoed Schoonoord aan de Blikkenburgerlaan, aanvang 20.00 uur. De bekende Zeistenaar en oud-kamerlid Schutte zal spreken over "van redding door bezuiniging tot leefbaar Zeist", met als subtitel:

anderhalve eeuw politieke partijvorming in Nederland en Zeist.

Website

Nogmaals wijzen wij u op onze site: www.zeist-historie.nl. Gemid-

deld 170 bezoekers per maand hebben sinds de introductie onze website bezocht. In toenemende mate fungeert deze site als informatiebron en vraagbaak. Hebt u iets te vragen, maak dan gebruik van deze nieuwe mogelijkheid.

Donateurs

per 15 mei 2004	826
Mw. M.J.G.M.G. Moulart	Zeist
H.J. Smith	Zeist
Mw. J.C.G. Burken-Lukkien	Zeist
Mw. E.M. Janssens	Zeist
A.J.M. Smorenborg	Zeist
F.J. Brust	Zeist
B.W.H. van Beest	Zeist
W. Breunesse	Zeist
J.W. Helsdingen	Zeist
H. Roemers	Zeist
C.A.J. van Liempde	Zeist

Namens het bestuur Flora de Vrijer, tel. (030) 6956311, e-mail fl.devrijer@worldonline.nl of info@zeist-historie.nl

*Op 8 mei 2004 heeft
de heer W.J.M. den Heijer,
wethouder Ruimtelijke Ordening,
Kunst en Cultuur van Zeist,
door middel van de projectie
van deze tekst op een toen
nog lege muur*

het pand Middellaan 6

*geopend als vestiging van
het Zeister Historisch Genootschap.*

Seijst

Bulletin ter bevordering van de kennis
van de geschiedenis van Zeist

ISSN 1383-2867

Verschiijnt 4x per jaar. Jaargang 33, Uitgave
aug. 2004. Drukwerk: Gregorius, Zeist.
Ontwerp: Frédéric Ruys.

REDACTIECOMMISSIE

J.L. Verbeek, voorzitter. H.J. Kater, R.P.M.
Rhoen, mw. F. de Vrijer, redacteurs. F.Th.H.
Ruys, voorgever.

REDACTIEADRES VOOR KOPIJ

Postadres: Postbus 342, 3700 AH Zeist
E-mail: info@zeist-historie.nl
De richtlijnen voor de auteurs zijn via de
bovenvermelde adressen verkrijgbaar.

POSTADRES

Aanmeldingen van nieuwe donateurs en
adreswijzigingen kunnen schriftelijk worden
gemeld via Postbus 342, 3700 AH Zeist en
via het e-mailadres info@zeist-historie.nl.
Giro 384 03 83

WEBSITE

www.zeist-historie.nl

DEADLINE

Bijdragen en mededelingen voor nummer 1
van 2005: 15 december 2004

Inhoudsopgave

Voorwoord	73
Thema Open Monumentendag 2004: Merck toch hoe Sterck	74
Monumenten van verdediging.	75
Austerlitz - Het kamp en het dorp	77
Wandelroute A.	81
Wandelroute B.	86
Monumentennacht in Slot Zeist: Vorstelijke avond in de Gouden Eeuw	101
Mededelingen van het bestuur	104

Open
Monumentendag

 Gilde Zeist

THEMA OPEN MONUMENTENDAG 11 SEPTEMBER 2004

Merck toch hoe Sterck

Het is het bestuur van het Zeister Historisch Genootschap een genoegen om dit speciale nummer van Seijst bij u te introduceren. Voor het tweede jaar heeft de samenwerking met de Open Monumentencommissie geresulteerd in een speciaal themanummer.

In de provincie Utrecht zullen in het kader van het thema *Merck toch hoe Sterck* de drie grote waterlinies (de Limes, de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Grebbelinie) speciale aandacht krijgen. Tot 1974 heeft Zeist deel uitgemaakt van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, via Fort Rhijnauwen, waarvan de helft op het Zeister grondgebied lag. Fort Rhijnauwen is met zijn oppervlakte van ruim 31 ha het grootste verdedigingswerk van ons land.

Omdat door de snelle groei het Universiteitscentrum de Uithof in vier gemeenten zou komen te liggen besloten de Provinciale Staten van Utrecht in 1972 dat de gebiedstroken van De Bilt, Bunnik en Zeist aan de gemeente Utrecht moesten worden toegevoegd. Het gebied van Rhijnauwen bleef nog buiten die overdracht. Die overdracht had echter tot gevolg dat het Zeister gebied van Rhijnauwen en enkele oeverstroken van de Kromme Rijn geïsoleerd tussen de Bunnik en Utrecht

kwamen te liggen. In verband met de natuurwetenschappelijke waarde van de oevers van de Kromme Rijn en de passieve recreatie in dit gebied, voegde de minister van Binnenlandse Zaken de geïsoleerde Zeister gebieden in 1974 toe aan de gemeente Bunnik en zo 'verloor' Zeist de helft van een fort met zijn omgeving.

De militaire waarde van het fort was toen al lang grotendeels verloren gegaan, maar heeft thans op botanische en zoölogisch gebied een zeer belangrijke functie.

Omdat Zeist niet (meer) direct met deze linies te maken heeft, heeft de Open Monumentencommissie Zeist het landelijk thema vrij geïnterpreteerd, zoals u in deze bijdragen kunt lezen en dit heeft geresulteerd in een tweetal prachtige wandelingen. Ik hoop dat u na afloop van uw wandeling dit met mij zult beamen.

Namens het Zeister Historisch Genootschap

Flora de Vrijer

Voorzitter

Voorwoord

'Monumenten van verdediging', het thema van Open Monumentendag op 11 september 2004, nodigt uit tot wandelen in de bossen bij Austerlitz. U loopt door in de negentiende eeuw aangelegde bossen. Tussen Zeist en Amersfoort belemmerde vroeger niets het uitzicht. Op de hei ten oosten van Zeist kon men de toren van Amersfoort ontwaren. In dit gebied legde generaal Marmont met zijn Napoleontisch leger in 1804 een oefenkamp aan. Daar zijn militaire oefeningen gehouden en is als tijdverdrijf een piramide gebouwd, nu bekend als de Piramide van Austerlitz. Uiteraard is het lastig door de bosaanplant zich een voorstelling te maken van het militaire kamp. Gelukkig zijn in het bos de contouren van het Franse kamp nog te ontwaren en het thema van Open Monumentendag biedt de gelegenheid op een bijzondere manier met de plaatselijke geschiedenis in contact te komen. Uit het voormalige Franse kamp is het dorp Austerlitz ontstaan, dat dit jaar zijn 200ste verjaardag viert.

Voor u ligt de beschrijving van twee wandelingen, die u tot één kunt combineren afhankelijk van uw tijd en uw conditie. De route begint bij een voor Austerlitz bijzondere historische plek: het Beauforthuis aan de Woudenbergseweg. De wandelingen zijn van ruime toelichting voorzien met interessante informatie over het landschap. Niets hoeft u ervan te weerhouden de route na

zaterdag 11 september nog eens te lopen. De bossen bij Austerlitz zijn prachtig.

Het doet mij genoegen dat voor Open Monumentendag 2004 door velen weer is samengewerkt, deze keer op het grensvlak van cultuur en natuur. Bij het laatste element zijn de medewerkers van Staatsbosbeheer betrokken.

Nieuw in Zeist is dit jaar de Monumentennacht aansluitend aan de Open Monumentendag. Er zijn op deze avond veel culturele verrassingen die Slot Zeist op een bijzondere manier in de schijnwerpers stellen. Het programma dat ik u van harte aanbeveel treft u in dit bulletin aan.

Doordat het Zeister Historisch Genootschap 'de Van de Poll Stichting' ook dit jaar weer de september-aflevering van zijn bulletin 'Seijst' voor de routebeschrijving en de bijbehorende achtergrondinformatie aan de commissie Open Monumentendag beschikbaar heeft gesteld is het mogelijk de informatie in brede kring te verspreiden.

Ik wens u een goede, leerzame Open Monumentendag en Monumentennacht toe.

W.J.M. den Heijer,

wethouder Ruimte, Kunst en Cultuur van de gemeente Zeist

Monumenten van verdediging

Open Monumentendag 2004 heeft als thema 'Merck toch hoe sterck', *Monumenten van verdediging*. Deze titel is ontleend aan het bekende lied uit Valerius' Gedenckclanck. Het lied vertelt over het verzet van de vesting Bergen op Zoom tegen het Spaanse leger in de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Het is een muzikaal symbool geworden van het recht op verdediging tegen een aanvallende of tewel van de strijd voor de goede zaak.

Waarom het thema verdediging? Het thema sluit aan op de herdenking van het sterfjaar, 1704, van de Nederlandse vestingbouwkundige Menno van Coehoorn. Geboren in 1641, kreeg hij zijn bekendheid als vestingbouwer in 1685 met het versterkingsplan voor de stad Coevorden, gepubliceerd onder de titel "*Nieuwe Vestingbouw op een natte of lage horisont*". De Staten-Generaal stelden hem op 4 november 1695 aan als directeur-generaal der fortificatiën van de Verenigde Nederlanden. In die hoedanigheid heeft Van Coehoorn de vestingen in Nederland verbeterd en in een groter verband gebracht voor de landsverdediging. Zijn adviezen en ontwerpen bewezen in 1702 bij de oorlog tegen de Fransen hun waarde in de verdediging van Nijmegen. Veel van de vestingsbastions uit de tijd van Van Coehoorn zijn in de negentiende eeuw gesloopt. Zijn naam is verbonden aan

de Stichting Menno van Coehoorn, opgericht in 1932, die zich inzet voor het behoud van de Nederlandse historische vestingwerken. In Europa verwierf Menno van Coehoorn als veldheer roem met zijn belegeringen van Kaiserswerth en Bonn in 1689, evenals door de herovering in 1695 van de vesting Namen. Vanwege zijn successen verhefde de Spaanse koning hem in 1695 in de adelstand met de titel baron.

Aangezien wij in de gemeente Zeist geen vestingwerken of stadswallen bezitten, heeft de commissie Open Monumentendag het thema vrij geïnterpreteerd. Aansluitend op de aandacht voor de Pyramide van Austerlitz is gekozen voor een tweetal wandelingen - welke overigens tot één wandeling gecombineerd kunnen worden - door de bossen bij Austerlitz. De korte route van ongeveer zes kilometer volgt de contouren van het Kamp bij Austerlitz uit 1804. De langere route, ongeveer zeven kilometer, loopt deels langs de Kamperlinie over het terrein van het voormalig Herstel- en Oefencentrum van Defensie, nu het terrein waar de Stichting Jeugdbuitenverblijven is gevestigd, en over Wallenburg, waar een heideontginning woonde, via het Witte Huis en de schuur van Staatsbosbeheer. Beide wandelroutes

beginnen en eindigen bij het Beauforthuis aan de Woudenbergse weg 7C.

De Open Monumentendag op 11 september 2004 wordt om 10.00 uur in het Beauforthuis geopend door wethouder W.J.M. den Heijer. Vanuit het Beauforthuis kunt u vanaf 10.00 uur uw wandeling starten. *Deelname aan de wandeling is gratis.* Het Beauforthuis blijft tot 16.00 uur voor bezoekers van Open Monumentendag open. In het Beauforthuis is een kleine expositie te bezichtigen over de toekomstige verbouwing van het pand. De hele dag is het mogelijk aan de bar van het Beauforthuis een consumptie te nuttigen. Bij het Beauforthuis is parkeergelegenheid.

De commissie Open Monumentendag hoopt u met deze aflevering van Seijst te voet mee te nemen op ontdekkingsstocht langs oude plekken en gebouwen in en om Austerlitz. Bent u niet in de gelegenheid op 11 september 2004 deel te nemen of wilt u de route nog eens afleggen, dan kan dit nummer ook later nog als leidraad fungeren.

Voor het eerst dit jaar gaat Open Monumentendag in Zeist over in een Monumentennacht die op Slot Zeist plaatsvindt. Het thema van deze nacht is 'Hofcultuur'. Het programma vindt u op een aparte pagina achterin dit bulletin.

De commissie Open Monumentendag wenst u veel plezier.

Zeist, augustus 2004

De commissie Open Monumentendag Zeist bestaat uit:

Ria Efdée (historica), Wilma Jongerius (VVV Zeist), Mary Bier en Cor Verboom (beiden Gilde Zeist), Ronald van Gemeren (ZHG), Fieke Laan (gemeente Zeist) en Pierre Rhoen (gemeentearchivaris)

Biografie auteur

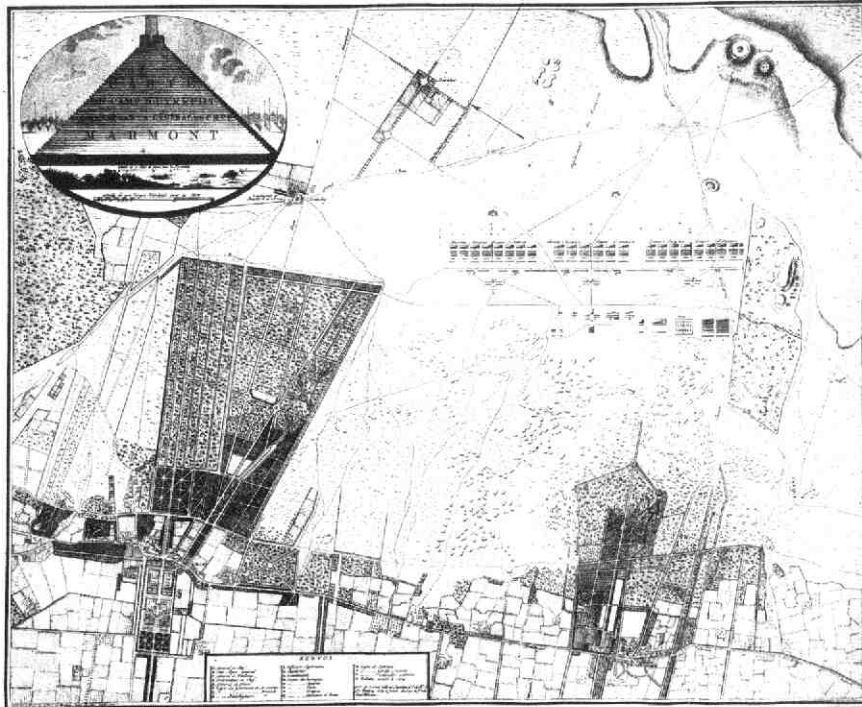
Ria Efdée is sinds 1986 werkzaam als zelfstandig historica. Zij heeft diverse boeken en artikelen geschreven op het terrein van bedrijfs-geschiedenis en regionale geschiedenis.

Austerlitz - Het kamp en het dorp

Het dorp Austerlitz viert in 2004 zijn tweehonderdste verjaardag. Uit dit feit volgt duidelijk dat er voor 1804 nog geen sprake was van bewoning. Er was nog niets, slechts woeste heidegrond waar de boeren hun schapen lieten weiden. De wortels van Austerlitz liggen in het jaar 1803, toen Frankrijk en Engeland elkaar de oorlog verklaarden.

DOOR RIA EFDÉE

In 1803 was het voor Napoleon nodig zijn troepen samen te trekken in de richting van Het Kanaal. Hij eiste van

Kaart van het kampement te Seyst, 1805

zijn bondgenoot, de Bataafse Republiek (1798-1806), een aandeel in de troepenleverantie. Er moest aan zijn tweede legercorps onder bevel van generaal Marmont een groot aantal manschappen worden geleverd. Zijn hoofdkwartier lag in de stad Utrecht en daar trof Marmont zijn benodigde troepen in een erbarmelijke omstandigheid aan, verspreid over meerdere onderkomens zoals bijvoorbeeld kerken. Velen waren ziek, en allen slecht gevoed en gekleed. Hij stelde een nieuw en ruimer rantsoen voor het eten in en zorgde dat de soldaten een fatsoenlijke jas kregen. Verder deed hij pogingen de troepen te concentreren om ze voor de strijd goed te trainen. Hij wilde een groot kamp inrichten. Marmont inspecteerde de gebieden rond Utrecht en trof zo de uitgestrekte heidevelden ten oosten van Zeist aan. Die plek vond hij geschikt. De Bataafse regering was tegen het verplaatsen van de troepen uit de stad naar het platteland omdat deze vreesde voor de kosten van het inrichten van een dergelijk groot kampement. Er moesten

op haar kosten tenten worden gemaakt. Ook de voeding evenals de kleding en het oefenmateriaal kwam voor haar rekening. Het aangedragen argument dat er geen drinkwater was, hield al snel geen stand. Marmont liet ongeveer dertig putten graven die goed drinkwater opleverden.

Op 20 juni 1804 verzeen de eerste tenten op een terrein van ongeveer drie kilometer lang en vijfhonderd meter breed. Het lag ten zuiden van de nog steeds aanwezige Kamperlinie en liep van het Noordhout, het bosgebied ten oosten van de Traay, tot aan de Odijkerweg in het westen. Het was een immens terrein. Op 14 juli waren de troepen vrijwel compleet. Ze bestonden uit infanterie en cavalerie. Enkele weken later, op 2 augustus, was het overzichtelijke, in drie divisies ingedeelde, kamp compleet. Kort na de voltooiing regende het behoorlijk op de heide en liep veel water van de hoger gelegen delen het kamp binnen. Ongeveer vierhonderd man werd als gevolg daarvan ziek. Zij werden naar de hospitalen in

Utrecht overgebracht om te herstellen. Gelukkig knapten ze bijna net zo snel als het weer op en keerden terug in het kamp. Als remedie tegen wateroverlast werd het kamp met een laag zand opgehoogd.

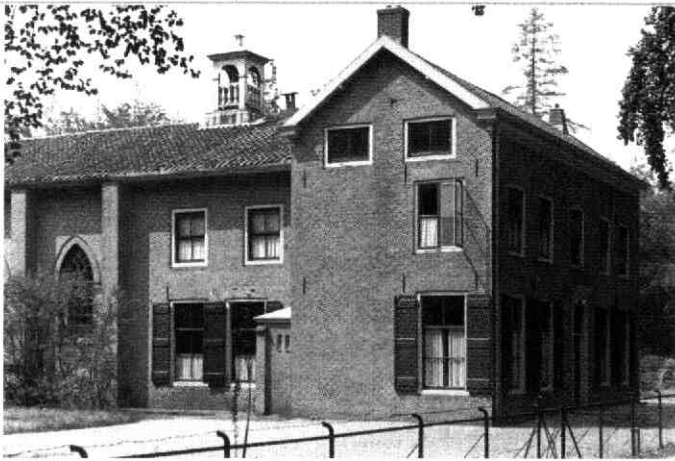
Marmont stond op een goede verzorging van zijn leger, een onontbeerlijke voorwaarde om, wanneer het nodig werd, slag te kunnen leveren tegen de vijand. De manschappen ontvingen op de heide elke dag 750 gram brood, 250 gram vlees, wat zout, azijn, een handje rijst en een glas jenever. Om zijn troepen van alles te voorzien had Marmont op 29 juni 1804 een oproep aan kooplieden en marketentsters in de Utrechtse Courant geplaatst om zich bij het kamp te vestigen. De kooplieden en ambachtslui stonden onder bescherming van de troepen. Zij dreven hun handel vanuit houten en soms stenen gebouwtjes. Vervolgens plande Marmont grootschalige oefeningen. Iedere veertien dagen hield hij manoeuvres waarbij van 's morgens tien uur tot 's avonds zes uur geschoten werd. Het is niet verwonderlijk dat de oefeningen veel kijkers trokken uit

de wijde omgeving. Ook kwamen er met enige regelmaat officiële bezoekers naar het kamp. Voor de neringdoende bij het kamp bood het talrijke publiek een extra bron van inkomsten, er vertezen zelfs kof-fiehuizen. Zo ontwikkelde zich een soort toerisme op de hei. Ook zorgde Marmont voor vertier door komedianten en circus-artiesten te laten komen. Hij zou zelfs een openluchttheater hebben ingericht.

Tegen de tijd dat zijn troepen voldoende oefening hadden gehad en zij nog wel enige tijd op de heide konden vertoeven voordat het winterweer naderde, kwam Marmont met het plan een piramide van zand te bouwen en de hellingen ervan met zoden te bedekken. Het zou een herinnering worden aan hun verblijf op de heide. Op 21 oktober 1804 was het bouwwerk klaar. Uiteraard was er ter gelegenheid hiervan een groot feest. Nu de koude winterperiode in aantocht was verlieten de troepen de heide en zochten hun onderkomens weer op in Utrecht, Amsterdam en enkele andere

steden. In de volgende zomer betrokken ze het kamp opnieuw, maar al snel vertrok een deel in verband met nieuwe oorlogshandelingen. Wel bleef een aantal oude of invalide militairen uit de drie divisies achter, die inmiddels ook gehuwd waren met meisjes uit de omgeving, om de piramide en het kamp te bewaken. Zij kregen ieder een stenen huisje. Ook anderen die in de buurt van de piramide wilden blijven, ambachtslieden of kooplieden kregen een lapje grond ter beschikking. Marmont had namelijk van Jan Hermen van Ginkel grond bij de piramide gekocht. Het piekleine gehucht gaf hij op 2 december 1805 de naam Austerlitz ter herinnering aan de door keizer Napoleon geleverde slag bij Austerlitz. Zo kwam er een kleine nederzetting. Onder het in 1806 ingestelde Koninkrijk Holland werd die nederzetting op 11 december van dat jaar bij koninklijk decreet door Lodewijk Napoleon tot 'stad'- in dezelfde akte ook dorp en gemeente genoemd – werd verheven met als gouverneur E. de Pineda. Na de inlijving van het Koninkrijk Holland

bij Frankrijk in 1810 werd Austerlitz bij keizerlijk decreet van 21 oktober 1811 aan de gemeente Zeist toegevoegd. Deze situatie ging 1 januari 1812 feitelijk in. Op dat moment had Austerlitz 231 inwoners. Dat aantal daalde elk jaar doordat er weinig inkomsten verworven konden worden en de schrale gronden zonder de paardenmest uit het kamp weinig producten opleverden. In 1832 telde de bevolking nog slechts 168 zielen. In dat jaar brandde de pottenbakkerij van de gepensioneerde Franse legerkapitein F.A. Hubert samen met enkele omliggende woningen af. Hij had de pottenbakkerij in 1828 gesticht. Het mes sneed aan twee kanten: F.A. Hubert wierf personeel onder de verarmde bevolking waardoor deze weer een bron van inkomsten had. Enkele jaren na dit débacle vertrok Hubert uit Austerlitz en verkocht in 1836 zijn grond aan de heer J.B. Stoop, die reeds meer terreinen bij Austerlitz bezat. Hij probeerde het gebied tot ontwikkeling te brengen, een streven dat door zijn schoonzoon A.J. de Beaufort werd overgenomen. Toen geble-

Het Beauforthuis aan de Woudenbergseweg 70

ZEISTER HISTORISCH GENOOTSCHAP

ken was dat de landbouw in deze streken geen successen bracht is men op bosbouw overgegaan. Met de Beaufortweg heeft het gemeentebestuur van Zeist hem geëerd voor zijn weldaden voor Austerlitz.

Uiteindelijk heeft Austerlitz zich door de aanplant van bossen en de aanwezig-

heid van de Pyramide tot een dorp in een recreatiegebied ontwikkeld, waarin de jeugd een eigen plaats verworven heeft op het terrein van de Stichting Jeugdbuitenverblijven. Reeds in 1884 was er een vakantiekolonie van tachtig Amsterdamse kinderen bij het logement aan de voet van de Pyramide van Austerlitz. Het

was de bedoeling de bleekneusjes uit de stad met versterkende kost en gezonde boslucht wat gezondheid te geven. Een verslag van de bekende Amsterdamse weldoener A. Kerdijk vermeldt over de vakantiekolonie: *'Wie het uiterlijk, de gelaatskleur, de gansche lichaamshouding der meeste huiswaarts keerenden vergeleek met hetgeen hij bij hun vertrek had gezien, moest den naam van gezondheidskolonie gewettigd verklaren.'*

Velen herinneren zich de Pyramide met uitspanning en speeltuin van schoolreisjes. De toeristische gidsen van Jan Kraal prijzen de toerist in het begin van de twintigste eeuw wandelingen in de bossen bij Austerlitz en naar de Pyramide aan. Na 1945 worden de bossen vaak met auto's doorkruist. Gelukkig verkennen tegenwoordig talrijke toeristen per fiets het gebied. Lange afstandswandelaars die van het station Driebergen-Zeist langs het Trekvogelpad door de bossen naar Maarn lopen passeren Austerlitz.

Het gebied bij Austerlitz is dus al 200 jaar aantrekkelijk.

Open monumentendag 11 september 2004

Hieronder vindt u de volledige beschrijving van twee wandelroutes bij Austerlitz. U kunt de routes A en B tot een aaneensluitende wandeling combineren met een lengte van ongeveer dertien kilometer. De wandelroutes starten beide bij het Beauforthuis aan de Woudenbergseweg 70. Voor route A hebt u 2 tot 2,5 uur nodig, route B is een wandeling van ongeveer 1,5 uur. Wilt u beide wandelingen lopen dan bent u ongeveer vier uren onderweg. Achter de beschrijving van beide routes is van een aantal punten langs de route een uitgebreide toelichting opgenomen. In de routebeschrijvingen zijn deze toelichtingen met hun volgnummer opgenomen.

Wandelroutes

ROUTE A

Start bij het Beauforthuis aan de Woudenbergseweg 70. ⁽¹⁾

➔ *Vanaf de parkeerplaats van het Beauforthuis gaat u een klein stukje links langs het fietspad tot aan de ANWB-paddestoel 20094. Hier steekt u de Woudenbergseweg over. Kijk goed uit! Aan de overkant gaat u direct links een smal bospad in. (routebordje Open Monumentendag)*

U loopt nu op de noordelijke grens van het voormalige Franse Kamp Austerlitz. Aan uw rechterhand in het bos liggen de onderkomens van de Stichting Jeugdbuitenverblijven.⁽¹⁰⁾ De gebouwen maakten oorspronkelijk deel uit van een in 1939 aangelegd militair kamp dat na de Tweede Wereldoorlog dienst deed als een herstelcentrum voor geesteszieke militairen, het militaire Neuroschospitaal, later het Herstel- en Oefencentrum (HOE) genoemd.

Na enige tijd krijgt u aan uw rechterhand een groot gebouw met een deels hoge dakopbouw. Hier zetelden oorspronkelijk de medische dienst en het magazijn van het HOE. Onder de hoge dakopbouw was de gymnastiekzaal van het complex.

Later, na 1966, heeft Staatsbosbeheer dit gebouw gebruikt en de naam d'Oude Kamp gegeven. Nu wordt het verhuurd.

➔ *U vervolgt het pad dat een kort stuk over asfalt gaat om vervolgens weer over bosgrond verder te gaan. Het pad eindigt op een T-splitsing met een asfaltweg. Dit punt is tevens ongeveer het westelijke einde van het voormalige Franse Kamp Austerlitz. Links voor u liggen de trainingsvelden van de KNVB. U gaat rechtsaf de asfaltweg op en vervolgens direct links een klinkerweg in.*

Nu passeert u een witte logiesbarak. Deze barak dateert uit 1955 en is opgetrokken uit prefab beton, betonnen elementen die ter plekke zijn gemonteerd. Het fundament van de barak is ter plaatse gestort. De ramen zijn in stalen kozijnen gezet. Voor de barak staan betonnen ping-pongtafels evenals betonnen bankjes.

➔ *Het bospad blijft u rechtuit vervolgen totdat u aan uw linkerhand een paaltje met een witte kop ziet. U slaat nu rechts*

af en volgt de witte paaltjes tot het derde pad aan uw rechterhand. (routebordje Open Monumentendag) Hier gaat u in en loopt langs een slagboom.

Rechts staat een houten barak, een voormalig verblijf van korporaals en nu het kantoor van de Stichting Jeugd Buitenverblijven. Dit gebouw staat hier al vanaf het eerste begin van het militaire kamp in 1939. Dat geldt ook voor de andere houten barakken zoals de grote barak aan uw linkerhand, die dienst deed als eetzaal voor de onderofficieren.

→ Nu steekt u een asfaltweg over en ziet aan uw linkerhand het keukencomplex waar de militairen hun eten haalden.

Daarvoor liepen zij langs het uitgifteloket dat links van de entree ligt. De ramen van het loket konden worden opgeklapt tijdens het uitdelen van het eten en door de overkapping bleven eten en militairen droog. Nu is hier nog steeds de keuken van de Stichting Jeugdbuitenverblijven. Aan de overkant van de keuken ligt het in 1955 gebouwde kantoor van het HOC,

Het in 1959 afgebrande houten officiersbarak op het HOC-terrein.

TOPOGRAFISCH-HISTORISCHE ATLAS GEMEENTEARCHIEF ZEIST

door de huidige gebruikers Lipke Zijlstra Huis genoemd. Dit kantoor is in een U-vorm gebouwd en opgetrokken uit gele baksteen. Ook hier zien we weer dezelfde betonnen bankjes als bij de eerste barak aan de wandelroute.

→ We vervolgen ons pad en krijgen aan ons linker hand de recreatiezaal, het Jac. Kouwenhoven paviljoen.

Ook dit paviljoen is in 1955 uit betonelementen opgebouwd en heeft eveneens stalen kozijnen.

→ *Op dit punt aangekomen keert u in de richting waaruit u kwam. Rechts voor u, in een zijpad, staat een klein houten hutje.*

Dit is een oud hutje van de bosbrandweer waarin nog oud gereedschap staat, zoals scheppen om greppels mee te graven als verdediging tegen de bij bosbrand smeulende ondergrond. Zo is verdere uitbreiding van bosbrand te voorkomen. Tegenwoordig zijn er moderne bluswagens beschikbaar, al heeft de oude methode nog niet afgedaan.

→ *Het pad waaraan het hutje staat gaat u in en u volgt de groene paaltjes langs het bospad. U loopt met het pad mee een bocht naar links (u verlaat hier de groene route) en ziet aan uw rechterhand weer twee uit prefab beton opgetrokken barakken achter elkaar staan. Zij dragen nu de namen De Mier en De Krekel. Hier gaat u rechtsaf het asfalt op en loopt in noordelijke richting. In het voorbijlopen ziet u weer een betonnen pingpongtafel*
In het gebouw De Krekel is een Natuur

Educatief Centrum gevestigd dat activiteiten verzorgd voor de jeugd die hier verblijft.

→ *Na de slagboom vervolgt u het pad verder totdat u op een kruising met de groene route komt. Links op de hoek ligt in de grond een oefenbom uit de mobilisatietijd. Deze bom is ooit door Staatsbosbeheer als een markeringspunt gebruikt.*

→ *U vervolgt uw pad in noordelijke richting tot aan de Oude Woudenbergse Zandweg waarlangs een verhard fietspad loopt. Nu gaat u linksaf een kort stukje langs deze oude weg tot aan het wielrijdersmonument aan uw rechterhand.*

Dit monument is geplaatst ter herinnering aan vijftig jaar Rijwielpadvereniging Utrecht Met Omstreken (1918-1968). Op de betonnen obelisk zijn in 1972 door de Utrechtse beeldhouwer en beeldend vormgever Theo van de Vathorst (Utrecht 1934) gemaakte bronzen plaquettes bevestigd. Ook is er een plaquette van de Bostijgers (1984-1999) op

bevestigd. Dat is gebeurd ter gelegenheid van het vijftienjarige bestaan van de Bostijgers, een groep mannen die sinds 1984 elke zaterdag een rondje hardloopt in de bossen. Zij zijn een jongere groep dan de uit 1961 stammende Boshijgers, wier Boshijgerslaan vanaf het monument in westelijke richting naar Zeist loopt. Een sinds kortere tijd bestaande groep hardlo-

Eén van de barakken op het terrein van de Stichting Jeugdbuitenverblijven, het voormalige HOC-terrein. Deze barak is één van de serie uit 1955 die in prefab beton is opgetrokken.

ZEISTER HISTORISCH GENOOTSCHAP

pende vrouwen noemt zich 'Vlo' hetgeen staat voor: Vrouwen lopen ook.

➔ *Bij het monument gaat u rechtsaf over het voetpad dat langs het fietspad loopt. U loopt door tot het vierde pad rechts. Hier ziet u een weilandje met appelbomen en een bank.*

Herinnert aan de arbeiderswoning die hier tussen 1850 en 1950 stond. Op het terrein bevond zich een waterput. Deze put wordt de Smitsput genoemd naar de laatste bewoner van de woning, de heer Smit.

➔ *Bij het weilandje gaat u rechtsaf. Dit pad heeft hier en daar een stukje verharding. Het staat bekend als het Dambreesche spoor (een verbastering van d'Amblé), een oude verbindingsweg van de Oude Woudenbergse Zandweg naar de Leusderheide. Dit pad vervolgt u tot aan een grote open plek met in het midden bomen en een beukenhaag.*

Deze geven de plaats van Wallenburg aan, de woning van Jean Maurice

d'Amblé die hier in 1797 met landontginning begon.¹⁰⁰ Ook hier is een put gevonden, die in 1989 weer is opgemetseld. In de jaren 1804 en 1805 leverde d'Amblé hout aan de Franse militairen voor hun kamp en betrok hij mest uit het kamp voor zijn akkers. Rondom deze plek ziet u opgeworpen walletjes. Deze van beplanting voorziene aarden wallen vormden een verdediging tegen verstuing van zand en vraatzuchtig wild.

➔ *U steekt vanuit de richting waar u kwam de open plek recht over en vervolgt het Dambreesche spoor langs de witte paaltjes. Links van het pad ligt een naaldproductiebos.*

Dennen werden vroeger in de mijnen gebruikt om de gangen tegen instorten te stutten, een vorm van verdediging. Stortte er toch een gang in dan werden de mijnwerkers gewaarschuwd door de kort van tevoren krakende stammen.

➔ *Waar de witte paaltjes naar rechts gaan, gaat ook u naar rechts in zuidelijke richting.*

Links en rechts van het pad ziet u zwart geblakerde stammen, het trieste resultaat van één van de laatste bosbranden. Toch hebben vele bomen voldoende bescherming van hun bast gehad, want hun takken zijn opnieuw uitgelopen.

➔ *U loopt het pad uit tot aan de Grensweg, een zandpad met verhard fietspad dat hier precies op de grens van de gemeente Zeist met de gemeente Woudenberg loopt. Hier slaat u rechtsaf en blijft de witte paaltjes volgen. U gaat nu over een klein gebied van de gemeente Woudenberg. Bij de heide gekomen volgt u de witte paaltjes naar links en vervolgt het pad het bos in. Op de T-splitsing linksaf en na 50 m rechtsaf. De witte paaltjes zijn nu met groen gecombineerd. U blijft dit pad volgen ook als groen u weer verlaten heeft en de paaltjes alleen nog maar wit zijn. Wanneer u bij een half verharde weg aankomt, gaat u met de witte paaltjes linksaf en komt uit op de Oude Woudenbergse Zandweg met verhard fietspad. U gaat even links de Oude Wou-*

denbergse Zandweg op en ziet aan uw rechterhand het Witte Huis, het in 1827 gebouwde jachthuis en boswachterswoning van de familie De Beaufort.⁽¹⁰⁾

→ *Direct na het Witte Huis gaat u rechtsaf door het bos en komt u al snel uit op een T-splitsing. Deze naar links weglappende weg wordt de Baggelweg genoemd en komt uit op de provinciale weg van Zeist naar Woudenberg. Als u 100 m naar links loopt ziet u een wit bordje staan met de uitleg van de naam Baggelweg.*

Deze uitleg spreekt van grof grind - zgn. biggel- waarvan de naam van de weg is afgeleid. Wat hier niet staat is dat in 1939 militairen in Het Witte Huis waren ingekwartierd. Eén van hen was Barend Baggel die zich ergerde dat elke dag het eten te laat uit de militaire keuken bij de Pyramide van Austerlitz arriveerde. Hij kreeg al snel door dat hij via het naar de Woudenbergse weg buigende bospad met een vrachtwagen bij de militaire keuken kon komen en het eten sneller kon halen zodat het ook beter warm bleef. Zijn

commandant gaf hem toestemming met zijn kiepwagen naar de keuken heen en weer te rijden. Zijn collega's plaatsen een bordje bij het desbetreffende bospad met het opschrift Baggelweg.

→ *U loopt weer in de richting van het Witte Huis en ziet u aan uw linkerhand een houten schuur.*

Dit is de in 1939 geplaatste Bosschuur van Staatsbosbeheer. De schuur wordt bij de door de boswachterij georganiseerde wandelingen gebruikt. Ook hier ligt weer een oefenbom.

→ *Bij de Bosschuur gaat u direct linksaf door een fraaie beukenlaan waarlangs gele paaltjes staan die overgaan in groene paaltjes. U blijft dit pad vervolgen. Kort nadat het pad naar rechts is gebogen, kunt u tussen de bomen door het Beauforthuis zien liggen.*

Vroeger moet de zichtas tussen het Beauforthuis en het Witte Huis vrij geweest zijn.

→ *Vervolgens passeert u links een weilandje en krijgt u aan uw rechterhand de enige boerderij van Austerlitz.*

In het weiland ziet u een groepje bomen staan dat bekend staat als het 'bosje van Stoop'. Volgens overlevering zou de voormalig grondbezitter Stoop de gewoonte gehad hebben hier en daar op de heide groepjes bomen te laten planten.

→ *U bereikt nu een asfaltweg met rechts voor u ANWB-paddestoel 2008/001. U gaat nu links in de richting van de provinciale weg, steekt deze weer over en bent terug bij het Beauforthuis.*

Start bij het Beauforthuis aan de Woudbergseweg 70. ⁽¹⁾

→ Vanaf de parkeerplaats van het Beauforthuis gaat u even links tot aan de ANWB-paddestoel 20094. U gaat nu meteen scherp links achter de parkeerplaats van het Beauforthuis langs en passeert enkele woningen.

U loopt nu over de Kamperlinie, de noordgrens van het voormalige Franse Kamp bij Austerlitz. ⁽²⁾ Als u wandelroute A reeds heeft gelopen hebt u ook het noordelijkste stukje langs het oude kamp gelopen.

Het pad waarop u loopt, met blauwe paaltjes, heeft vrij rechte contouren en met een beetje fantasie ziet u rechts, in plaats van bomen, tenten staan en hoort u het geroezemoes van de manschappen.

→ U blijft de blauwe paaltjes-route volgen, steekt een asfaltweg (de Oude Postweg) over en loopt verder het bospad af. Bij

Het Witte Huis, voormalig jachthuis van de familie De Beaufort aan de Oude Woudbergse Zandweg (Gemeente Woudberg).

TOPOGRAFISCH-HISTORISCHE ATLAS GEMEENTEARCHIEF ZEIST

een vork in het pad - doordat er nu een ruiterspad bijkomt - kunt u kiezen wat het prettigste loopt. Het belangrijkste is dat u na de kruising met de Oude Postweg het vijfde pad aan uw linkerhand ingaat. (bordje Open Monumentendag) Dit is vlak voor de manege. Als u linksaf bent gegaan neemt u het eerste pad rechts, een ruiterspad. Na ongeveer 30 meter ligt aan de linkerkant van het pad een kleine halfronde begroeide verhoging.

Dit is een zogenaamde redoute, een plek waar men ter verdediging van het Franse Kamp een kanon kon opstellen. Zulke redoutes lagen op meerdere plaatsen langs het kamp.

- U vervolgt het ruiterspad en neemt, na ongeveer 150 m, het eerste pad rechts. Bij de manege uitgekomen vervolgt u links weer de Kamperlinie en blijft dit pad vervolgen tot aan de Traay. Hier gaat u rechtsaf over het fietspad. Het voormalige kamp lag nog een klein stukje aan de overkant van deze verkeersweg. Als u op het fietspad de ANWB-paddestoel

22137 bent gepasseerd neemt u het tweede bospad rechts. (routebordje Open Monumentendag)

U betreedt nu het zogenaamde Batteredijenbos. Links en rechts van het pad ontwaart u aarden walletjes waar in de Franse tijd kanonnen stonden ter verdediging van het kamp.

- U vervolgt het pad waarop u loopt rechttuit en komt uit op de Waterlooweg. Deze weg gaat u op. Ter hoogte van de Marmontweg gaat u het bospad links in en u neemt het bospad direct rechts dat evenwijdig loopt aan de Waterlooweg.

Mocht u menen dat u nu aan de zuidrand van het Franse Kamp loopt, dan hebt u het mis. Deze ligt iets noordelijker of net iets zuidelijker dan de Waterlooweg. Het is moeilijk de zuidgrens van het kamp te herkennen. Daarvoor zijn er twee opties waarvan wij één gedeeltelijk lopen, namelijk de grens die ongeveer 500 m van de noordgrens ligt. Op 300 m meer, dus 800 m van de noordgrens, ligt nog een mogelijke grenslijn. Argu-

ment voor deze tweede lijn zou zijn dat daarmee enkele opslagplaatsen binnen het kamp zouden hebben gelegen. Nu is het de vraag wat er opgeslagen werd. Wanneer het om munitie ging, en dat is bij een legerkamp wel aannemelijk, dan is het logischer de opslagplaatsen buiten het kamp te hebben. In dat geval is het meeste te zeggen voor de lijn op 500 m afstand van de noorgrens van het kamp, zodat er bij een ontploffing geen schade in het kamp zou zijn.

- U volgt het bospad totdat du weer ter hoogte van nr. 37 op de Waterlooweg uitkomt. U vervolgt de Waterlooweg en gaat rechtsaf de DJ. Nieuwenhuizenweg in. Tegenover huisnummer 22 gaat u links af. Dit pad zou de zuidgrens van het kamp geweest kunnen zijn. Bij de kruising met het ruiterspad gaat u kort links en ziet aan uw rechterhand een bordje staan bij een plek waar een voormalige opslag van kampementsgoederen geweest zou zijn.

De contouren zijn met kleine houten piketpaaltjes aangegeven.

→ Nu keert u weer terug naar het bospad en vervolgt dat in de richting waarin u liep. Na enige tijd bereikt u de Grensweg, een asfaltweg die op de grens van de gemeenten Zeist en Driebergen loopt. U steekt deze weg over en vervolgt het bospad. Wanneer dit pad uitkomt op een fietspad gaat u rechts. Dit fietspad komt uit op de Austerlitzweg. Deze steekt u over en u neemt het tegenoverliggende bospad dat uitkomt bij de parkeerplaats van het Beauforthuis.

I. Het Beauforthuis Woudenbergseweg 70

Het Beauforthuis, gelegen aan de Woudenbergseweg, dateert uit 1861. De grootgrondbezitter A.J. de Beaufort liet toen een kerkje voor de bevolking van Austerlitz bouwen op het terrein van Heideoord. Het huis Heideoord was een boerderij, in 1832 op de linkerbovenhoek van het voormalige Franse legerkamp bij Austerlitz gebouwd. Dit huis is in 1844 door J.B. Stoop gekocht. Deze Amsterdamse koopman was sinds 1826 eigenaar

van heidegronden bij Austerlitz. De arme gronden liet hij ontginnen en beplanten. Werklieden waren er in de buurt voldoende. Immers was in 1810 het Franse Kamp definitief verlaten. De ambachtslieden en neringdoenden die zich in de buurt van het legerkamp hadden gevestigd verwierven sindsdien geringe inkomsten en leedden in armoede. Stoop verschaftte hen werk. Met de aankoop in november 1836 van de overige gronden in Austerlitz, tot dan toe eigendom van de oude Franse legerkapitein F.A. Hubert, werden de perspectieven nog beter.

De heer Stoop was een sociaal bewogen man. Behalve dat hij de bevolking werk verschaftte, had hij ook oog voor andere sociale noden. Hij werkte door het gratis afstaan van grond en het om niet beschikbaar stellen van bouwmaterialen in 1844 mee aan de bouw van een school in de buurtschap. Tot dan toe moesten de kinderen uit Austerlitz in Driebergen naar school of gingen ze helemaal niet en bleven analfabeet. Ook de vorige eigenaar van de grond, Hubert, had zich

al bereid verklaard tot het beschikbaar stellen van een kavel, maar toen was de gemeente Zeist nog niet zover die schenking te aanvaarden. De school begon op 1 augustus 1844 onder leiding van meester I.J. Gramser.

Om beter uitvoering te kunnen geven aan het met behulp van schapenmest ontginnen van de heide tot een akkerbouwgebied, besloot Stoop in 1844 van zijn boerderij Heideoord een landbouwschool te maken. Bovendien verstrekte de provincie een subsidie voor de school. Stoop trok de landbouwonderwijzer Enklaar uit Groningen aan die had deelgenomen aan een prijsvraag over het in cultuur brengen van heidegronden. Op de boerderij Heideoord kon hij met zijn leerlingen experimenteren en proefterreinen aanleggen. Aan de school gaf ook J.R.E. van Laer (Zeist 1818-Utrecht 1891) les in natuur-, schei-, plant- en dierkunde. Hij was van 1 oktober 1840 tot 21 juli 1847 aan de school verbonden. Van Laer promoveerde in 1850 aan de universiteit van Utrecht tot doctor in de wis- en natuurkunde.

Het gangbare verhaal over het verloop van de landbouwschool is dat Enklaar niet in staat was zich in de eenzaamheid van Austerlitz te handhaven en daardoor aan de alcohol verslaafd raakte. Het betekende na een paar jaren het einde van de landbouwschool. Daarnaast zal de crisis in de wereldwolhandel in die tijd ook een rol hebben gespeeld in de mislukking. Doordat het niet meer lucratief was om schapen te houden kwam er minder schapenmest voor de 'ontginningen' beschikbaar.

J.B. Stoop was vader van een dochter Anna Aleida. Zij trouwde in 1841 met Aernout Jean de Beaufort. Na het overlijden van Stoop in 1856 erfde dit echtpaar het grondbezit in Austerlitz en dus ook Heideoord. De Beaufort verpachtte de boerderij, maar dat leverde hem niet veel op aangezien de pachter de door zijn dieren geproduceerde mest op de pacht-som in mindering mocht brengen. De nieuwe eigenaren gingen daarom geheel over tot bosbouw.

Inmiddels was het bevolkingsaantal, van 235 in 1812 naar 168 in 1832 gedaald, weer opgeklimmen naar 259 in 1845. Deze inwoners vielen voor hun geestelijke verzorging onder de kerkenraad van Zeist. Voor het bijwonen van een kerkdienst moesten zij een afstand van ongeveer 6 kilometer afleggen, andersom was het moeilijk voor de kerkenraadsleden in Austerlitz op huisbezoek te gaan. Daarom dienden enkele inwoners van Austerlitz in 1847 een verzoek bij de Synode van de Nederlands Hervormde Kerk in om een bijdrage van 400 gulden te mogen ontvangen voor een hulppredikant. Dit verzoek werd gesteund door de Zeister predikanten. Men dacht de godsdienstoefeningen in het schoolgebouw te houden. Het verzoek werd echter afgewezen. Tien jaar later, in 1857, is er een groep notabelen die opnieuw een poging doet in de leerme te voorzien. Twee jaar later wordt een evangelist benoemd. Als deze als predikant naar 's Hertogenbosch wordt beroepen onderneemt de kerkenraad van Zeist actie. De kerkenraad wendt zich tot

de heer A.J. de Beaufort die in 1858 al eens een aanbod deed de boerderij Heideoord af te staan voor de bouw van een predikantswoning en kerk. Toen had de kerkenraad het aanbod afgeslagen, maar nu kwam ze er op terug. De Beaufort herhaalde zijn aanbod en stelde ook nog, voor een periode van zes jaar, 200 gulden per jaar beschikbaar voor een predikantstraktement. Opnieuw vroeg de kerkenraad toestemming voor het aanstellen van een hulpprediker. Begin 1861 werd die toestemming verkregen. In april van dat jaar kon I.J. Dermout als hulpprediker voor de buurtschap Austerlitz worden aangesteld. Ondertussen was door De Beaufort Heideoord afgebroken en op die plaats een pastorie met een kerkzaal gebouwd. Het bouwwerk bleef zijn eigendom.

Pastorie en kerk zijn geheel in baksteen in classicistische stijl opgetrokken. De smalle pastorie heeft een zadeldak dat evenwijdig aan de weg is. De deur zit in het midden en heeft aan weerszijden twee ramen met zes ruiten waarvan de

luiken ontbreken. De eerste verdieping heeft vijf ramen van elk vier ruiten. Deze ramen zijn schuiframen evenals die van de begane grond. Ook de kerk die haaks aan de pastorie is gebouwd heeft een zadeldak met klokkentoren. De kerk heeft spitsboogvensters en een in 1943 verhoogd voorportaal met een classicistische rondboognis.

De kerk is op 29 september 1861 in gebruikgenomen. Ongeveer een jaar later bespreekt de kerkenraad met de heer De Beaufort de mogelijkheid een zelfstandige hervormde gemeente in Austerlitz te stichten. Er zijn dan ongeveer vijfhonderd leden. Hij is bereid om het eigendom van kerk en pastorie af te staan als er een zelfstandige gemeente komt. Het belangrijkste om de wens te realiseren was het bijeenbrengen van een kapitaal om het predikantstraktement uit te betalen. Door het ijveren van een speciale commissie tot stichting van een hervormde gemeente in Austerlitz is een bedrag van 17.500 gulden bijeen gebracht. Bijna twee derde deel daarvan heeft de heer De Beaufort voor

zijn rekening genomen. Van de rente van het bedrag kan een predikantstraktement worden betaald. Op 30 juli 1864 komt het Koninklijk Besluit af dat Austerlitz een zelfstandige hervormde gemeente mag vormen. Van de nieuw te vormen kerkenraad wordt A.J. de Beaufort voorzitter, meester I.J. Gramser bezet de post van secretaris-penningmeester. Aan hen is J. Wolfswinkel toegevoegd. Als eerste regels de kerkenraad de schenking van pastorie en kerkzaal door de heer A.J. de Beaufort. Vervolgens wordt de reeds vertrokken hulpprediker I.J. Dermout beroepen tot predikant.

Het gebouw aan de Woudenbergseweg functioneerde tot 1984 als kerk. Reeds in 1970 ontstond een plan voor een nieuwe kerk. De ligging van het complex aan de Woudenbergseweg ten opzichte van het dorp was excentrisch. Bovendien was het door houtworm aangetaste dak van de kerk evenals de pastorie aan een opknapbeurt toe. Door de slechte toestand waarin het pand verkeerde begon

het moeilijk te worden een predikant aan te trekken. Inmiddels was bekend dat de oude hervormde bewaarschool in het centrum van het dorp zou worden afgebroken. Men vond dit een geschikte plek voor een nieuwe kerk. De financiering voor de bouw moest uit de verkoop van het perceel aan de Woudenbergseweg komen. De hervormde gemeente wilde de grond graag als bouwgrond voor woningen verkopen. De gemeente Zeist ging daarmee niet akkoord. Zij wilde het vrijkomende perceel als bosgebied bestemmen. Er moest dus een andere manier worden gevonden om de financiën voor nieuwbouw bijeen te krijgen. Die kwam door verschillende activiteiten binnen de kerkelijke gemeente. De eigen leden brachten 120.000 gulden bijeen. Dit was nog lang niet genoeg. Vervolgens besloot de kerkenraad contact te leggen met de gereformeerde gemeente in het dorp om samen een nieuw gebouw op te richten. Het zaad viel in vruchtbare aarde en eind 1983 kon met de bouw worden begonnen. Op 6 oktober 1984 werd de nieuwe kerk

geopend. De oude kerk zou uiteindelijk niet worden afgebroken maar in zijn geheel met de grond worden verkocht om zo een historische plek voor Austerlitz te bewaren. De Zeister gemeenteraad stemde hiermee in. Na een tussenfase waarin de Vrije Muziekacademie het kerkje in eigendom had, is het sinds 1987 een ruimte voor verschillende culturele manifestaties met het accent op muziek.

De Stichting beheer pand Woudenbergseweg 68/70 heeft de kerk in 1987 gekocht en verhaard aan de Stichting de Beaufort welke in 1999 de Stichting beheer pand Woudenbergseweg 68/70 overnam en daarmee eigenaar van het pand werd. Het kerkje is toen omgedoopt in Het Beauforthuis, als herinnering aan de man die veel voor Austerlitz heeft betekend: A. J. de Beaufort. In de loop der jaren zijn

er kleine aanpassingen aan het complex gedaan om het voor zijn nieuwe functie geschikt te maken. In 2005 start een rigoureuze verbouwing om Het Beauforthuis nog beter te doen functioneren voor artiesten en publiek.

II. Het terrein van de Stichting Jeugdbuitenverblijven

Tegenover het Beauforthuis aan de Woudenbergseweg ligt de ingang van het terrein van de Stichting Jeugdbuitenverblijven. Dit bosgebied was oorspronkelijk eigendom van de familie De Beaufort. Toen zij een groot deel van hun bezit in 1939 verkocht aan Staatsbosbeheer viel ook dit terrein in handen van deze instantie. De opstallen dateren deels uit 1939 en deels uit 1955. Voordat de Stichting Jeugdbuitenverblijven zich er vestigde waren de barakken in gebruik bij het Ministerie van Defensie.

De eerste barakken zijn in 1939 illegaal

Het gebouw van de medische dienst op het HOC-terrein, waar ook arbeidstherapie werd gegeven. Een foto uit 1960.

TOPOGRAFISCH-HISTORISCHE ATLAS GEMEENTEARCHIEF ZEIST

gebouwd door het toenmalige ministerie van Oorlog. Dat gebeurde in het kader van de mobilisatie van het Nederlandse leger in verband met de dreiging van de Tweede Wereldoorlog. Ze zijn uit het ruim voorhanden zijnde hout geconstrueerd. Voor de bouw is bij de gemeente Zeist nooit vergunning aangevraagd. De gemeente heeft echter ook geen bezwaar gemaakt en daarmee in de bouw toegestemd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn de gebouwtjes door het Duitse leger gebruikt als N.S.K.K.-Lager en werden er enkele bijgebouwd. Bij de bevrijding in 1945 zijn ze haastig verlaten. Vervolgens hebben de Binnenlandse Strijdkrachten de barakken in korte tijd letterlijk uitgemest toen ze tijdelijk onderdak moesten bieden aan, naar verwacht werd, 2000 gerepatrieerde Nederlandse krijgsgevangenen. In 1946/47 heeft het ministerie van Defensie op het terrein het Neurose Hospitaal gevestigd en werd vooraan op het terrein het gebouw van de Militaire Geneeskundige Dienst opgetrokken. Hierbij hoorde ook een grote gymnas-

tieksaal. Nadat in 1966 de militairen vertrokken waren heeft Staatsbosbeheer dit gebouw lange tijd gebruikt als kantoor en opslagruimte. Tegenwoordig wordt het verhuurd aan een computerfirma. In 1955 is het aantal gebouwen verder uitgebreid.

Het Neurose Hospitaal was bedoeld voor Nederlandse militairen die geestelijk ziek waren ten gevolge van hun belevenissen in de strijd om Nederlands-Indië (1946-1949), en later, Korea (1950-1953) en Nieuw-Guinea (1961-1963). Zij konden onder medische begeleiding in de bossen van Austerlitz herstellen. Als geneesheer-directeur was de zenuwarts W.L. Meijering aangesteld. Uiteraard verliep alles volgens militair patroon en hadden officieren, onderofficieren en soldaten hun eigen verblijven en eetzaal. Behalve de barakken met slaappleatsen en het gebouw van de medische dienst waren er centraal op het terrein een administratiegebouw en een keukengebouw tegenover elkaar gelegen. Het u-vormige uit gele baksteen opgetrokken administratiege-

bouw, dat nu de naam Lipke Zijlstra Huis draagt, is nu ingericht als verblijf voor de jeugd. De centrale keuken functioneert nog steeds voor de Stichting Jeugdbuitenverblijven. Het uitgifteloket is in de inspringende gevel links van de entree. Het heeft opklaphare ramen zodat de militairen droog stonden als ze hun eten opgeschept kregen.

Toen tegen het midden van de jaren vijftig het Neurose Hospitaal langzamerhand zijn functie verloor doordat de aard van de klachten veranderde - de geesteszieke militairen uit Nederlands-Indië waren niet meer in het hospitaal - wijzigde het ministerie van Defensie in 1958 de naam in Herstel- en Oefen Centrum (hoc). Vanaf toen bood het ook plaats aan dienstplichtige militairen die bij hun keuring in de stabiliteitsklasse S4 of S5 vielen. Zij waren niet direct geschikt voor een functie bij de landmacht, maar men hoopte hen, onder andere middels arbeidstherapie, in het hoc beter geschikt te maken. Tegenwoordig wordt het terrein

De boerderij Wallenberg.

ZEISTER HISTORISCH GENODTSCHAP

nog vaak aangeduid als het voormalige hoc-terrein. In 1955 werd op verzoek van het ministerie in het bestemmingsplan opgenomen dat het terrein bestemd zou zijn voor ziekenhuizen en sanatoria. Toen is het aantal bouwwerken uitgebreid tot twaalf. De nieuwste barakken zijn

opgetrokken uit prefab betonplaten en een recreatiezaal is aan het geheel toegevoegd. De ramen van deze gebouwen hebben stalen kozijnen. Tevens is een in 1956 afgebrande houten barak van de onderofficieren door een betonnen bouwwerk vervangen. Voor de uit beton gebouwde barakken staan ook uit beton gemaakte pingpongtafels en bankjes. Dergelijke betonnen bankjes treffen we ook aan bij het uit baksteen opgetrokken Lipke Zijlstra Huis, het voormalige administratiekantoor.

Op 1 juli 1964, kort na het einde van de strijd om Nieuw-Guinea, heeft het ministerie van Defensie het hoc beëindigd. Staatsbosbeheer en de bewoners van Austerlitz gingen ervan uit dat het terrein, zoals de bedoeling in 1939 reeds was, weer geheel in gebruik zou komen voor de recreatie. Maar het pakte eerst anders uit. Het ministerie van Justitie wendde zich namelijk bij het vertrek van Defensie tot de gemeente Zeist met het verzoek er een jeugd detentie-inrichting te mogen vestigen. De bewoners van Austerlitz en het

college van burgemeester en wethouders waren hier fel tegen gekant. De gemeente zocht zelfs steun bij de provincie om de plannen van het ministerie tegen te gaan, terwijl 41 bewoners van Austerlitz op 10 juli 1964 een rekest aan de koningin stuurden. Uiteindelijk liet het ministerie van Justitie in voorjaar 1966 weten helemaal niet in het voormalige hoc-terrein geïnteresseerd te zijn, omdat het een heel geschikt terrein in Zeeland had gevonden. Direct daarna heeft het Zeister college van B en W gereageerd op een verzoek van de Stichting Kampeervreugd die samen met de Stichting Vakantieverblijven voor de Lagere Schooljeugd werkweken in Austerlitz wilde organiseren. In de Stichting Kampeervreugd waren de ANWB, de Nederlandse Reisvereniging, de Nederlandse Jeugdgemeenschap en de Nederlandse Jeugdherbergcentrale vertegenwoordigd. Uit deze initiatiefnemers is in 1952 samen met het voormalig ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschap in 1952 de Stichting Jeugdbuitenverblijven opgericht welke vanaf

gebouwd door het toenmalige ministerie van Oorlog. Dat gebeurde in het kader van de mobilisatie van het Nederlandse leger in verband met de dreiging van de Tweede Wereldoorlog. Ze zijn uit het ruim voorhanden zijnde hout geconstrueerd. Voor de bouw is bij de gemeente Zeist nooit vergunning aangevraagd. De gemeente heeft echter ook geen bezwaar gemaakt en daarmee in de bouw toegestemd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn de gebouwtjes door het Duitse leger gebruikt als N.S.K.K.-Lager en werden er enkele bijgebouwd. Bij de bevrijding in 1945 zijn ze haastig verlaten. Vervolgens hebben de Binnenlandse Strijdkrachten de barakken in korte tijd letterlijk uitgemest toen ze tijdelijk onderdak moesten bieden aan, naar verwacht werd, 2000 gerepatrieerde Nederlandse krijgsgevangenen. In 1946/47 heeft het ministerie van Defensie op het terrein het Neurose Hospitaal gevestigd en werd vooraan op het terrein het gebouw van de Militaire Geneeskundige Dienst opgetrokken. Hierbij hoorde ook een grote gymnas-

tiekzaal. Nadat in 1966 de militairen vertrokken waren heeft Staatsbosbeheer dit gebouw lange tijd gebruikt als kantoor en opslagruimte. Tegenwoordig wordt het verhuurd aan een computerfirma. In 1955 is het aantal gebouwen verder uitgebreid.

Het Neurose Hospitaal was bedoeld voor Nederlandse militairen die geestelijk ziek waren ten gevolge van hun belevenissen in de strijd om Nederlands-Indië (1946-1949), en later, Korea (1950-1953) en Nieuw-Guinea (1961-1963). Zij konden onder medische begeleiding in de bossen van Austerlitz herstellen. Als geneesheer-directeur was de zenuwarts W.L. Meijering aangesteld. Uiteraard verliep alles volgens militair patroon en hadden officieren, onderofficieren en soldaten hun eigen verblijven en eetzaal. Behalve de barakken met slaappleatsen en het gebouw van de medische dienst waren er centraal op het terrein een administratiegebouw en een keukengebouw tegenover elkaar gelegen. Het u-vormige uit gele baksteen opgetrokken administratiege-

bouw, dat nu de naam Lipke Zijlstra Huis draagt, is nu ingericht als verblijf voor de jeugd. De centrale keuken functioneert nog steeds voor de Stichting Jeugdbuitenverblijven. Het uitgifteloket is in de inspringende gevel links van de entree. Het heeft opklaphare ramen zodat de militairen droog stonden als ze hun eten opgeschept kregen.

Toen tegen het midden van de jaren vijftig het Neurose Hospitaal langzamerhand zijn functie verloor doordat de aard van de klachten veranderde - de geesteszieke militairen uit Nederlands-Indië waren niet meer in het hospitaal - wijzigde het ministerie van Defensie in 1958 de naam in Herstel- en Oefen Centrum (HOC). Vanaf toen bood het ook plaats aan dienstplichtige militairen die bij hun keuring in de stabiliteitsklasse S4 of S5 vielen. Zij waren niet direct geschikt voor een functie bij de landmacht, maar men hoopte hen, onder andere middels arbeidstherapie, in het hoe beter geschikt te maken. Tegenwoordig wordt het terrein

De boerderij Wallenberg.

ZEISTER HISTORISCH GENOOTSCHAP

nog vaak aangeduid als het voormalige HOC-terrein. In 1955 werd op verzoek van het ministerie in het bestemmingsplan opgenomen dat het terrein bestemd zou zijn voor ziekenhuizen en sanatoria. Toen is het aantal bouwwerken uitgebreid tot twaalf. De nieuwste barakken zijn

opgetrokken uit prefab betonplaten en een recreatiezaal is aan het geheel toegevoegd. De ramen van deze gebouwen hebben slalen kozijnen. Tevens is een in 1956 afgebrande houten barak van de onderofficieren door een betonnen bouwwerk vervangen. Voor de uit beton gebouwde barakken staan ook uit beton gemaakte pingpongtafels en bankjes. Dergelijke betonnen bankjes treffen we ook aan bij het uit baksteen opgetrokken Lipke Zijlstra Huis, het voormalige administratiekantoor.

Op 1 juli 1964, kort na het einde van de strijd om Nieuw-Guinea, heeft het ministerie van Defensie het hoe beëindigd. Staatsbosbeheer en de bewoners van Austerlitz gingen ervan uit dat het terrein, zoals de bedoeling in 1939 reeds was, weer geheel in gebruik zou komen voor de recreatie. Maar het pakte eerst anders uit. Het ministerie van Justitie wendde zich namelijk bij het vertrek van Defensie tot de gemeente Zeist met het verzoek er een jeugd detentie-inrichting te mogen vestigen. De bewoners van Austerlitz en het

college van burgemeester en wethouders waren hier fel tegen gekant. De gemeente zocht zelfs steun bij de provincie om de plannen van het ministerie tegen te gaan, terwijl 41 bewoners van Austerlitz op 10 juli 1964 een rekest aan de koningin stuurden. Uiteindelijk liet het ministerie van Justitie in voorjaar 1966 weten helemaal niet in het voormalige HOC-terrein geïnteresseerd te zijn, omdat het een heel geschikt terrein in Zeeland had gevonden. Direct daarna heeft het Zeister college van B en W gereageerd op een verzoek van de Stichting Kampeervreugd die samen met de Stichting Vakantieverblijven voor de Lagere Schooljeugd werkweken in Austerlitz wilde organiseren. In de Stichting Kampeervreugd waren de ANWB, de Nederlandse Reisvereniging, de Nederlandse Jeugdgemeenschap en de Nederlandse Jeugdherbergcentrale vertegenwoordigd. Uit deze initiatiefnemers is in 1952 samen met het voormalig ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschap in 1952 de Stichting Jeugdbuitenverblijven opgericht welke vanaf

1967 de barakken van Staatsbosbeheer huurt en op het terrein actief is. Ook brengt de Stichting direct haar hoofdkantoor vanuit Den Haag over naar Austerlitz. De stichting was bedoeld om jeugd uit de steden de gelegenheid te bieden de natuur in te gaan. Ten zuiden van de stad Utrecht zijn sindsdien negen plaatsen waar een dergelijk buitenverblijf is. Ze zijn behalve in de provincie Utrecht gelegen in Zuid-Holland, Brabant, Gelderland en Limburg. In de barakken van Austerlitz is plaats voor vijfhonderd personen. Sinds 1988 is achter op het terrein een natuur- en milieueducatief centrum gevestigd in de barakken De Krekel en De Mier.

Wallenberg vlak voor de afbraak in 1944

TOPOGRAFISCH-HISTORISCHE ATLAS GEMEENTEARCHIEF ZEIST

III. Wallenberg

Met Wallenberg, ook Wallenburg genoemd, wordt vandaag de dag een open plek in het bos aangegeven waar tot 1944 de gelijknamige boerderij heeft gestaan. De akkers rond de boerderij waren omgeven met wallen om verstuiving van de grond op de toenmalige heidevlatte tegen te gaan. Misschien dat ze ook een functie hadden om vraatzuchtig wild van de akkers te weren, alhoewel ze dan van een speciale dichte beplanting voorzien moeten zijn. Deze wallen zijn nog steeds aanwezig, evenals de put die voor het huis lag. Met beplanting zijn de contouren van de oude woning aangegeven. Daarvoor staan leibomen die vroeger voor het huis dienst deden als zonwering.

Wallenberg is omstreeks 1800 ontstaan. Tegen het einde van de achttiende eeuw kwam het in Nederland in zwang om woeste gronden te ontginnen tot landbouwgrond. Zo zetelde in Utrecht het Comité van Algemeen Welzijn waar belangstellenden een aanvraag voor ont-

ginningsgronden in bruikleen konden aanvragen. De reeds enkele jaren in Nederland vertoevende Fransman Jean Maurice Damblé vroeg aan dit comité 1600 roeden heidegrond ter beschikking te stellen om een methode te ontwikkelen waarmee arme lieden de heidevelden op een goedkope manier konden bebouwen om zo in hun onderhoud te voorzien. In de zomer van 1797 werd hem een heidevak toegezegd eerst voor de periode van een jaar: van 1 mei 1798 tot 1 mei 1799. Damblé gaf een arbeider opdracht de heide af te plaggen en de plaggen vervolgens te verbranden. De as van die plaggen diende als bemesting van de voor landbouw zo arme gronden. Het eerste jaar was het kommer en kwel door slecht weer en een arbeider die nog ervaring moest opdoen. Toch werd het gebruik van de grond verlengd en kocht Damblé er nog een stuk bij. In de volgende jaren verrezen twee stenen huizen, één voor Damblé zelf en één voor de knecht. Zijn landbouwmethode had succes en bovendien kwamen er vanaf 1804 goede jaren met de komst

van de Franse legers, bijna 18.000 soldaten. Damblé, wiens naam ook geschreven wordt als d'Amblé, leverde aan de legers van generaal Marmont onder meer hout om in het kamp te stoken. Daarvoor kreeg hij betaald met paardenmest. Die mest gebruikte hij op zijn akkers. In deze jaren van voorspoed trouwde hij een jong meisje uit de buurt die voor nageslacht zorgde.

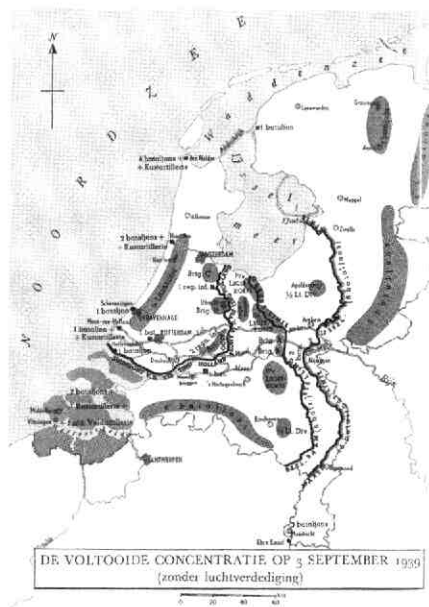
Na het vertrek van de Fransen, in 1807, waren er korte tijd nog slechts drieduizend militairen in het kamp en ging het bergafwaarts met de eigenaar van Wallenberg. Na het overlijden van zijn vrouw in 1815 probeerde hij de grond te verpachten. Zijn eisen ten opzichte van een mogelijke pachter, onder meer om begraven te worden op Wallenberg, waren kennelijk zo hoog dat niemand er zin in had. Uiteindelijk overleed d'Amblé in 1821. De laatste bewoner, voordat het pand in 1944 werd gesloopt, was J. Helsingingen. De in de buurt staande arbeiderswoning aan het Dambreesche spoor is in 1958 door Staatsbosbeheer gesloopt.

IV. Het Witte Huis

Aan de Oude Woudbergse Zandweg ligt het Witte Huis. Het is het in 1827 gebouwde voormalig jachthuis en boswachterswoning van de familie De Beaufort. In vroeger tijden moet een zichtas door het bos hebben gelopen tussen het jachthuis en het Beauforthuis. Het jachthuis is in 1886 verbouwd en heeft toen een etage gekregen. Beneden woonde de jachttopziener. Op de eerste etage was een jachtkamer ingericht waar de heren na de jacht een borrel dronken. Vlak voordat de bossen van De Beaufort en het Witte Huis in 1939 in handen van Staatsbosbeheer kwamen, werd het jachthuis bewoond door dienstpersoneel van de familie. Direct na de verandering van eigenaar is het Witte Huis ingezet voor de mobilisatie. Een groep militairen van de achtste compagnie pioniers werd er gelegerd. Een ander deel van de compagnie kwam terecht in hotel-restaurant De Pyramide. In het Witte Huis en de bijgebouwen ervan, ja zelfs in het kippenhok,

waren totaal 83 genie-militairen en twee leden van de geneeskundige troepen gelegerd. Hun leeftijd varieerde van 21 tot 36 jaar. De militairen werkten overdag aan de verdedigingslinie bij de Grebbeberg, maar 's avonds vonden velen gezelligheid bij inwoners van Austerlitz. Na de capitulatie van Nederland keerden de militairen terug naar huis.

Na 1945 heeft Staatsbosbeheer het Witte Huis in gebruik genomen. Het huis heeft een opzet als van een landhuis. De begane grond heeft hoge ramen op lage vensterbanken en openslaande deuren in het vooruitspringende deel. De ramen zijn van groene luiken voorzien. De ramen op de etage hebben geen luiken. Het interieur is na 1939 danig gewijzigd en in 1969 is een verbinding gemaakt tussen het woonhuis en het koetshuis. Van het oorspronkelijke interieur is weinig terug te vinden.

De verdedigingslinies van Nederland vlak voor de Tweede Wereldoorlog.

V. Kamperlinie

Deze kaarsrechte weg door het bos aan de noordkant van Austerlitz wordt gezien als de noordelijke begrenzing van

het voormalige Franse kamp van generaal Auguste Frédéric Louis Viesse de Mar-mont (1774-1852) dat hij in 1804 door zijn regimenten liet aanleggen. Het kamp had een lengte van ongeveer drie kilometer en

was ongeveer vijfhonderd meter breed. De noordelijke begrenzing van het kamp is in de bosbeplanting gehandhaafd en wordt alleen doorsneden door de Woudenbergseweg en de Traayweg. Het is een typische gedachte dat aan de zuidkant voor 200 jaar terug leger tenten stonden en het geroezemoes van soldaten was te horen. Aan de noordkant van het huidige pad waren hier en daar kanonopstellingen ter verdediging van het kamp. Dit alles betekent dat aan beide zijden van het pad vrij zicht was, iets wat nu moeilijk is voor te stellen.

Het is lastig de zuidgrens van het kamp te herkennen. Daarvoor zijn er twee opties: een begrenzing die ongeveer 500 m van de noordgrens ligt en een begrenzing op 800 m van de noordkant. Argument voor de tweede zou zijn dat anders enkele opslagplaatsen buiten het kamp zouden hebben gelegen. Nu is het de vraag wat er opgeslagen werd. Wanneer het om munitie ging, en dat is bij een legerkamp wel aannemelijk, dan is het logischer de opslagplaatsen buiten

De Kamperlinie bij Austerlitz.

PRIVE-COLLECTIE

het kamp te hebben. In dat geval kunnen we de grens op vijfhonderd meter afstand aanhouden.

Namenlijst

Verklaring van de namen van enkele wegen die u tijdens de wandeling passeert.

Dambreesche Spoor

Deze weg door het bos, die van de Oude Woudbergse Zandweg naar de Leuserheide loopt, ontleent zijn naam aan de ontginner Jean Maurice Damblé (d'Amblée) die zich in 1797 op de heide bij Austerlitz vestigde en daar een ontginning begon. Zijn ontginningsboerderij Wallenburg lag aan deze bosweg. Men neemt aan dat hij gebruik heeft gemaakt van een oude Hessenweg.

Marmontweg

Genoemd naar Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont, (1774-1852), generaal in het leger van Napoleon. Hij was met de legers van Napoleon in Italië en Egypte.

Gedurende de jaren 1804 en 1805 had hij de leiding van de Bataafse troepen op de heide ten oosten van Zeist. In 1807 kreeg hij van Napoleon de titel Hertog van Ragusa.

D.J. van Nieuwenhuizenweg

In 1959 is deze straat genoemd naar een bekende inwoner van Austerlitz, Dirk Jan van Nieuwenhuizen (1873-1941). Hij heeft veel voor de Austerlitz gemeenschap gedaan. Hij richtte het fanfarekorps 'Erica' op en de plaatselijke Floraliavereniging. Van beide was hij voorzitter tot aan zijn overlijden.

Oude Postweg

De Oude Postweg maakte vroeger deel uit van de postweg tussen Amsterdam en Arnhem.

Oude Woudbergse Zandweg

Dit is de oude middeleeuwse weg tussen Utrecht en Woudberg. Een groot deel van deze weg is 'opgelost' met de bouw

van de Verzetswijk en Vollenhove. In de zeventiende eeuw duidde men deze weg aan met 'Woudteweg' en in de negentiende eeuw met 'Utrechtseweg'. Een deel van de oorspronkelijke weg is nog aanwezig tussen de Oude Arnhemseweg en de P.J. Oudlaan.

Traay of Traayweg

De oude weg van Driebergen naar de Woudbergseweg bij de Pyramide van Austerlitz. Het begrip 'traay' komt waarschijnlijk van tra of trade wat in de Middeleeuwen de betekenis van spoor of voetpad had.

Waterlooweg

Genoemd naar de gemeente Waterloo waar Napoleon in 1815 werd verslagen door de Engelsen, de Pruisen en de Nederlanders.

MONUMENTENNACHT IN SLOT ZEIST

Vorstelijke avond in de Gouden Eeuw

Dit jaar is er voor het eerst een Monumentennacht in de gemeente Zeist. Bij zo'n eerste keer spreekt het vanzelf dat Slot Zeist centraal staat. Het thema van deze bijzondere nacht 'Vorstelijke avond in de Gouden Eeuw', is ingegeven door het leven van de bouwheer van het Slot, Willem Adriaan Rijksgraaf van Nassau, heer van Odijk, Kortgene, Zeist en Driebergen.

Trots op zijn huis en tuin ontving Willem Adriaan Rijksgraaf van Nassau, heer van Odijk, Kortgene, Zeist en Driebergen graag gasten. Hij toonde het huis in volle glorie. De sfeer van zo'n vorstelijke avond staat centraal in de Monumentennacht op Het Slot tijdens de schemering van de avond en het vallen van de nacht.

De opening vindt plaats om 19.45 uur en de poorten sluiten om 24.00 uur. Door het gevarieerde programma is het geen probleem zich de hele avond rond en in Het Slot Zeist te vermaken. Huis, voorplein, Slottuintheater, park en theekepel zijn het decor voor een avond vol dans, toneel, verhalen en oude muziek. U kunt dwalen door de stijlzalen, door het Slotpark en hier en daar uw oor te luisteren leggen en een bijzondere sfeer proeven.

In het Slottuintheater spelen toneelverenigingen West End en Evanee 'Zomernacht' van William Shakespeare in een bewerking van Hugo Claus.

Een in de stijl van de Gouden Eeuw

gedekte tafel valt in de Grote Zaal van Het Slot te bewonderen. Hierbij wordt tekst en uitleg gegeven over de eetgewoonten en tafelgebruiken van de geëde burgerij uit die tijd.

In de Willemszaal van Het Slot brengt een meesterverteller van de Stichting Literaire Activiteiten Zeist verhalen uit de geschiedenis van Het Slot ten gehore.

Om 20.30, 21.30 en 22.30 uur zijn er in de Blauwe Zaal van Het Slot uitvoeringen van 17^e eeuwse hofdanses met oude muziek.

Op de eerste verdieping van Het Slot is de tentoonstelling 'Oneindige landschappen' te bezichtigen.

Van 21.00 tot 22.00 geeft een valkenier een demonstratie van de valkenjacht in het Slotpark.

Vanaf 22.00 uur branden de vuurkorven en kan het publiek zich begeven in de richting van de theekepel waar men kennismakert met een echtpaar in kleding uit de 17^e eeuw.

Rond 23.30 uur begint het afsluitende programma van de Monumentennacht in

Slot Zeist. Als de grote klok twaalf keer heeft geslagen is de magie verbroken. Terug in de 21ste eeuw keert iedereen huiswaarts.

Alle activiteiten in en om Slot Zeist zijn tijdens Monumentennacht gratis toegankelijk.

Slot Zeist

De geschiedenis van Slot Zeist begint in 1677. In dat jaar vraagt de nieuwe eigenaar van het slot, Willem Adriaan van Nassau-Odijk aan de Staten van Utrecht toestemming een geheel nieuw gebouw neer te zetten. Het is onduidelijk of het huidige Slot op de fundamenten van de ruïne van Huis van Zeyst staat of dat die elders liggen. De toestemming voor de bouw wordt hem verleend en hij laat de bouwlieden snel beginnen. In 1686 is het hoofdgebouw met zijn zijvleugels klaar. Het Slot wordt waarschijnlijk ingericht door de bekende architect Daniël Marot die ook op Het Loo werkte. Het hoofdgebouw onderging in latere jaren weinig

FOTO HET SLOT ZEIST

veranderingen in tegenstelling tot de zijvleugels. Het complex is aan de voorzijde voorzien van een brug over een slotgracht die overgaat in waterpartijen van de tuin aan de achterzijde. Deze brug en gracht hebben nooit, zoals bij middeleeuwse kastelen, een verdedigingsfunctie gehad. Ze waren wel een vereiste bij de aanleg van een ridderhofstad.

De kleinzoon van Willem Adriaan

van Nassau-Odijk verkocht het complex in 1745 aan de Amsterdamse koopman Cornelis Schellinger. Deze stelde het beschikbaar aan de Hernhuttergemeente in Nederland. Zij betrok de zijvleugels. Korte tijd daarna, in 1748, werd het complex uitgebreid met de gebouwen aan het Broeder- en Zusterplein. In 1767 kwam het Slot in eigendom van Maria Agnes gravin van Zinzendorf. Van 1784 tot 1818 was het Slot in handen van de familie Van Laer. Daarna kocht Willem Wijborgh het Slot in 1818 en in 1822 werd de Evangelisch-Lutherse gemeente te Berbice (Guyana) eigenaresse. Vervolgens verwierf Jan Elias Huydecoper het Slot in 1830 in eigendom. In 1867 kocht het echtpaar Labouchère-Vroomberg het Slot. Hun familie bewoond het Slot tot 1924, daarna kwam het in handen van de gemeente Zeist die het complex een publieke functie heeft gegeven.

Literatuurlijst

¹ Roland Blijdenstijn, *De Pyramide van Austerlitz/La Pyramide d'Austerlitz. Erkenning voor een Frans Gedenkteken/Un mémorial commémoratif français remis à l'honneur aux Pays-Bas*. Utrecht 2000.

- P.J. Frederiks, *De Pyramide van Austerlitz*. Amors foort 1895.
- ² A. Kerdijs, 'Gezondheids- en vakantie-kolonies', in: *Eigen Haard*, 1884, knipsel in archief ZHG Van de Poll Stichting nr. 3.14.1.
- ³ Mondelinge mededeling van J.A. Kartman d.d. 24-5-2004.
- ⁴ *Nieuwe Zeister Courant*, d.d. 13-4-1979, knipsel in archief ZHG Van de Poll Stichting nr. 3.14.14.
- ⁵ R. Blijdenstein, *Zeist, Grooi en Bouw. Huis ter Heide, Lyceumkwartier en Austerlitz*, Zeist 1984.
- W. Gropendaal, *De buurtschap Austerlitz in het licht der historie*, Zeist 1954.
- R. Looijen, *Van Heideoord tot Hoeksteen. Geschiedenis van de Ned. Herv. Kerk te Austerlitz vanaf 1861*, Zeist 1993.
- 'De zelfstandigwording van Austerlitz', niet gepubliceerd anonim artikel in archief ZHG Van de Poll Stichting nr. 3.14.1.
- Diverse knipsels uit *De Zeister Nieuwsbode 1971-2003*, in archief ZHG Van de Poll Stichting nr. 3.14.10.
- ⁶ Archief van de gemeente Zeist, 1946-1965, inv.nr. 1651; Gemeentearchief Zeist.
- Topografisch-historische documentatieverzameling Gemeentearchief Zeist.
- Knipsel uit *De Zeister Nieuwsbode* d.d. 11-3-1988 en een knipsel uit het *Utrechts Nieuwsblad* d.d. 17-7-1993 berustend in het archief van ZHG Van de Poll Stichting te Zeist onder nr. 3.14.2.
- ⁷ N.S.K.K. staat voor National Socialistisch Kräftefahr Korps.
- ⁸ L. Visser, *Het Dorp Zeist*, Zeist 1980, p. 110-113.
- ⁹ *Austerlitz 175 Jaar. Mobilisatie en Oorlog* in: *Nieuwe Zeister Courant* 13 april 1979 berustend in het archief van ZHG Van de Poll Stichting te Zeist onder nr. 3.14.14.
- ¹⁰ L. Visser, *De straatnamen van Zeist*, Zeist 1988.

Mededelingen

Middellaan 6

Het bestuur nodigt u allen nogmaals uit om eens een kijkje te komen nemen in ons prachtige nieuwe pand. We zijn geopend iedere dinsdagmorgen van 10 tot 12 uur en ieder zaterdagmorgen van 12 tot 14 uur.

Subsidie

We zijn erg blij met subsidies ontvangen van het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Veenendaal – Bot Stichting. Eerder konden we al een subsidie van de Rabobank melden. Al met al zeer welkome (en noodzakelijke) bijdragen aan onze nieuwe huisvesting en automatisering.

Lezing woensdag 29 september Thomaskerk

Onder de titel "Over de Liefde" is recent door de gemeente Zeist een prachtige publicatie uitgebracht:

kunst in de openbare ruimte in Zeist. Belangstellenden worden van harte uitgenodigd voor een lezing op basis van de genoemde publicatie. Het wordt een virtuele wandeling langs beelden, parken en monumenten o.l.v. wethouder W.J.M. den Heijer, portefeuillehouder Ruimtelijke ordening, Kunst en Cultuur. Deze avond wordt gehouden op woensdag 29 september in de gemeentenzaal van de Thomaskerk aan de Oranje Nassaulaan. Aanvang 20.00 uur. De toegang is gratis.

Lezing woensdag 3 november Landgoed Schoonoord

Wij wijzen u ook op de jaarlijkse 'Van de Poll-lezing' die gehouden wordt op woensdag 3 november in de kantine van het Openbaar Zeister Lyceum op het landgoed Schoonoord aan de Blikkenburgerlaan, aanvang 20.00 uur. De toegang is gratis. De bekende Zeistenaar Gert Schutte (oud-Tweedekamerlid) zal spreken

over 'van redding door bezuiniging tot leefbaar Zeist', met als subtitel: anderhalve eeuw politieke partijvorming in Nederland en Zeist.

Website

Nogmaals wijzen wij u op onze website: www.zeist-historie.nl. Gemiddeld 170 bezoekers per maand hebben sinds de introductie onze website bezocht. In toenemende mate fungeert deze website als informatiebron en vraagbaak. Hebt u iets te vragen, maak dan gebruik van deze nieuwe mogelijkheid.

Donateurs

Aantal per 15 mei 2004
826

Nieuwe donateurs

W.E. Engelkes	Zeist
C.T.J. Wreesmann	Zeist

Vraag

Van de heer P. van Heel uit België kregen we de volgende vraag voorgelegd:

"Enige jaren geleden kocht ik in Brussel de hieronder weergegeven houten fotolijst waarop "Zeist 1916" vermeld staat. Ik zou heel graag de herkomst

van dit object willen weten. Kunt u mij op weg helpen?"

Nu kunnen wij de heer van Heel niet helpen, maar wellicht een van u. Graag uw reactie naar ondergetekende.

Flora de Vrijer tel. (030) 6956311,
e-mail fl.devrijer@worldonline.nl of
info@zeist-historie.nl

Bezoekadres: Middellaan 6, Zeist, (030) 691 63 88

Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting

Ook u kunt donateur worden van het Zeister Historisch Genootschap.

Donateurs ontvangen 4 maal per jaar ons blad *Seijst*.

De minimum bijdrage is €16,50 per jaar.

Meld u aan per post of e-mail en vermeld daarbij uw naam en voorletters, adres, postcode en woonplaats.

Zeister Historisch Genootschap
Van de Poll Stichting
Postbus 342 , 3700 AH Zeist
e-mail: info@zeist-historic.nl

Wacht met betalen tot u een bevestiging en een acceptgim heeft ontvangen.

Seijst

Bulletin ter bevordering van de kennis
van de geschiedenis van Zeist

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4x per jaar. Jaargang 34, nummer 4.
December 2004. Drukwerk: Gregorius, Zeist.

REDACTIECOMMISSIE

J.L. Verbeek, voorzitter. H.J. Kater, R.P.M. Rhoen,
mw. Fl. de Vrijer, redacteuren. F.Th.H. Ruys,
vormgever.

REDACTIEADRES VOOR KOPIJ

Postadres: Postbus 342, 3700 AH Zeist
E-mail: info@zeist-historie.nl
De richtlijnen voor de auteurs zijn via de boven-
vermelde adressen verkrijgbaar.

POSTADRES

Aanmeldingen van nieuwe donateurs en adres-
wijzigingen kunnen schriftelijk worden gemeld
via Postbus 342, 3700 AH Zeist en via het e-
mailadres: info@zeist-historie.nl. Giro 384 03 83

WEBSITE

www.zeist-historie.nl

DEADLINE

Bijdragen en mededelingen voor nummer 2 van
2005: 15 maart 2005.

Inhoudsopgave

80 Jaar ADO, speelgoed met een doel - H. uit de Bosch, W. Van Den Broeke .	107
Beelden Zeist uit - L. Visser,	124
Lou Bandy op Nieuw Beerschoten - R.P.M. Rhoen	131
De Indische Martha van Zeijst alias Passie - R.P.M. Rhoen.	134
Expositie Zeist Zilver Werken	135
Mededelingen van het bestuur	136
Inhoudsopgave 2004	138

Deze keer is in ons tijdschrift veel ruimte gereserveerd voor houten speelgoed dat tachtig jaar geleden werd ontworpen, maar door het steeds te vernieuwen nog modern is. We bedoelen ADO speelgoed. Ongetwijfeld zullen veel lezers zich dit speelgoed nog uit hun jeugd herinneren en wie weet staat er nog een stuk in een kast bij hen thuis. Het is niet zo maar speelgoed. Het is een collector item geworden. Wie op internet zoekt, vindt vast 'antiek' ADO speelgoed te koop aangeboden en niet voor zo'n gering bedrag. Het is een product dat in Zeist bij de swz

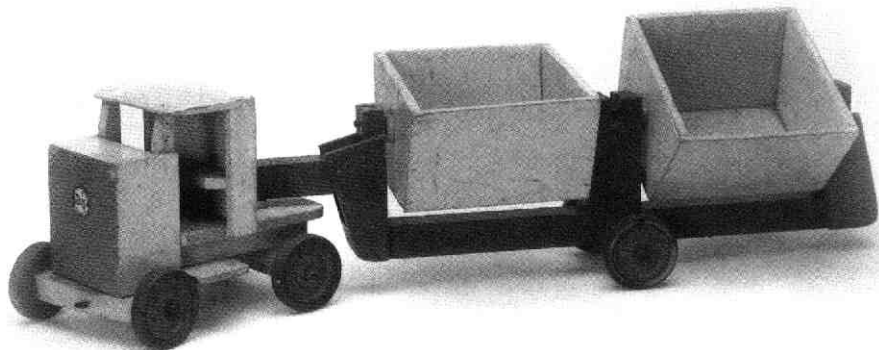
wordt vervaardigd. Dit jaar was er zelfs een tentoonstelling van ADO speelgoed in Japan.

Buiten Zeist vindt u ook beelden die uit Zeist afkomstig zijn. De heer Visser heeft een zoektocht naar deze beelden gehouden en vertelt u er alles over.

De revucartiest Lou Bandy (1890-1959) wilde zich in 1952 in Zeist vestigen. Het gemeentebestuur was niet echt blij met dit plan. Hierover gaat het derde artikel in dit nummer.

80 Jaar ADO, speelgoed met een doel

HERMAN UIT DE BOSCH

WILLEM VAN DEN BROEKE

Een trekker met kiepbakken uit ca. 1930 (nr. 965).

SWZ

Sanatorium Berg en Bosch in Apeldoorn

ADO kende twee periodes: te weten van 1922 tot 1962 en 1962 tot 2002 (heden).

ADO stond in de eerste periode voor

Arbeid Door Onvolwaardigen. Een woord wat toen stond voor iemand die door ziekte zijn werk niet kon uitvoeren. In dit geval praten we over de periode dat tuberculose oftewel t.b.c., waaraan

in Nederland in 1915 200 mensen per 100.000 inwoners stierven, een volksziekte was. T.b.c. werd wel de 'witte pest' of 'witte dood' genoemd. Met steun van het toenmalige departement van Arbeid,

Vertrek uit Apeldoorn; de hoofdingang van Berg en Bosch.

SWZ

die regelmatig verkoopwaardige artikelen fabriceerden. Bronkhorst liet zich bij de keuze van deze bedrijfjes leiden door een drietal principes.

'In de eerste plaats moet het bedrijf van dien aard zijn dat er voor ongeroutineerde krachten productief werk is.

In de tweede plaats moet er betrekkelijk veel handwerk en weinig machinewerk bij de voortbrenging nodig zijn. Immers elk bedrijf met kostbare machines, waardoor levende arbeidskrachten vervangen

worden, is voor ons ongeschikt, omdat ons eerste doel is, met zo min mogelijk kapitaal zoveel mogelijk mensen aan het werk te helpen.

Het derde en meest belangrijke principe is, dat wij iets moeten vervaardigen, dat meer waarde heeft dan het gewone massa-artikel. Uiteraard zullen onze bedrijven klein blijven, omdat het aantal werkrachten zeer beperkt zal zijn. Wij hebben ons toegelegd op de vervaardiging van het artistieke kwaliteitsartikel. De ontwerpen zijn bijna uitsluitend van onze werkleider Ko Verzuu, in zeldzame gevallen van bevriende kunstnijveren.'

Naar Bilthoven

In 1933 verhuisde het sanatorium naar Bilthoven. Op een terrein ter grootte van ruim 46 ha gelegen midden in de Eykensteinse bossen aan de Gezichtslaan in Bilthoven. In 1931 werd met de bouw begonnen en in de zomer van 1933 vond de plechtige opening plaats.

Een belangrijke plaats werd bij de werkplaatsen ingenomen door de ADO fabriek.

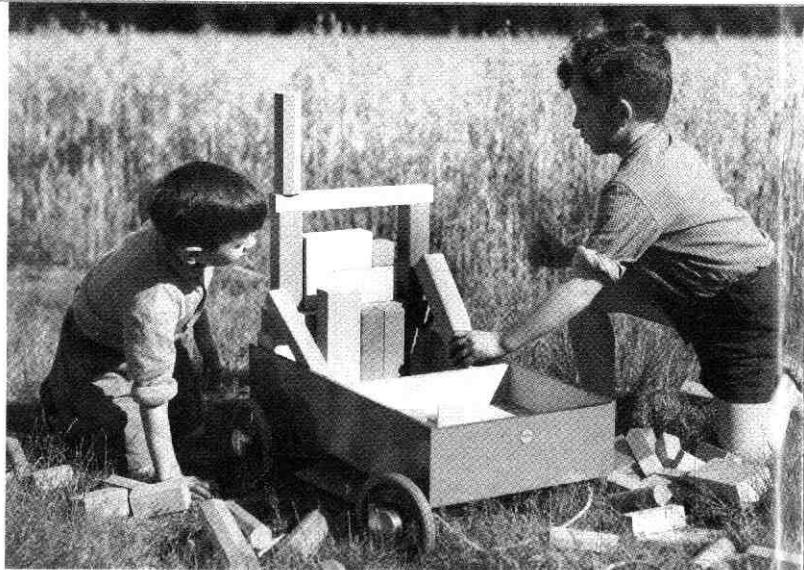
Het houten speelgoed wat hier werd gemaakt, genoot grote bekendheid in Nederland. Het was voor velen van eind jaren twintig tot ver in de jaren vijftig een begrip. De uitvoering was naast de artistieke kwaliteiten ook van pedagogische waarde. De afmetingen van het speelgoed waren zo gekozen dat de patiënten niet al te zwaar belast zouden worden. De commerciële waarde werd al snel onderkend door een tweetal moderne, vooruitstrevende warenhuizen: Metz & Co en de Bijenkorf. In 1930 verwierf de Amsterdamse handelsagent Vedeke - die vertegenwoordiger was van veel Duitse speelgoedmerken - de alleenverkoop van het ADO speelgoed.

In 1932 verscheen de eerste ADO speelgoedcatalogus. Daarin stond te lezen, dat ADO speelgoed op ruim honderd plaatsen werd verkocht. En dan niet alleen in Nederland, maar ook in het toenmalige Batavia, Bandoeng, Soerabaja, Soerakarta, Semarang en Megalang. Zelfs de kinderkamer van de SS Statendam was voorzien van ADO speelgoed.

Een catalogus van 1939 vermeldde expliciet de export naar het toenmalige Nederlands-Indië, Zuid-Afrika, België en Engeland. De lijst met afnemers telde in 1951 meer dan 135 verkooppunten. De ado-productie was uitgegroeid tot een volwaardig bedrijf van hoogwaardig speelgoed.

Naarmate het ontwerptalent van Ko Verzuu zich eind jaren twintig verder ontwikkelde, kregen de ontwerpen meer kleur en vorm. Zij deden denken aan De Stijl en voedden het vermoeden, dat Verzuu zelfs goed bekend was met de meubelen van Rietveld. Enkele ontwerpen hadden zo uit de koker van Rietveld kunnen komen.

Bronkhorst werd in 1948 aan de Universiteit van Utrecht tot buitengewoon hoogleraar in longziekten benoemd. In 1950 werd hij als geneesheer-directeur opgevolgd door de heer Hirdes. Verzuu moest nu de steun van Bronkhorst met wie hij dit alles had opgebouwd, ontberen. Voor Hirdes hadden de ado werkplaatsen niet dezelfde betekenis en bovendien

Kinderen spelen met ADO-speelgoed.

KLIB/KDC NIMEGEN

bleken ze in de vijftiger jaren meer verlieslijdend. Hirdes wilde er een commercieel bedrijf van maken. Verzuu wenste echter geen vergaande concessies te doen aan

de eisen van de markt en nam in 1955 afscheid van Berg en Bosch.

De ado werkplaatsen in Bilthoven werden op 14 juli 1962 officieel opgehe-

ven.

Het hele ADO pakket met alle rechten en materialen werd op 1 oktober 1962 van Berg en Bosch overgenomen door de Stichting Sociale Werkvoorziening Zeist en omstreken toen nog de Zeister Werkplaats geheten, voor het symbolische bedrag van 1 gulden. De werkmeester, de heer van Leeuwen, verhuisde mee naar Zeist.

Van ADO naar ADO

De Zeister Werkplaats was reeds in 1954 begonnen met de werksoort houtbewerken. In de houten barakken aan 'de Haven' werden de eerste werkzaamheden verricht, zoals het slopen van oud schoolmeubilair en het repareren van fruitkisten. In 1962 heeft men nog een kleine periode restanten van Berg en Bosch afgemaakt en verkocht. Tevens waren de blokkenbakken en blokkenzakken nog populair in de verkoop.

Zelfbouwpakketten samenstellen. SWZ

In deze periode werd de afkorting ADO veranderd in Apart Doelmatig en Onverwoestbaar. ADO was in deze periode duidelijk op zijn retour en de toenmalige directeur, de heer C. van Nieuwenhoven, vond dat er een nieuwe wind moest gaan waaien. Samen met Maaswinkel trok hij crop uit om leveranciers te zoeken voor beukenhout en beukentriplex. In 1967 werd Bus Kamp aangetrokken als werkleider hout. Zijn taak bestond uit

het ontwikkelen van nieuwe producten, zoals meubilair voor zusterskamers van de Willem Arntzhoef en het verbeteren d.i. commercieel aantrekkelijk maken van ADO producten. Uiteindelijk resulteerde dat proces in productie van artikelen voor de markt van schoolleermiddelen.

Ondanks het feit dat de productie van ADO speelgoed niet voldoende opleverde, werden er in de houtlijn enkele innovaties gerealiseerd: de aanschaf van een cirkel-

ado

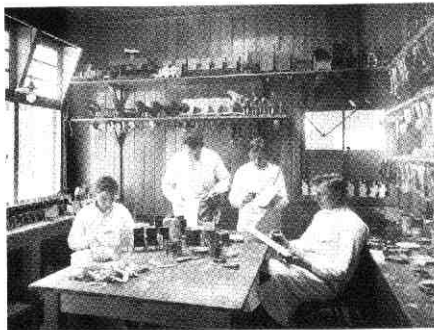
DEGELIJK HOUTEN SPEELGOED, VOOR VEEL KINDERPLEZIER

Pagina uit de folder van ADO-
producten, 1997.

SWZ

Hierboven: De bekende ADO-stand in de Jaarbeurs met op de achtergrond de karakteristieke 'golf', 1945-1946.

Linksboven: Schilders in de werkplaats Berg en Bosch in Apeldoorn

Links: Timmerlui aan het werk in de werkplaats Berg en Bosch in Apeldoorn.

SWZ

zaag, een lintzaag en werkbanken voor menibelmakers. Het oude ADO was immers erg arbeidsintensief mer als uitschieter de productie van de achtdelige kubus. Van de blokkenbakken en kubussen werden er in die periode jaarlijks 250 tot 500 stuks geproduceerd.

In de jaren zeventig verdrong plastic speelgoed in snel tempo het houten speelgoed. Bovendien had de alleen verkoper van het ADO speelgoed weinig belangstelling meer voor het product. Vadeka had de Märklinreinen ontdekt en voor dat artikel 90% van de ruimte op zijn stand de Utrechtse Jaarbeurs ingeruimd. Voor het ADO speelgoed was slechts één plank beschikbaar. In diezelfde periode werd echter wel de eerste aanzet gegeven voor nieuwe ontwikkelingen.

Er werden contacten gelegd met speelgoedproducenten en deze kwamen tot de conclusie dat naast hun eigen productielijn er werk uitbesteed kon worden aan de swz. Het aantal producenten wat de weg naar Zeist vond, groeide gestaag. Inmiddels waren de eigen ontwerpen welke

onder de naam ADO op de markt kwamen ook al toegenomen. De afnemers van de swz hadden interesse om haar producten in hun assortiment op te nemen.

De series moesten groter worden om commercieel verantwoord te werken. De swz speelde hier goed op in door grotere series te maken met afroep en afnameafspraken met de klanten.

De scharenblokken, verfblokken, materiaalblokken, prikpenblokken en potloodbakjes, die tot het assortiment behoorden, werden in grote series blank gelakt. De speelgoedblokken werden in blank hout uitgevoerd. Die blokken, in hun diverse uitvoeringen, bleven bewust ongelakt, omdat de ervaring had geleerd dat met ongelakte blokken hoger en groter gebouwd kon worden. De gelakte blokken die de concu-

Het spel

Woudloperkje. SWZ

rent produceerde, gleden bij grote bouwsels weg.

Later werd het assortiment uitgebreid met de buggy, waarvan er meer dan tienduizend verkocht werden. Tevens werden de strijklank met strijkboutje, het winkelwagentje en de serveerwagen ontworpen.

Naast de ADO producten werden er in die tijd ook andere activiteiten in de houtafdeling ontplooid. Via een firma in Amsterdam werd multiplex vanuit Finland rechtstreeks naar een Nederlandse haven verscheept en van daaruit op afroep naar Zeist getransporteerd.

Een nieuwe stijl

De jaren tachtig vormen een doorbraak van ADO-nieuwe stijl. Sinds 1983 wordt de buggy op grote schaal afgezet. Het sw jaarnaal meldde in 1988, dat er in vijf jaar tijd 10.000 buggy's waren verkocht. Het assortiment werd uitgebreid met een telefoon,

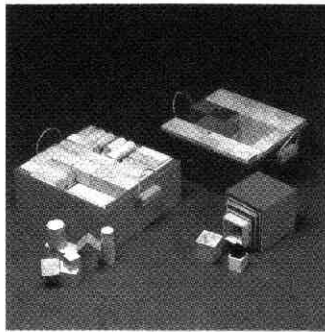
Folder uit 1982.

Rechts: Artikel uit het
SW-journaal, februari 1988.

*Deze bijzondere bak is een goede gewaarwordingsmiddel in
omgevingen waar veel wordt geroepen en geroepen wordt.*
W.v. ± f 150.-

*Blokkenbak nr. 200A. Groterende bak met geluk en voorzetten van
aangepaste blokken. Inhoud: diverse soorten blokken met verschillende
afmetingen. 12 gekleurde beurtjes tegen plus een 8-delige wand.
Afmeting blokkenbak: 55x32 cm, hoogte 14,5 cm
W.v. ± f 150.-*

*Blokkenbak nr. 200B. Gemaakt met verschillende soorten en
aangepaste blokken. De bak is rondgedekt en voorzien van
draagvoeten. Afmetingen 55x32 cm, hoogte 14,5 cm
W.v. ± f 98.-*

*Blokkenzak nr. 201. Vierkante zak van sterk linnen in diverse
kleuren, met stevige hand. De zak wordt gevuld met door
zettingen gevormde lood, soorten van draagklossen en is gevuld
met buntke blokken in diverse afmetingen en vormen. Afmeting
18x18 cm, hoogte 22 cm. W.v. ± f 18,50*

SW ZEIST HEFT SUCCES
MET EIGEN PRODUCTEN

10.000 BUGGY'S IN 5 JAAR

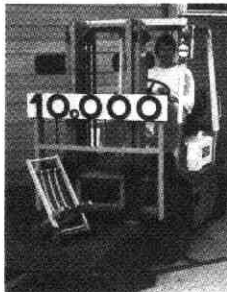

Bij het vijfentwintigjarige bedrijf de Zeistse
Werkplaats van de dhring SW Zeist en
ontfester in de regio van de landbouwde buggy
van stapel goederen. De artikel, dat in het
Nederlands als omarmen van wordt als de
poppenwielwagentje vindt 2 in wog naar de
verschillende grootformaat, in het zwart op
en kleurenmateriaal. De buggy is een van de
vele eigen producten die de SW bedrijf al
geruime tijd met succes op de markt brengt. De
stalling uit SW-land, van 2 ch wagen moeten
bepaarden tot de laatste van men in Zeist dan
ook het onderschrijven. Deze pagina is geveert
intradruk van een houtverwerkend bedrijf dat
met de klant maatschap en in samenwerking met
de markt- en de constructiebedrijf in staat is
aan creatief product te ontwikkelen.

Twee kransen van
buitenkant, waarvan een
aantal oorspronkelijk
aan twee metalen assen. In
een nu de wagenbevestiging
een loodwitte carterafslag
en aan elke zijde twee
kunststof wielen. De con-
structie dankt haar ste-
vigheid aan sterke hout-
verbindingen, om er aan-
schrijven. Zo is twee keer
geposponeert met een water-
bad.

Dat is de buggy. Een een-
wielig, maar doorzicht on-
wiel. Tegelijk een depleet-
suis springend waar op
een andere in volwassenten
inwendig kunnen worden.
Het vroege dus dat de bug-
gy tot een veel gevraagd in-
tuin voor het basisonderwijs
(vroege, kinderonderwijs)
is geworden.
Het komt een bedrijf in nu
te zijn product te gaan
maken? Op de vraag kan
hoort in een workshop B.
Kling antwoord geven.

"I gans een gewerk, over
prijze producten vroeg een
afmeten om een stuk papier.
Daarom maakte hij een
schets van een soort wien-
deleentje. Hij vroeg in het
zuiden, zuiden kansen, ma-
ken.
Die schets had de juiste pen-
sioen voor zich, maar ijs-
meer de kleur erg. I Bild
duidlijk. De hand hand met
hetzelfde uopbrengen wien-
deleentje op de handleiding en
zijn makken's en ervaring
steller hem in staat om te
beoordelen of een idee al
voertbaar is. In dit geval was
dat zeken kans te duren. Hij
startte vervolgens met de
werkzaamheden. Het schied
in samenwerking met de
meesters van de houtverwerking
werd een product zijn ont-
keld dat in grote verrijen-
en productie kon worden
gevoeren. Overigens is de
buggy niet uitsluitend een
zaak voor de houtverwerking.
Zo worden de assen geveert
door de houtverwerking
en het zijn de carter af de

stoelen en tafels in diverse uitvoeringen, een commode, een opbergkist/bank, een bezemstandaard, een garage voor miniaturauto's, poppenwagen, Apollo-meubelen en een loopbakfiets.

De houten speelgoedproducten van ADO onderscheidden zich van andere speelgoedmerken, zoals sto, Nooitgedacht en okwa. Dit uitte zich in kwaliteit, de pedagogische waarde en eerlijk hout.

De opvolger van de heer Van Nieuwenhoven, de heer Blind, had bij zijn vorige werkgever Philips de nodige ervaring opge-

daan om een vernieuwende bedrijfsstijl in te voeren. Onder zijn leiding werden na een representatief marktonderzoek veel nieuwe producten geïntroduceerd o.a. het zogenaamde 'Woudloperkje', het spel '3=2+1' en het kegelspelletje. Het opereren op deze nieuwe deelmarkt werd geen groot succes.

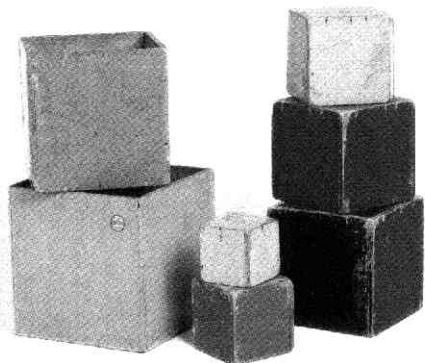
De sociale werkvoorziening werd in die tijd meer gevraagd kostendekkend te werken en daarin paste wel een innovatieve bedrijfsvoering met bij tijd en wijle risicovol ondernemerschap.

In de negentiger jaren werden de ADO producten vooral verkocht aan scholen

en peuterspeelzalen. De omzet bedroeg in die periode een half miljoen gulden. Inmiddels worden de ADO producten ook via internet aan de man gebracht via adospeelgoed.nl

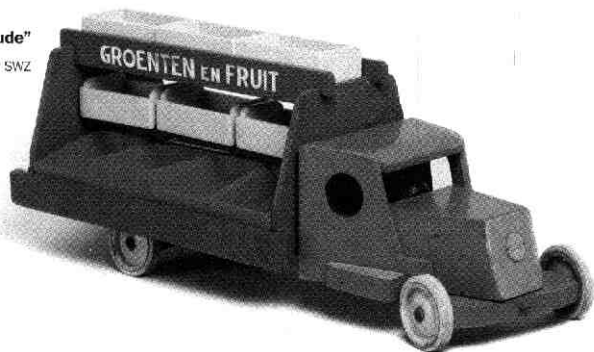
Sinds de jaren tachtig manifesteert de swz zich op beurzen zoals de bedrijvencontactdagen, een éénmalige presentatie op de Spielwarenmesse in Neurenberg, de Trademarkt in Utrecht, de 50+ beurs en de Kindvakbeurs.

Om de omzet te vergroten kwam de algemeen directeur, de heer Roelofs, met het plan de ADO-lijn te vernieuwen door studenten van de Hogeschool voor de Kunsten te Utrecht hiervoor een

Een 7-delige set "oude" blokken uit 1953. SWZ

Groenten- en fruitauto, model uit 1932, uitgevoerd in 1952.

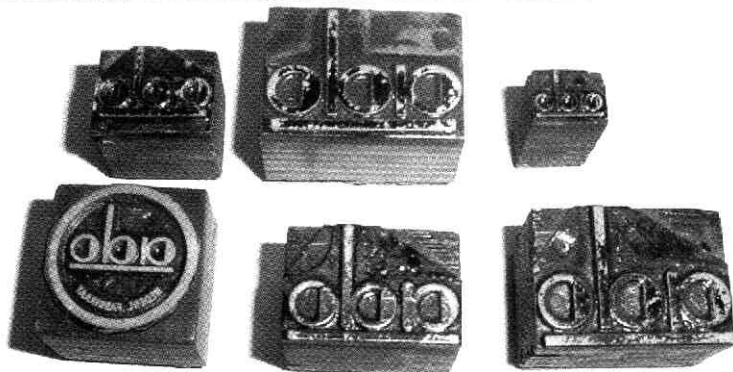

- moderne modellen
- degelijke constructie
- echte kinderkleuren
- beschaafd karakter
- opvoedende waarde

5 karakteristieke eigenschappen van

ado
speelgoed

ontwerpen van Ko Verzoo

Pagina's uit de catalogus van 1934-1935.

waarom speelgoed?

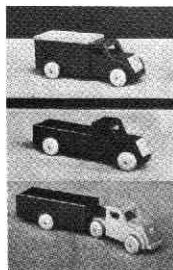
in een speelgoedmuseum zagen
we een oud grieks wagentje,
gemaakt uit klet;
dat dingske is 2000 jaar oud •

kinderen spelen de eeuwen door

Pagina's uit de catalogus van 1937-1938.

De stempels van het ADO-logo, in gebruik van 1926 tot 1962.

SWZ

kleinprijs-serie

bestelwagentje 979

lang 27 cm.

vrachtwagentje 980

lang 27,5 cm.

oplegger 981

lang 30 cm.

ado
speelgoed

is verkrijgbaar in alle goede
speelgoedzaken van nederland

het wordt ook verkocht in
nederlands oost- en west-indië

in de kinderkamers van neder-
landse oceaanstomers vindt
men

ado speelgoed

opdracht te geven. swz wilde de oorspronkelijke kleuren en vorm weer terugzien in de nieuwe producten.

Vijftien studenten van de afdeling 3d - design maakten in samenwerking met swz verschillende producten, waarbij zij voortborduurden op de oorspronkelijke ADO stijl uit de jaren twintig, het bekende houten speelgoed en kindermeeubilair in de sfeer van De Stijl, Rietveld en Mondriaan. Kubusachtige producten in de kleuren geel, blauw en rood. Bij het streven

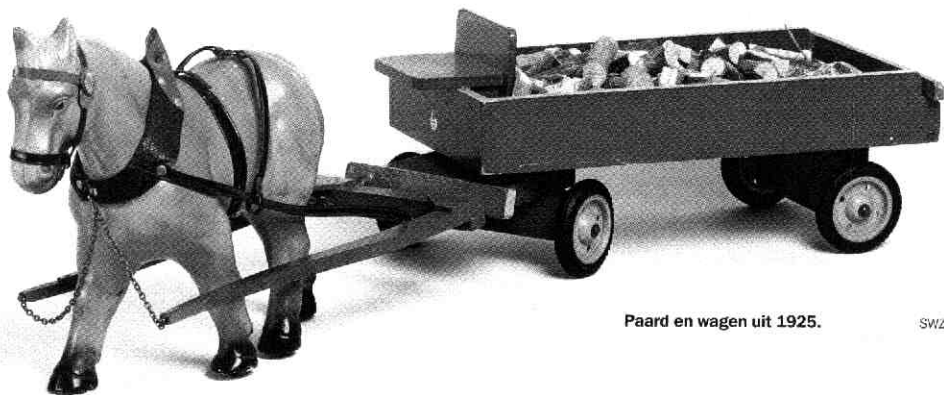
naar de realisatie van een eigentijds product moest bovendien rekening gehouden worden met de maakbaarheid, de prijs de originaliteit en de verkoopbaarheid van het product.

De een en twintigste eeuw, 'back to the roots'

Het ADO assortiment werd in de loop der jaren aangepast aan de nieuwe ontwikkelingen in het basis- en kleuteronderwijs. Er kwam meer aandacht

voor kindermeeubilair dat praktisch en stevig is. Oude bekenden zoals de auto en truckmodellen werden al verscheidene jaren niet meer gemaakt. Maar juist deze modellen zijn nu weer heel gewild. Het zijn echte collectors items.

Het begon met een kubus spaarpotje uit de jaren vijftig. Uitgevoerd in de kleur blauw met een geel schuifje wat met een koperen schroefje was vastgezet. Met een nostalgische knipoog naar de invoering van de euro diende dit object in december

Paard en wagen uit 1925.

SWZ

1997 als een origineel eindejaar geschenk voor alle relaties van de swz. Ook de president-directeur van de Nederlandse Bank kreeg een exemplaar toegezonden.

Omdat ADO zich een plaats had weten te verwerven binnen het veld van industriële vormgeving werd de swz gevraagd deel te nemen aan een tentoonstelling in het museum Boijmans van Beuningen in Rotterdam. Speciaal voor deze tentoon-

stelling werd een boekje uitgegeven, dat tijdens de tentoonstelling verkrijgbaar was. In een beperkte oplage werd een replica vervaardigd van de besteldienstauto die op de omslag van de catalogus stond. Naar aanleiding van deze tentoonstelling bereikten de swz – via de media – uiteenlopende vragen over het oude ADO.

Daarna gebeurde er nog meer. In juni

2000 werd er in het Singer Museum te Laren een tentoonstelling ingericht met als thema 'Leven in een verzameling'. Daar werden ook weer de ADO objecten tentoongesteld. ADO bleef boeien; in 2001 werd in het AVRO programma 'Tussen kunst en Kitch' een autootje aangeboden uit het ADO-assortiment waarvan de waarde op f850,- gulden werd geschat. Deze brede belangstelling moest wel een vervolg hebben.

Een vroeger plan om twee replica's in productie te nemen werd opgepakt. Beide met certificaat en in gelimiteerde oplage. Nadat het plan door de directie was goedgekeurd, werd een keuze gemaakt voor de kever van Volkswagen en de besteldienstauto. Eerder had het Haagse Gemeen-

Flessenwagen, 1953.

temuseum al interesse getoond en na uitvoerig overleg werd de besteldienstauto met hun logo in een gele versie in een oplage van vijftig stuks in productie genomen. Voordat die gereed was, waren alle exemplaren al uitverkocht.

Begin 2002 zijn de replica's, de besteldienstauto en de kever op de markt gebracht. Bovendien was 2002 een belangrijk jubileumjaar. Toen produceerde swz namelijk al 40 jaar ADO-producten. Ter

ere van dit jubileum is het boekje '80 jaar ADO' samengesteld.

Er is ook een groeiende belangstelling van de museumwereld voor de nieuwe ADO objecten. In het speelgoedmuseum (Toygallery) te Brummen, voorheen in Ter Schuur, was van eind mei tot eind december 2003 een ADO tentoonstelling ingericht. Overigens is er niet alleen belangstelling vanuit Nederland, want na de presentatie van de website www.adospeelgoed.nl

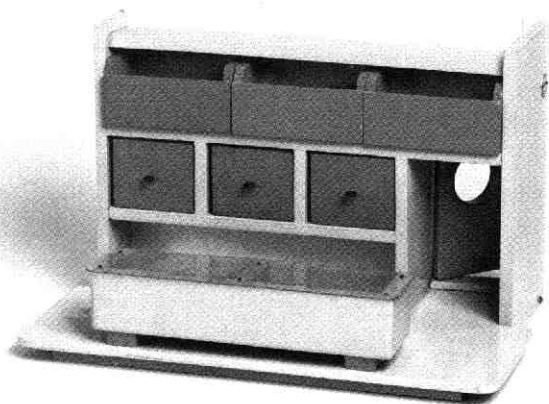
kwamen er ook reacties uit het buitenland.

Samenvattend kunnen we concluderen dat lerend werken c.q. 'begeleid' werken een wezenlijk onderdeel vormt van de idee arbeidsgehandicapten te reintegreren in het productieproces, zo was de productie van het ADOspeelgoed van meet af aan ingebed in de filosofie van de terugkeer van de tuberculosepatiënt in

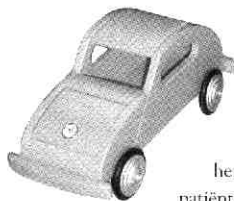
het arbeidsproces. De verlichte ideeën van Willem Bronkhorst werden hem niet overal in dank afgenomen. Pas toen na verloop van tijd bleek, dat

het proces van reïntegratie van patiënten die de nazorgbehandeling hadden ondergaan veel probleemlozer verliep dan dat van patiënten die een dergelijke behandeling hadden moeten missen, maakten de tegenstanders overtuigd.

Volgens Bronkhorst was – naast de interesse voor beloning in stukloon

**Replica van de
ADO-tax uit 1953**

Winkeltje, 1936-1938. swz

– vooral de bevrediging in het werk van belang. De bevrediging van de alom aanwezige behoefte om bezig te zijn, de vervulling van de in ieder mens aanwezige scheppingsdrang en het verlangen naar

zelfrespect zijn volgens Bronkhorst even zoveel factoren die voor realisatie van onze arbeidsvreugde onontbeerlijk zijn. Hij was bovendien voorstander van een nazorgsysteem, dat zoveel mogelijk het

karakter van een normale werkplek benaderde. Daarom verwierp Bronkhorst ook nadrukkelijk de idee dat een potentiële koper uit medelijden met de gehandicapte medewerker een hogere prijs voor een product zou moeten betalen, dan wanneer hij een identiek product van een valide medewerker zou hebben gekocht. Uit deze parafraseringen blijkt, dat Bronkhorst pleitte voor een goed financieel beheer, een alerte marktpolitiek en een verantwoorde keuze van de productie.

Hoe modern klinken deze woorden in de oren en hoe nauw sluiten zij aan bij de in de Wet Sociale Werkvoorziening geformuleerde doelstelling en de bedoelde strategie.

Bron

80 jaar ADO Speelgoed met een doel.

Ado

Blokkenzak. Kleurrijke draagzak van sterk doek en houten bodem. Blanke boeken blokken in verschillende grootten en vormen.

klein 132 — f 8,75
groot 154 — f 19,50

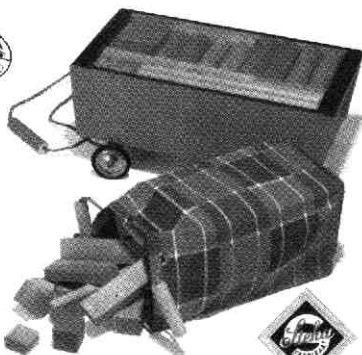
Blokkenwagen. Wagen vol met blanke blokken in allerlei vormen en grootten. Stevig trektoestel.

Kleine Bouwer 32 x 19 x 15 cm
114 — f 24,75

Jonge Bouwer 40 x 26 x 17 cm
115 — f 39,50

Paard en Wagen. Paard op loopwielen lang 37 cm FW17/W29 — f 8,75
lang 56 cm FV1/WHE — f 12,20

Advertentie van ADO-speelgoed uit de folder 'Het Speelgoedboek 66-67'.

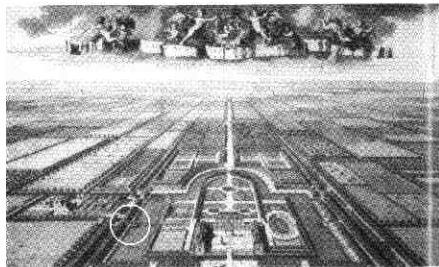
SWZ

Beelden Zeist uit

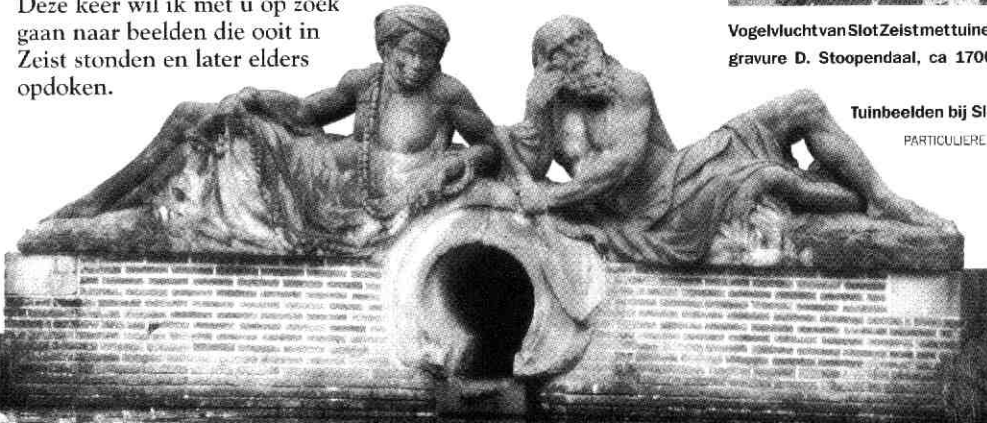
In mijn artikel verschenen in het decembernummer 2003 van *Stijfs* ging het over een zoektocht naar beelden die in de terracottafabriek van E.C. Martin en in de zinkfabriek van L.W. Schütz te Zeist waren gemaakt en elders in Nederland een plaats kregen. Deze keer wil ik met u op zoek gaan naar beelden die ooit in Zeist stonden en later elders opdoken.

L. VISSER

De eerste beelden die uit Zeist verdwenen kunnen we zien op een gravure van "Het Huys van Zeyst met zijn tuinen" omstreeks 1700 gegraveerd door Daniël Stoopendaal. Aan de linkerkzijde ter hoogte van de latere Brouwerij ligt de beeldengroep van A. Xavery. De twee

Vogelvlucht van Slot Zeist met tuinen in de richting Bunnik. gravure D. Stoopendaal, ca 1700. PARTICULIERE COLLECTIE

Tuinbeelden bij Slot Zeist.

PARTICULIERE COLLECTIE

beelden stellen de stroomgoden Europa en Afrika voor, maar in Zeist worden ze Adam en Eva genoemd. Aan de rechterzijde zien we aan de Waterigeweg tegenover de Biltse- en Zeister Griff de tegenhangers, die vermoedelijk in de jaren dertig van de negentiende eeuw naar de overtuin van het huis Boschzicht in Doorn werden overgebracht. In 1840 waren ze uit Zeist verdwenen, want in dat jaar staat in de *Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst sedert de helft van de XVIII eeuw*: 'In enen Lusthof bij Zeist, ziet men twee levensgrooten Stroombeelden, door Albert Xavery. Of deze man aan Jan Baptist verwant was, en in welken graad, bleek ons niet'. Het gaat hier duidelijk om de beelden Europa en Afrika omdat alleen deze door Xavery gemaakt zijn. De andere beeldengroep is in 1972 met toestemming van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg met de eigenaar naar Waalwijk verhuisd.

Die beeldengroep zou de werelddelen Azië en Amerika moeten voorstellen, maar wanneer we het linkerbeeld goed

Tuinbeelden in Waalwijk, vermoedelijk Poseidon en Amphitrite.

PARTICULIERE COLLECTIE

bekijken zien we dat de linkerfiguur de restanten van een drietand in zijn hand houdt. Dat wettigt m.i. de conclusie dat het hier gaat om Poseidon en Amphitrite. Wanneer ze al bedoeld waren om Amerika en Azië voor te stellen, dan missen ze in elk geval de uiterlijke kenmerken die

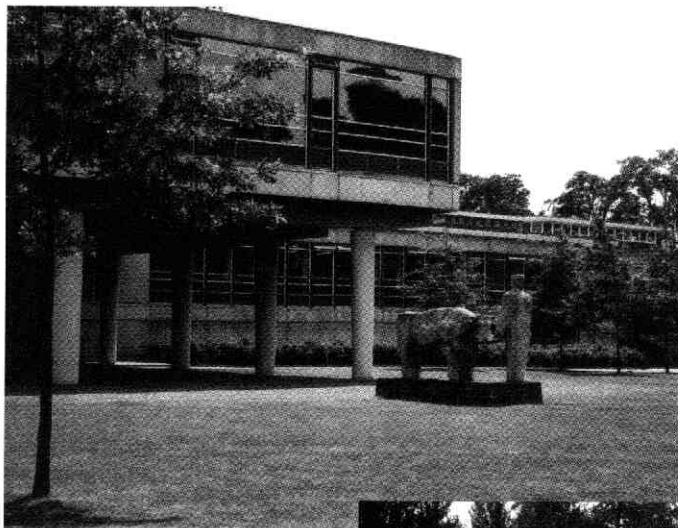
we bij de beelden Europa en Afrika duidelijk kunnen zien. De oorzaak van de gehavende drietand is overigens ook bekend. Hij diende namelijk ooit in Doorn als aanknopingspunt voor de leidsels van een ezeltje, dat echter te sterk bleek en er met een deel van de drietand van door ging.

werd afgestoten is het beeld verplaatst naar Huize Valkenberg te Rheden-De Steeg.

Stier van Schoonoord

Op het oostelijk gedeelte van de buitenplaats Schoonoord werd in 1963 het Instituut voor Veeteeltkundig Onderzoek (ivo) gevestigd. Voor het hoofdgebouw van het ivo stond een man met een stier, ontworpen door beeldhouwer W. Berkhemer.

In 1993 ging het instituut organisatorisch over in een groter verband waarin het veevoedingsonderzoek, het pluimveeonderzoek en het specifieke veterinaire onderzoek werden bijeengebracht in het ID-Lelystad. In 1995 is het markante beeld met het instituut uit Zeist meeverhuisd naar Lelystad.

Boven: De man met stier tot 1995 op Schoonoord in Zeist. Onder: Het tweetal in Lelystad.

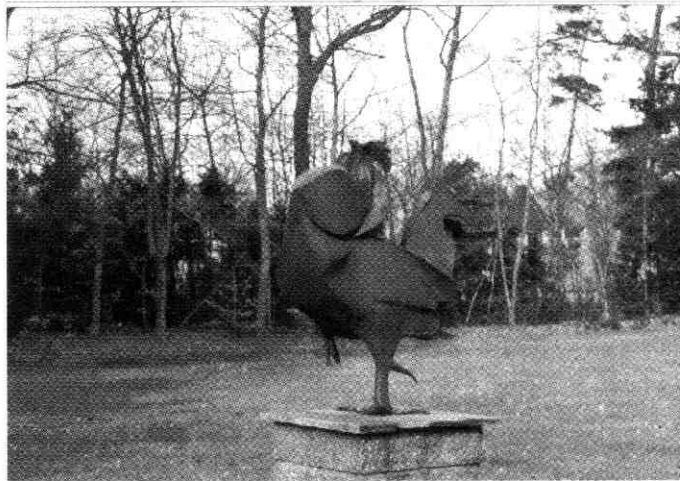
PARTICULIERE COLLECTIE

Koperen haan

Bij de opening van het kantoorpand van het Productschap voor Pluimvee en Eieren (PPE) in september 1961 sierde een roodkoperen haan een van de pilasters van villa Blanda aan de Utrechtseweg. De haan was een schepping van Louk van Meurs-Mauser en geschonken door de overige (hoofd)productschappen in de agrarische sector.

Toen in 1975 de pilasters werden gesloopt kwam de haan op een sokkel in de voortuin te staan. Drie jaar later werd hij gestolen en hij is nooit teruggevonden. Louk van Meurs heeft toen een nieuwe haan gemaakt die sinds maart 1979 een minder opvallende plaats kreeg in de zijtuin van Blanda. In de voortuin kwam toen het kunstwerk "Groeikracht" te staan, geleend van de Dienst voor 's-Rijks verspreide Kunstvoorwerpen en gemaakt door A. Royé.

Nadat het Productschap voor Pluimvee en Eieren te Zeist en het Productschap voor Vee en Vlees (PvV) te Rijkswijk in 1993 waren opgegaan in het Gemeen-

De tweede haan van Louk van Meurs in de zijtuin van Blanda.

PARTICULIERE COLLECTIE

schappelijk Secretariaat Productschappen Vee, Vlees en Eieren (PEV) kwam er een eind aan de activiteiten in Zeist. De "Haan" van Louk van Meurs is in maart 1995 in Slot Zeist aangeboden aan de heer

G. J. Arissen bij zijn afscheid als secretaris PPE en algemeen secretaris PVE. Het kunstwerk "Groeikracht" is in 1995 teruggeven aan de eigenaar, de Rijksdienst beeldende kunst in Den Haag.

Behalve de haan van Blanda had ooit ook de haan van de Nieuwe Kerk aan de Boulevard Zeist verlaten. Nadat ik in dit blad in december 1991 de hoop uitsprak dat hij weer eens onder de rook van de Nieuwe Kerk zou terugkeren, werd dit in 1995 werkelijkheid. In maart 1996 kon ik in *Seijst* melden dat de haan, zij het op een wat lager niveau, op de Nieuwe Kerk was teruggekeerd.

Wie weet volgen er nog meer afgedwaalde kunstvoorwerpen.

Literatuur

- R. Etdec, '1 februari 1953, Zeist in actie bij de watersnoodramp', *Seijst* 33 (2003) p. 4-14
- R. van Elinden en Adriaan van der Willigen, *Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst sedert de helft van de XVIII eeuw* (Haarlem MDCCCXI)
- E. Staal, *Villa Blanda te Zeist* (Zeist 1989)
- W. Sybesma, 'Het IVO "Schoonoord" 30 jaar in Zeist', *Seijst* 30 (2000) p. 93-96
- L. Visser, *Het dorp Zeist* (Zeist 1980)

Het kunstwerk "Groeikracht" in de voortuin van Blanda.

PARTICULIERE COLLECTIE

Lou Bandy op Nieuw Beerschoten

Een van de grootste vooroorlogse artiesten was Lou Bandy (1890-1959). Zijn eigenlijke naam was Lodewijk Ferdinand Dieben. Hij was vooral revue-artiest. Zijn liedje 'Zoek de zon op' uit 1936 is nog steeds bekend.

R.P.M. RHOEN

De oorlogsjaren waren voor hem als artiest maar ook als privé persoon moeilijke jaren. Na de oorlog was de revue niet meer populair. Lou Bandy trad nog wel op in een revue, maar hij zag zich gedwongen om andere vormen van amusement te gaan beoefenen. Het grote succes van voor de oorlog was voor hem voorbij.

In zijn pogen om zakelijk iets nieuws op te zetten, liet Bandy zijn oog op Zeist vallen. Deze omgeving was hem niet

vreemd, want sinds 1942 woonde hij in Doorn. In Zeist stond hij ook op de planken. Op 17 februari 1946 trad hij met een variétéprogramma op in het theater Buschlust. Hij zal waarschijnlijk in zijn

carrière vaker in Zeist zijn opgetreden, maar dit optreden wil ik vermelden omdat naast de advertentie voor zijn show in de Zeister Post een advertentie staat die begint met 'Zoek de zon op', zijn grote hit. Het was een advertentie van een zonne-studie of zoals men toe zei: een instituut voor hoogtezon.

De burgemeester, Mr. A.P. Korthals Altes, deelde in de vergadering van burgemeester en wethouders van 21 januari 1952 mee dat hij samen met de gemeentesecretaris, A.P. Timmer, Lou Bandy op bezoek had gehad. Deze had het plan om de buitenplaats Nieuw Beerschoten aan te kopen. Nieuw Beerschoten, adres Driebergseweg 14, was in 1952 eigendom van de nv Internationale Vleeswaren en Conservenfabrieken Gevato te Driebergen. Bandy wilde het herenhuis inrichten als hotel-restaurant met bar en gelegenheid voor het geven van muziek- en toneeluitvoeringen. Nieuw Beerschoten zou

een cultureel centrum worden. Hij was bezig een drankwetvergunning op zijn naam overgeschreven te krijgen. Voor de tien bewoners zou volgens Bandy andere huisvesting gevonden kunnen worden zonder dat dit de huisvestingsproblemen van de gemeente zou vergroten. In het naoorlogse Zeist heerste een groot huisvestingsprobleem. Bandy was bij de burgemeester op bezoek om medewerking van het gemeentebestuur te krijgen voor zijn plan.

Van de kant van het gemeentebestuur werd Lou Bandy erop gewezen dat de eisen die golden voor een inrichting voor maatschappelijk verkeer, volgens Bandy moest Nieuw Beerschoten zo worden aangemerkt, van dien aard waren dat hij waarschijnlijk er niet in zou slagen een vergunning te krijgen. Voor informatie en aanvraag werd hij naar de drankwetinspectie verwezen. Met betrekking tot het vrijgeven van woonruimte in Nieuw Beerschoten werd hem geen enkele toezegging gedaan.

In de B&W-vergadering verklaarde

de burgemeester dat het plan van Lou Bandy niet zijn sympathie had. Hierin werd de burgemeester bijgevallen door de wethouders.

Het is Bandy inderdaad niet gelukt om Nieuw Beerschoten aan te kopen om er een cultureel centrum te maken waar artiesten konden optreden, waaronder hijzelf. Voor het uitvoeren van zijn plan kwam hij in Haarlem terecht, waar hij het hotel Lion d'Or kocht. Helaas had hij daar geen succes en in 1958 heeft hij het hotel verkocht.

Waarom de burgemeester en de wethouders geen sympathie voor het plan van Bandy hadden, wordt niet genoemd. Het is dus gissen. Lag de reden daarvoor misschien in de levenswandel van Bandy? Bandy was iemand die het met de huwelijksrouw niet nauw nam. Na het overlijden van zijn eerste vrouw in 1944 hertrouwde hij in 1948 met een 35 jaar jongere vrouw, waar hij in 1949 weer van scheidde. In 1952 trouwde hij voor de derde keer. Deze keer met een vrouw

die 43 jaar jonger was. Dit huwelijk hield stand tot 1958.

Het kan zijn dat B&W van Zeist beducht was dat het culturele centrum, zoals Bandy dat wilde opzetten, een etablissement zou worden waar het met de goede zeden niet zo nauw genomen zou worden. Zeker als men daarbij let op de wat afgelegen locatie van Nieuw Beerschoten. Dit is een veronderstelling die niet hard te maken valt.

In 1955 werd Nieuw Beerschoten verbouwd tot drie appartementen en wordt tegenwoordig bewoond door bejaarden. Wie weet, misschien draaien de bewoners af en toe muziek uit hun jeugd en dwalen zij met hun gedachten af naar de revues die zij voor de oorlog hebben gezien en waarin Lou Bandy straalde.

Bronnen

- 1 Archief der gemeente Zeist, 1946-1965, inv.nr. 15; Gemeentearchief Zeist.
- 2 *Biografisch woordenboek van Nederland*, vijfde deel, Den Haag 2001, p. 86-88.

Theater BOSCHLUST

ZEÏST

ZONDAG 17 FEBRUARI 1946

's avonds 8 uur

Henri Bodenz & Co's
Theatre Agency

presenteert:

Exclusief VARIÉTÉ-PROGRAMMA met

LOU BANDY

3 Rethlems

Hoogesch. der Acrobatiek

De Martini's

Het Elegante Danspaar

Fred. Allister en Assistenten

Beroemde personen van voorh. en thans

Ted Valerio

Tempo op de Accordeon

John v. Beest

Confereert

Prijzen der plaatsen: f 2.50, f 2.— en f 1.50 (incl. recht.)

Plaatsbespreken: Zaterdag 16 Februari van 2-4 uur.

Zondag 17 Februari van 10-12 uur en van 2-4 uur.

De Indische Martha van Zeijst alias Passie

R.P.M. RHOEN

In het doopboek van de Hervormde Gemeente van Zeist staat op 2 juni 1854 ingeschreven: "Alhier te Zeijst gedoopt onder den naam van Martha van Zeijst eene bejaarde vrouw naar gissing 56 jaren oud tevoren genaamd Passie zijnde geboortig van het eiland Celebes in Oost-Indie na aflegging van hare geloofsbelijdenis. Getuigen de kerkeraad der Hervormde Gemeente."

In het lidmatenboek staat over haar: "Martha van Zeijst naar gissing 56 jaren oud, geboortig van Celebes in Oost-Indie zijnde na belijdenis des geloofs door den H. Doop der Gemeente ingelijfd en alhier tot lidmaat aangenomen. Hare heidensche naam was Passie". Zij zal in

dezelfde dienst waarin zij werd gedoopt, zijn aangenomen.

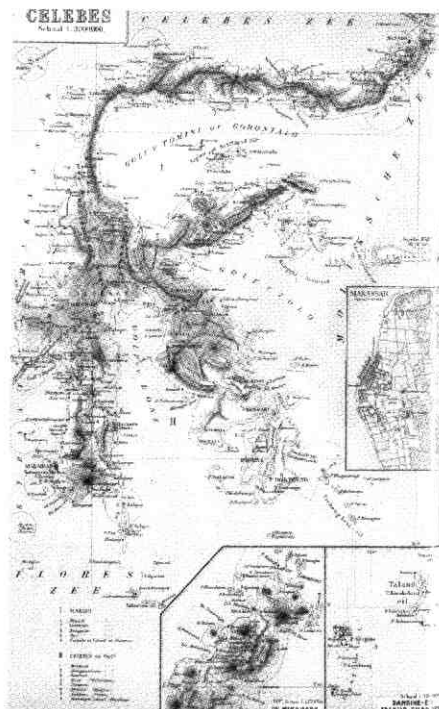
Verdere gegevens zijn er van haar niet bekend. In het bevolkingsregister van Zeist komt zij niet voor onder de naam 'Martha van Zeijst' en in het lidmatenboek wordt zij verder ook niet meer genoemd. Dat laatste is jammer, want vaak staat in dat register vermeld waarvandaan iemand komt of waarheen hij met attestatie vertrokken is.

Het is een curioze inschrijving, die niet onvermeld mocht blijven.

Bron

- Archief van de Hervormde Gemeente van Zeist, invours. A3 en A10; Gemeentearchief Zeist.

**Het eiland Celebes (huidig Sulawesi).
Kaart uit 1935.**

Ingezonden mededeling

Expositie Zeist Zilver Werken

T/m 13 maart 2005 in Het Slot Zeist
 Di. t/m vr.: 11-17 uur
 Za. en Zo.: 13-17 uur
 Maandag gesloten

In 2004 is het honderd jaar geleden dat de Amsterdamse zilverfabrikant Gerritsen in Zeist startte met productie van zilver. In de jaren die volgden, ontstonden de fabrieken Gerritsen & van Kempen, Gero en Sola. Deze producenten zagen direct het grote belang van goede vormgeving in en namen beroemde ontwerpers als Georg Nilsson, Theodorus Hooft en Gustav Beran in dienst. Zo heeft honderd jaar zilverindustrie vele unieke stukken opgeleverd. Maar het heeft ook zijn uitwerking op de Zeister samenleving gehad. Hieraan wordt sinds 12 december de tentoonstel-

Mokkaservies Gerritsen en Van Kempen

ling 'Zeist Zilver Werken' in Het Slot Zeist gewijd.

Naast het tonen van vele bijzondere stukken is er ook veel aandacht voor de maatschappelijke rol van de zilverindustrie. Bovendien worden er rond de tentoonstelling vele activiteiten georganiseerd: demonstraties van zilversmeden, workshops, taxatiedagen, ontwerpwedstrijden, tweedehands beursdagen en een promodorp.

Historisch beeldmateriaal

De bezoeker krijgt op de tentoonstelling ook een goed en uitgebreid beeld van hoe het er honderd jaar geleden dagelijks aan toe ging in de zilverfabrieken. Met behulp van historische foto's en originele bedrijfsfilms wordt getoond hoe de Zeister zilvervakman leefde en vooral werkte. Want werkweken van meer dan 60 uur waren toen heel gewoon.

Als blijvende herinnering zal aan de tentoonstelling een boek worden uitgegeven door uitgeverij Waanders te Zwolle.

Meer informatie over de tentoonstelling 'Zeist Zilver Werken' is te vinden op www.zeistzilverwerken.nl of www.slotzeist.nl.

Mededelingen van het bestuur

Secretaris

Het bestuur is verheugd te kunnen melden dat de heer H.A. (Arie) Moolenaar is benoemd tot secretaris van het bestuur.

Conservator

Het bestuur heeft mw. K. Veenland-Heineman benoemd tot conservator. Karen Veenland blijft tevens hoofd van de commissie Tentoonstellingen en als zodanig lid van het bestuur.

Lezingen

In het volgende nummer van Seijst treft u een kort verslag van de lezingen van de heer den Heijer op 29 september 2004 over "De Liefde" en die van de heer G. Schutte op 3 november 2004 over "Van redding door bezuiniging tot leefbaar Zeist".

Slotstad radio

Op 6 oktober 2004 was er een rechtstreekse uitzending van 2 uur van het culturele programma Kamuze van Slotstad radio. Het was een levendige interactieve uitzending, hetgeen zeker voor herhaling vatbaar is. Zo mogelijk zullen wij dan de tijd vroegtijdig publiceren.

(zie foto's rechts)

Website

De website van het Zeister Historisch Genootschap heeft in zijn eerste jaar 2500 bezoekers mogen verwelkomen. Graag nodigen wij u uit van deze website gebruik te maken voor uw vragen en/of opmerkingen over ons genootschap. E-mail: info@zeist-historie.nl

Donateurs

Aantal per 15 oktober: 823

Nieuwe donateurs

J.C. Lammers	Zeist
Mw. A. Ammerlaan	Zeist
Mw. J.W.M. Plevier	Leiden
De heer Bosman	Zeist
Mw. J. Drost	Zeist
P.J. van Runnard HeimeL	Zeist
C.H.M. de Bree	Zeist
H.G. Westering	Zeist
J.M. Kosterman	Zeist
B.L.J. de Vos	Zeist
L. Vork	Austerlitz
G.J.H. Poolman Simons	Zeist
H.J. Busbroek	Woudenberg
F.Ph. Janssen	Zeist
Mw. L. van de Bos	Zeist
A.J. Willems	Zeist
J.H. van de Beek	Zeist

Ondanks het grote aantal nieuwe donateurs, waar we erg blij mee zijn, loopt het donateurs aantal gestaag terug. Brengt u het komende kwartaal een nieuwe donateur aan?

Bezoekadres: Middellaan 6, Zeist, (030) 691 63 88

Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting

Ook u kunt donateur worden van het Zeister Historisch Genootschap.

Donateurs ontvangen 4 maal per jaar ons blad Seijst.

De minimum bijdrage is €16,50 per jaar.

Meld u aan per post of e-mail en vermeld daarbij uw naam en voorletters, adres, postcode en woonplaats.

Zeister Historisch Genootschap
Van de Poll Stichting

Postbus 342 , 3700 AH Zeist
e-mail: info@zeist-historie.nl

Wacht met betalen tot u een bevestiging en een acceptatie heeft ontvangen.

Inhoudsopgave 2004

Onderwerp	Auteur	nr.	blz.
1. Artikelen			
Het landschap rondom Slot Zeist.	R.P.M. Rhoen	2004-I	3
Het sprookje van 'de goede oude tijd'	mr. C.B. Labouchère	2004-I	13
Historische raamwerken als dragers van de bouwgeschiedenis van Zeist.	ir. H. Dekker	2004-I	20
Dr. Guido Verbeek (1830-1898). Een in Japan geëerd Zeistenaar.	R.P.M. Rhoen	2004-I	25
Gemeente met koninklijke aandacht.	R.P.M. Rhoen, G.M. Servaas, L. Visser	2004-II	39
Merck toch hoe Sterck	Flora de Vrijer	2004-III	73
Voorwoord bij Monumenten van verdediging	W.J.M. den Heijer	2004-III	74
Monumenten ter verdediging	-	2004-III	75
Austerlitz- Het kamp en het dorp	Ria Efdée	2004-III	77
Open monumentendag 11 september 2004	-	2004-III	81
Vorstelijke avond in de Gouden Eeuw	-	2004-III	104
80 jaar ADO, gespeeld met een doel	H. uit de Bosch, W. van den Broeke	2004-IV	107
Beelden Zeist uit	L. Visser	2004-IV	124
Lou Bandy op Nieuw Beerschoten	R.P.M. Rhoen	2004-IV	131
De Indische Martha van Zeijst alias Passie.	R.P.M. Rhoen	2004-IV	134
Expositie Zeist Zilver Werken.	-	2004-IV	135
2 Verenigingsnieuws			
Jaarverslag 2003	Flora de Vrijer	2004-I	28
Mededelingen van het bestuur	-	2004-I	33
Opening van de nieuwe behuizing van het Zeister Historisch Genootschap	-	2004-II	68
Mededelingen van het bestuur	-	2004-II	70
Mededelingen van het bestuur	-	2004-III	104
Mededelingen van het bestuur	-	2004-IV	136
3 Diversen			
Inhoudsopgave 2003	-	2004-I	35
Inhoudsopgave 2004	-	2004-IV	138

*Zeister Historisch Genootschap
Van de Poll Stichting*

wenst u een voorspoedig 2005

Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting

Het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting, voorheen de Van de Poll Stichting, is opgericht in 1951. De stichting heeft ten doel het bevorderen en verbreiden van de kennis omtrent de geschiedenis van Zeist en wat daarmee verband houdt, alsmede het aankweken van belangstelling daarvoor in ruime kring. De stichting tracht dit doel te bereiken door:

- ◆ het verzamelen van platen, kaarten, foto's, films, boeken, documenten, informatiedragers en andere voorwerpen betrekking hebbende op de geschiedenis van Zeist en wat daarmee verband houdt.
- ◆ het bewaren, onderhouden en exposeren van de gevormde collectie;
- ◆ het uitgeven van geschriften en films;
- ◆ het organiseren van tentoonstellingen, lezingen, excursies en filmvoorstellingen.

